

૨૫૦

ભાગ ૬ ડૉ.

આવૃત્તિ બીજી.

વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

૭૮૮૬

વર્ગિક

સુ નામ ડી. ૨૦ ને ૧૮૮૧.૨૦

વપ્સ ૬-૧૮

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૬ ઠો.

(આવૃત્તિ બીજી)

રેચનાર,

શૌભ મંદેશાઈ

તે

પારસી અટકો અને નામો-આતશબેહરાંમે દેશાઈ ખોરશેદ-ઐયાંમે નૌસાલો
હિંગામે નૌરોઝ-સીહા સંસાર-તવારીખે નવસારી-હિંદુસ્થાનન
આતશબેહરાંમે-નૂરજેહાન-ખંદગી અને માથવાંણીની મોતે-
ખરી-ગાયકવાડ અને ખિટાનિયા-પ્રાંણી મંડળ-ગંજે
શાયરાન-પારસી સુતકો- પારસીઓમાં લખનુ'
જેદુ'-જમશેદની ઇતિહાસીક નિંદા-મહા-
રાંણી વિક્ટોર્યાનુ' જીવન ચરિત્ર-સર-
સ્વતિ વિલાસ-ઍડવર્ડ નામુ'-

દુઃખીને દિલાસો-

દાદારજીની દરખાસ્ત-

પારસી વિષયો-

પારસી પ્રજાને

અપીલ

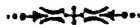
ઇત્યાદિના

કર્તા.

મુંબઈ.

ઈ. સ. ૧૯૧૮.

કિંમત રૂા. ૦-૪-૦

આ પુસ્તક બી જમશેદજી નશરવાનજી પોટીટ પારસી આરક્ષક કૃપાળુ પ્રિંટીંગ વર્કસ નંબર ૧૪૧ લાસપાગ,
પરેલ, મુંબઈમાં મીં મેહરજી બેરાંમજી મીઠાઈવાલાએ છાપ્યું છે, અને મીં શોરાબજી મંચરજી દેશાઈએ
સ્ટેશન રોડ, નવસારી મધ્યથી પ્રગટ કર્યું છે.

અમદાવાદ

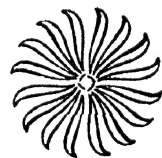
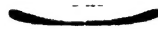
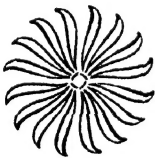
ગુજરાતી કૌપીરાઈ-સંગ્રહ

નવસારીના ખુરશેદ—મેહેર

દશતુરાન દશતુર

મેહેરજી રાણુની

પવિત્ર યાદમાં !

દસાઈજી શ્રી

ખુરશેદજી ટેહેમુરજીની

અશો યાદમાં !

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૬ ઠો.

દિલાસા પત્ર ૬૦ મો.

“ No pomp poetic crowned, no forms enchained him,
No friends applauding watched, no foes arraigned him,
Death found him there, without grandeur or beauty,
Only an honest man doing his duty.

Mrs. Craik.

શાપુરજીબાની મુશકેલી કેમ વધી તેનો એક ખરો ચિતાર આપતી તેવ-
ણી દીકરી આલાંમાય અફસોસ કરતી વિચારમાં ને વિચારમાં બેઠી છે. આલાં,
આલાં! ત્હારા પિતાજી એળીશીન્યન લડાઈ વેળાએ એક ગરીબ મોખેદ ઉપરથી
કેમીસર્યેટ ખાતાંમાં ધી અને આટો મોકલવાનું કંત્રાકટ મેળવી પોતાના લાગ્યને
ઉંચે દરજ્જે લઈ ગયા. ઘઉંના આટામાં કંદના આટાનો ભેગ કરી, તથા ધીના
ઘાડવાંઓમાં માઘરાં કેળાં અને મુકવેલા કંદના લોચા ભારોભાર ભેળી ૪ લાખ
રૂપૈયાનો નફો કરવા પામ્યા. તેવણુ પોતાના વતનમાં આવ્યા ત્યારે તેવણુનું શું કુંકે
ફાટતું હતું! જાણે મોટી સીરેપીસ સ્ટીમર આવી હોય, અને તેના ઉપર ખલાસીઓ
આજી જાય તેમ સેંકડો દોસ્તો ઉભાઈ ગયા, અને ખાતાં ખુટે નહીં એટલી દોલત,
માલ મીલકત, અને ડોળદમામથી શાપુરજીબાનું અભિમાન અને ટેક વધવા લાગ્યો.
અરે! બીજું ઘણું ઘણું. પણ આજે-આજે, અફસોસ જેને ૮૦ હજાર ધીરેલા તે
ખાઈ ગયો. અનામત રાખવા આપેલા એક લાખ સૌથી ઘાનતંદાર કહેવાતો દોસ્ત
ખાઈ ગયો, અને પછી પડવાજ લાગ્યું. મીલકતો ગીરવી મુકાતી ગઈ, અને ગમ
વિસારવા દારૂનો છુટથી ઉપયોગ થવા લાગ્યો. જવાનીમાં દુઃખ પડે, કે દેડે લઠડે,
અગર પૈસો જતો રહે, તો ફરીથી ઉદોગ ધંધો કરી સર્વ ગયેલું મેળવી પણ
શકાય, પણ શાપુરજીબા જઈક થઈ ગયાથી અવદશા આવતી ગઈ, અને તેનાં
અવર પગલાં અટકાવવાની તેવણમાં શક્તિ રહી નહીં. દીકરાઓ દુશમન થયા,
માંગનારાઓ વાઘની માફક છેડાયા, અને દુશમનો તાળી પાડવા લાગ્યા. ખચારાં રાંક

ધણિયાણીને હેખતે લકવો થયો, અને જે કોઈનું મોઢું ચાલતાં ચલણમાં ભેવાનું પોતાના દરબજાથી તેવણ હલકું સમજતાંતાં, તેવાઓના પગ ઉપર માથાં મુકી, આંસુથી અંગો ઘોઈ નાખી, છાતી ફાટ શબ્દથી કહેવા લાગ્યાં, “હમારો દહાડો ક્યારે ફરશે ? હમારા આગલા દહાડા ક્યારે વહેલા આવશે ?”

ઉઠો ઉઠો આલાંમાય ! તમારી ઉપરજ કાંઈ નવાઈનું પડતું નથી. હોય. એ તો પાંચ દહાડા નરમ ચાલે તો પાંચ દહાડા ગરમ ચાલે; તેને શું છે ? વિચાર શાનો કર્યા કરો છો ? દુઃખ કોને કહે ? ખાવા ખેમાન થઈ ખાટલે પડી રહે છે, માય ચરેલાં જેવાં થઈ ગયાં છે, તમારા ભાઈઓ તો નોકરી ધંધે પોતપોતાનું કરવા દેશ દેશાવર આલ્યા ગયા, ને તમારે એકલાંને માથે ઘરનો ભાર આવી પડ્યો છે, ને તમેજ એમ વેરાઈ પડશો તો કાલનો દુકાળ આજે પડશે. તમેજ રણધીરાં કહેવાશો, બે આ અવર વખત જેમ તેમ કરીને પસાર થઈ જશે તો. હવે એક ડાહી, ઘર રાખુ, મા ખાપનો વગ રાખનારી બેટી તરીકે તમારી કસાકસીની ફરજ બજાવવાને હિંમત પકડો. માથે આવેલી ફરજને સાચાં નિવડવામાંજ બહાદુરી છે. દીકરા કછોડા થયા, ખાવાના દોસ્તો નીમકહરામ થયા, માગનારાઓ નિર્દય થયા. હવે ત્યારે તમારા શિવાય કોના ઉપર ફરજનું કરજ અદા કરવાનો આધાર છે ? ઉઠ ખડેન ઉઠ ! માણસ પરજ પડેછ કેની ! કંઈ પથરા ઈંટરડા પર પડવાનું હતું ?

હયુક એક વેલીંગટનની ગમે એવી હાર કે જીત વેળાએ તેના સંકેત શબ્દમાં કોઈ દહાડો પણ “કીર્તિ” શબ્દ નોતો આવતો, પણ વારંવાર “ફરજ” શબ્દ આવતો હતો, અને ફરજને સુખનું મધ્યબિંદુ તે ગણતો. જે અનંત સુખ આપણે ખરેખર ધરાવ્યે છિયે તેના ખ્યાલ નહીં કરતાં, જે સુખ આપણને મળવાં ભેઈએ તેની ખોટી આશાને આપણે મોઢું વજન આપ્યે છિયે. દુરથી ખેંચાણ કરતું અને નહીં મેળવી શકાય એવું કલ્પિત સુખ, કે જે આપણા હાથમાં આવ્યા પછી પોતાનાં નિર્જીવ રૂપમાં બહાર થઈ આપણને આખરે નિરાશ કરે છે, તે મેળવવાની બુડી આશામાં આપણાં હાલના સંગીન અને આનંદી સુખ સગવડો તરફ ધિક્કાર બતાવી, તેઓનો ભેઈતો લાભ લીધા વિના આપણા હાથમાંથી તેઓને પસાર થઈ જવા દેવામાં આપણે મુર્ખાઈ બતાવ્યે છિયે. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ ગાંડાંની માફક અહિં તહિં સુખની શોધમાં રખડયા કરે છે, તે છતાં તેમને તે સુખ જડતું નથી. અને જ્યાં સુધી તેઓની ખાત્રી થાય કે સુખ તો તેમની અંદરજ રહેલું છે, તેમજ તેમની આસપાસ ચારે બાજુએ જગતમાં વ્યાપી રહેલું છે, અને ફક્ત તેમના સ્વાર્થિ વિચારથીજ તે સુખના દ્વાર તેમને માટે બંધ થયેલાં છે, ત્યાં સુધી તેમને કદાપિ સુખ મળી શકશે નહિ.

સકલ શિર કાલ હૈ બારી, ન થિર કોઈ રહે નર નારી;

કોઈ કરતા હૈ અખ ત્યારી, કિસીકી કલ્લ હૈ બારી.

જગત્સેં કૂચ કરના હૈ, અવશ ઇંક રોજ મરના હ;
 જન્હુ પ્રભુકો સિમરના હૈ, ઉન્હાં ભવ સિંધુ તરના હૈ.
 વૃથા તું કહે ઇંક મેરા, ઇંહાં કુછ હૈ નહીં તેરા;
 નહિ શિર કાલ તે હેરા, વસેરા રહનકા ડેરા.
 સીમર રધુવીર પ્રભુ ખ્યારા, મિટે સખ દુઃખ સંસારા;
 ન જાવે સાથ સુત દારા, સમજ અખ અંત હુય ન્યારા.

“જેવી રીતે ત’દોરસ્તી અને આખાદી ભર્યા વખતમાં આપણે પરોપકાર કરી શકયે, તેવીજ રીતે આપણી માદગી અને મુશકેલી વેળાએ પણ ખની શકતું સર્વેનું જલું કરી શકાય. એવી વેળાએ હમેશાં આનંદી રહેવાની કોશિશ કરવી; કોઈને દુઃખ થાય એવો બોલ બોલવો નહીં; ગમે એવું દુઃખ ઉપજાવે એવી ચાલચલણ આપણા તરફ ચલાવવામાં આવે તોપણ તે તરફ કહેર ખતાવવો નહીં. એમ કર્યાથી એવું સ્પષ્ટ સાબીત થાય છે, કે આપણું પોતાનું ગમે એવું મહાભારત દુઃખ અને ગમે એવી સખત પીડાકારીઓ પારકાંઓને સુખી થયલાં જોવાની આપણી ભલી ઇચ્છાની આડે આવી શકતાં નથી.” દોલત તો એક ખાતર જેવી ચીજ છે, જેનો ઢગ મારી રાખી મુકો તો તે ગંધાઈને ગોચા કંઈક પ્રકારની ખરાબી કરે છે. દોલતે ઘણાં જણને લોભી કીધા છે. લોભે લોકોને પૈસાવાળા કીધા હોય તે કરતાં તેણે કંગાલ ઘણા જણને કર્યા છે. અણદીઠ જાતની પાંખો દોલતને હોય છે, જેથી તે અચખચી ઉડી જાય છે. ડહાપણવાળા શખ્સોની દોલત આકરી કરે છે, પણ મુર્ખ માણસો ઉપર તે પોતે સાહેબી કરે છે.

એવુંજ જ્યારે છે, આ દુન્યાનો જ્યારે એવોજ હાલ છે, આ દુન્યામાં જ્યારે એવાંજ મતલબી માણસો સાથે કામ લેવું પડે છે, ત્યારે ઓ નેક આલાં ! તને કોઈ પણ રીતે હારી ખાવાની જરૂર નથી. ત્હારી આટલી તો ખાત્રી થઈ ચુકી છે, કે ત્હારી અને ત્હારા પિતાજીની કદર ખુજનાર આ દુન્યામાં થોડાંજ છે, તો હવે તને ત્હારાં સઘળાં નેક કામમાં અસલ કરતાં વધારે ઉદ્વેગ અને દીવલગાડવાની ભારે અગત છે. યાદ રાખજે ઓ નેક જ્હેન ! કે એ ત્હારાં નેક કામોની ખરી કદર પિછાનનાર આ દુન્યામાં તો ઘણાં જુજ મળી આવશે, તને આ દુન્યામાં મુશીબતો ગુબારવી પડશે. જે કામો માટે લોકો તરફથી તને જશ મળે છે નહીં મળે તોપણ તે સઘળાં રૂડાં કામો કરતી વખત, ત્હારા આ દુન્યાની લાલચમાં પડેલા ભાઈઓ તરફથી કોઈ પણ રીતનો જશ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતી ના. પણ ઉલટી તેમની તરફની ગીબત અને ખદગોઈનીજ આશા રાખજે. ત્હારા આવા મુશકેલીનાં વખતમાં, ત્હારે દરરોજ ખુશ મીઠાજ અને ખુશાલી ભરેલો ચહેરો રાખવો, એના જેવું સુખ ખીજું એકે નથી. માણસ જાતમાં આ ગુણ રોશની ચેઠે પ્રકાશી નિકળે છે. ખુશાલી ભરેલા ચહેરાની રોશની જે ઘરમાં પડે છે તે ઘર

સુખી થઈ પડે છે, અને તીખામાં તીખો સ્વભાવ એથી નરમ પડે છે. તમે તમારે ઘડેરો હમેશા ખુશ રાખજો. દુન્યાની સેંકડો ફીકર અને જંનળો છતાં ખુશ મીનજ રાખવો. ઘણાઓને મુશકેલ માલુમ પડે છે, પણ ચિડાઉ અને દિલગીરી ભરેલો ઘડેરો રાખવાથી તે જંનળો અને ફીકરમાં અતિ ઘણો વધારો થઈ પડે છે. જીવને ખળાપામાં રાખ્યાથી શું થવાનું હતું? તેથી કાંઈ આપણું દુઃખ ઓછું થતું નથી, પણ વધે છે. જ્યારે બિમારી હોય ત્યારે પણ સારાં થવાની આશાએ ખુશમીનજ રાખવો જોઈએ. જ્યારે ગરીબાઈ અને તંગાસમાં આવી પડ્યાં હોઈએ ત્યારે, હવે પછી આપણી હાલત સુધરશે એવી આશા રાખી ખુશમીનજ રાખવો જોઈએ. તમારા પોતાના જ કાયદાને માટે ખુશ મીનજ રાખો. ખુશ રહ્યાથી તમે હરએક દુઃખ અને આકતનો બોલે સહેલાઈથી ખમી શકશો. ખુશમીનજને વાસ્તે સઘળાંઓ તમારી વખાણ કરશે અને તમારી સોખત કરવાને વધારે આતુર રહેશે.

ઓ હમણાં દુઃખ ઝાંખુ થયું, ઓ આ સુખ મ્હો આગળ રહ્યું;
એમ વિન્ય મન નિશ્ચય થાય, તો વિદ્યાનંદે રહેવાય.

આ જીંદગીની લડત એક કસોટી છે. આ લડાઈ એ આપણી પરિક્ષા છે. તેજ માણસ જખરો બહાદુર કહેવાય, કે જીંદગીમાં મળતી આવી કસોટી ઉપર ઉસ્તવાર રહી પોતાની ખરી કિંમત અંકવી શકે. એક રાજા લડાઈને સમયે પોતાના સેનાપતિઓ અને ચોધાઓને પોકારીને કહેતો હતો કે; “આજનો દિવસ ખરી કસોટીનો છે, અને લડાઈનું સ્થાન છે તે આગની લકઠીરૂપ છે. તેમાંથી શુદ્ધ સોના સરખા હશે તેટલાજ માત્ર ક્ષેમકુશળ બાહાર નિકળી શકશે; પણ જેમાં ખોટાણું હશે તે અણીશુદ્ધ બાહાર નિકળી શકશે નહીં.”

કસોટી પર જે ચડી કરી, છેવટ ઉતરે પાર;

ખરું શુદ્ધ તે સમજવું, અવર અશુદ્ધ અપાર.

જે મ્હોટાં પરાક્રમનાં કામમાં પોતાનું મન ઘાલે અને ઉંચ પદવિ તથા ઘણા પ્રકારની સમૃદ્ધિઓ મેળવવા માટે નાના પ્રકારની કઠણાઈઓ સહન કરી તેવાં કાર્યોમાં પોતે પ્રવૃત્ત થાય, અને આખા જગતમાં તેની કીર્તિ ગાજી ઉઠે, એવાં કૃત્ય કરવાને સદા ઉત્સુક રહે તે સ્ત્રી, પુરૂષ શૂર કહેવાય; અને તે શ્રેષ્ઠ પદ વિષે પહોંચે. જેઓ તાંદુરસ્ત છે તેમનું માદાંઓ પ્રત્યે શું કર્તવ્ય છે? જે તાંદુરસ્ત છે તેણે માદાંની માવજત કરવાની છે. પોતે માદાં ઉપર ઉપકાર કરે છે માટેજ નહીં, પણ જગતના કાયદા માટે એક ખીજાની માવજત કરવાની છે. સત્યને ખાતર, ભાઈખં-ધીને ખાતર, પોતાનાંજ લઘાં માટે માદાંની માવજત કરવાની છે. દરેક સાત સાત વરસે માણસનું આખું શરીર નવું બને છે. માટે શરીરની વધઘટ તો કુદ્રતી છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં મરવા પડેલી સ્ત્રી, બધુંઓને હાથ લુટાઈ ગયલું ધન, અને પરાધીન બોજન એ ત્રણે વાનાં પુરૂષોને દુઃખદાયક થા. તે વખતે તેના દીકરા દીકરીઓની ફરજ છે, કે દુઃખી થઈ પડેલા બાપનું આશ્વાસન કરી તેના ગભરાયેલા જીવને

વધારે ગભરાયેલો બનાવવો નહીં. ખડેન આલાં ! ખુદા ઉપર ઇતખાર રાખી એકલી તુંજ બે પિતાજીની સેવા ચાકરી કરશે તો તને ભવખ્યિમાં ઘણું સુખ મળશે. ખુદા ત્હારી અરજી વાંચ્યા વગર રહેશે નહીં.

“ પરવરદેગાર અંતર્યામી અને ભકતવત્સલ છે. પોતાના ભકતને, શરણાગતને દુઃખ પડયું હોય તો તે પરવરદેગારને જરા પણ ચેન પડતું નથી. માટે તે સાહેબ તેનું દુઃખ દૂર કરે છે, એ તેમનો સ્વભાવજ છે. વળી પોતે તે સંકટ એવી પરોક્ષ રીતે દૂર કરે છે કે, મનુષ્યના મનને કંઈ આશ્ચર્ય માનવાનું કારણ પણ મળે નહીં.” તમારા પિતાજી ચાલતાં ચાલણમાં વાઘ જેવા હતા. હાય હાય, જ્યારે ચઢતી સ્થિતિ પૂર બહારમાં ખિલી રહી હોય ત્યારે બે તે પુરૂષ મરવા પામે તો ખરેજ પુબઈ બન્ય. ત્હારા બાવાજીને તો તેથી ઉલટું થયું છે. ઉલટું થવાનું કારણ પણ તેમનું કર્મજ છે. અને તે વીશે હમણાના દુઃખના વખતમાં તને સમજાવવું મુનાશેબ નથી. ખાલદ વલિદ મુસલમાનોની સેનામાં મોટા શૂરવીર અને પ્રખ્યાત હતા. તેમણે જ્યારે આ જગતમાંથી કૂચ કરી, ત્યારે આંખમાં આંસુ લાવીને બોલ્યા કે; “ અરે આ કેવું ખેદકારક છે ! લડાઈના વખતમાં મેં ઘણી બહાદુરી બતાવી લાલાની અણીના કેટલાંક દુઃખ અને સંકટો સહન કર્યા, તે સમયે મને કાંઈ પણ થયું નહીં, અને હમણાં ઘરડી ઓરતની પેઠે બિછાના ઉપર કશાં લેખાં વિના હું પગ ઘસડતો મરી જાઉં છું ! મોતની આગળ મ્હારો કરો. ઉપાય ચાલતો નથી. પણ આવી રીતે મરવા કરતાં લડાઈમાં મ્હારો જીવ ગયો હોત તો આ સંસારમાં મ્હારી કીર્તિ વધત, અને સેવા બજાવતાં મરવાનું માન મને મળત.”

“ આ અસાર સંસારમાં, ઘરખાર, સ્ત્રી પુત્ર, ધનાદિક ઉપર જે મોહ રહે છે, તે ઇશ્વરની ચાહમાં ને પ્રભુને મેળવવામાં મોટા અનર્થનું બીજ છે. મુખ મનુષ્ય જેને ‘ હુ ’ એવી સંજ્ઞાથી ઓળખે છે તેવો કોઈ પણ પદાર્થ-વસ્તુ છેજ નહિ. માત્ર વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ ‘ હુ ’ ‘ તુ ’ એમ કહેવામાં આવે છે, વસ્તુતઃ તેવું કંઈજ નથી. જ્ઞાની મનુષ્ય દેહના ભોગ દેહને ભોગવવા દે છે, પણ તેના ભોગમાં પોતે લીન થતો નથી, તેમ તેમાં સુખ દુઃખ, આનંદ ઉદાસીનતા કંઈ પણ માનતો નથી. ત્યારે લોક વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ જે સુખ દુઃખ મનાય છે, તે સત્ય નથી, કેમકે દેહ પોતેજ અસત્ય હોય, તેમાં આશ્ચર્ય શું ? અને તેવા દેહે, સગાં, કુટુંબ, ભાઈ ભાંડુ સાચાં માનેલાં, તે સાચાં હોઈ શકેજ નહીં.”

કપોતની કહે છે રે, પીયુ મ્હારું કહ્યું કરો;
સિંચાણનો ભય છે રે, પારધિ બાણે ડરો.
કંથ કહે તું કાયર ન થા, હોનારું તે હોયે;
સાલ શત્રુંનું સહજે ટળશે, કર્યું કર્તાનું ભેશે,
હિરદે હરિ રાખો રે, મુખે કૃષ્ણ કહો.—કપોતની.
અહીં ડર્યો પારધીને પાયે, ડગ્યું બાણ તે વાર;

સિંચાણાનું શીર છેદાયું, હરિ કરણિ ન ટળનાર,
ભાવે ગુણુ ભાષો રે, લવજગથી તો તરો.--કપોતની.

તન તરૂવર પ્રાણુ પંખીડું, પ્રવૃતિ નિવૃતિ નાર,
અહંકાર અરિ ને જરા પારથી, ક્રોધ સિંચાણુ નિર્ધાર,
મુકુંદ મનમાંથી રે, પ્રભુ નવ કરો પરો.--કપોતની.

ત્હારા ભાઈઓને ત્હારા પિતાજી હજારો લાડ લડાવી લડાવીને ખુબ ચાહતા હતા, તેમાંનો એક પણ સલુકનો નહીં નિવડયો. આટલા દીકરાએ બાપ દળિદ્ર રહ્યો. અફસોસ ! શોક અને સંતાપ કરાવનારા ઘણા બેટા ઉત્પન્ન થાય તેથી શું ? તેના કરતાં તો કુળના આધાર જેવો એકજ પુત્ર હોય તે સરસ છે, કે જેનાથી કુટુંબને રાહત મળે. હોય. તેમાં શું થયું ? નિરાશ નહીં થા જ્હેન ! આશા હજી મરી ગઈ નથી. આશાનાં વચન ગુલાબની કળી કરતાં વધારે મધુર છે, અને ઉમેદને વધારે ઉશકેરે છે; પણ ભયની ધમકી દીલને એક ધાસ્તી છે. તોપણ જે સાચું છે તે કરવાથી આશાથી લલચાતી ના, અથવા ભયથી ડરી જતી ના; કે જેથી એક-સાન મનથી સઘળા બનાવોને ભેટવાને તું તૈયાર રહેશે. મહેનત અને કષ્ટિ ખેંચવી એ તો આદમી સાથે જન્મથી વળગેલું છે. સૌ કોઈએ એવું ધારી મેલવું જોઈએ છે, કે જ્યાં સુધી આપણે આ દુન્યામાં છિયે, ત્યાં સુધી વારંવાર આપણને કષ્ટિ તો ખરેખર ખેંચવી પડશે. એટલે કે આપણે જો કોઈ પણ હાલતમાં વસ્યે તો તે સાથે સાફ અને નરસું સદા મળતું આવશે. વાસ્તે જો સુખમાં રહેવું હોય તો કષ્ટિ કેમ ખર્ચવી એ આપણે શિખવું જોઈએ છે. અને જેમ સાફ થયાથી છલકાવું નહીં. તેમજ માફ થયાથી નિરાશ થવું નહીં. એ બાબે આપણે તાલીમ લેવી જોઈએ છે. આદમીની ચાલની હવાની સીસીનો મધ્યમ અંગસ એજ છે, કે તેની પર ગમે એવો ગજબ પડે અથવા સુખ થાય તોપણ પોતાનાં મનમાં તેનો ઝાઝો ખ્યાલ પકડી રાખવો નહીં. દુઃખ પડ્યા પછીથી દિલાસા આપવા કરતાં દુઃખ પડવા પહેલાં તેનો અટકાવ થાય એવા દિલાસા આપવા ઉત્તમ સમજજે. જેમ કળ ખાઈને પણ પશુ પક્ષીને પાણી તો જોઈએ; અન્ન ખાઈને પણ માણસોને પાણી તો જોઈએ; માટી ખાઈને પણ ઝાડ પાનને પાણી તો જોઈએ; મોતનો ઝબુન ફટકો ખાઈને પણ ઇનસાનને રાહત તો જોઈએ; લિડાતીમાં માર ખાઈને પણ માણસને શાંતિ તો જોઈએ. ઓ જ્હેન ! કોઈએ કીસમનાં ભલાં કામનું મુળ શોધશે તો તે પડતી દશા-માંથીજ માલમ પડી આવશે. હીંમત અને જવાંમદી એ બે ભલી જ્હેનોને પહેલાં ધવાડીને ઉધારનાર દાયા તે પડતી દશાજ છે. ઘણાં ખરાં ભલાં અને બહાદુરીનાં કામો સુખ, ચેન, અને મોજ-મજલહ લોગવનારાઓથી નહીં પણ માટી હાલતના મારેલા, અને રગડમાં પડેલા માણસોથી નિપજ્યાં છે. આ વાતની સાબીતી દુન્યાંધ અનુભવ ઉપરથી મળી આવશે. પ્રભુનું આપેલું જેને આયતું અને પુરતું હોય

છે, અને જે લીલાં લહેરમાં લેટતો ફરે છે, તે શું વધારે મેળવવાની ઇચ્છાથી પોતાના તન ઉપર રંજ ખેંચનાર હોતો? તે શું લીલાત્રી છોડી તડકે તેલ કહાડનાર હોતો? અથવા જે બિછાનેથી ખુરશીએ, અને ખુરશી ઉપરથી બગીચે આરામ લેવા લગતો ફરે છે, તે શું કાંઈ બિકટ કામ માથે લઈ પોતાનો જીવ જોખમમાં નાખનાર હોતો? તે ઘણું કરે તો આયતાં પર કોયતું મારે. માટે હે આલાં જહેન, હિંમત રાખો.

“ If courage is gone, then all is gone !

’ Twere better that thou hadst never been born.”

પૈસામાં પૈસો નહીં રહે તોએ ગાલ ઉપર તમાચો મારીને લાલ કરીને ફરવામાં પણ ખુબી સમાયેલી છે. લલા લલા રાજાઓની ત્રીજેરીમાં કેઈ વાર એક રૂપો પણ હોતો નથી તેને શું થઈ ગયું? ખંખાતના માથે નવાબની ત્રીજેરીનો પોલીતીકલ એજન્ટે જ્યારે વાલી તરીકે ચાર્જ લીધો, ત્યારે સરકારી મોટી મસ ત્રીજેરીમાંથી શીલકમાં માત્ર ખંખાતી ૧૧ રૂપોજ નિકળ્યો, જે આપણા કુંપની એકજ રૂપાની કીંમતનો હતો! હવે વિચાર કર જહેન, કે હારીને મહારી તો શું બિસાદ?

દુન્યાં એક મુસાફરખાના હય, ખ્યારે નાલે ન અટકાના.
સોચ સમજ લે કયું બેઠા હયે? છોડકે એ જાના--દુન્યાં.
ચુંનચુંન કંકર મહેલ ખીનાયા, લોક કહે ઘર મેરા,
ન કયુ તેરા, ન કયુ મેરા, ચીડયાં રએન ખસેરા.
મત લલચાના; દીલ ન લગાના; દીલ ન લોભાના;
હરકા ગુણ ગાના હા! આ! દુન્યાં એક મુસાફર ખાના રે!

“ તમે ગરીબાઈનો ઉપયોગ સહનશીલતા, હિંમત, અને શ્રદ્ધાના સદ્ગુણો ખેડતાં શિખવામાં કરશો; અને પુરસદના અલાવ નામના દુઃખનો ઉપયોગ ત્વરાથી કામ કરતાં શિખવામાં; નિશ્ચય તાકીદે બધતાં શિખવામાં; તથા જુદે જુદે વખતે જુદાં જુદાં કામોમાંથી થોડીક મીનીટો બચાવી લેવાનું શિખવામાં કરશો. જેમ કેટલીક ખડકની જગામાં સુંદરમાં સુંદર પુષ્પો ઉગે છે, તેમ ગરીબાઈની કાળી જમીનમાં ઉત્તમોત્તમ મનુષ્યરૂપી પુષ્પો ઉગે છે અને ખિલે છે. જ્યાં મુશીબતો સામે ટક્કર ઝીલવાની હોય છે, અને નહીં ઇચ્છવા યોગ્ય સંજોગો પર જય મેળવવાનો હોય છે ત્યાં સદ્ગુણ સૌથી વધારે આબાદ રિથિતિમાં હોય છે, અને પોતાનું પાણી દેખાડે છે.” ગમે તેટલું આપણી પર એ તરફથી આવી પડે, તોપણ કદિ પણ એટલું તો નહીં આવી પડવાનું, કે આપણને, તે સાહેબને ઘટતાં માન સાથે ખરાં અને પાક દીલથી યાદ કરવાને થોડી મીનીટ પણ નહીં મળી શકશે. ગમે તેટલાં અને ગમે તેટલી તરેહનાં કામો આવી પડે, પણ જોવું કદિ એક પણ કામ નથી આવવાનું, કે જેમાં તમોને પરમેશ્વરના હુકમથી ઉલટાં ચાલવાની ફરજ પડશે. ગમે તેવું કામ આવી કાં

નહીં પડે, પણ કદિએ એવું નહીં આવવાનું કે જેથી તમે એમ બોલશો, કે અરે પરમેશ્વર ! મને આ કામમાં ત્હારા ફરમાનથી ઉલટું ચાલવું પડ્યું, તેથી મ્હારેથી ત્હારી યાદ આજે થઈ નથી.

અરે આલાં ખડેન ! ૩-૫ દહાડાની જીવતી જીંદગીથીજ શું નખખોદ વળી જવાનું હતું, કે પ્રીકર પ્રીકરે ગુમ થઈ જાય છે ? જીવી જીવીને કેટલું જીવવાનું છે, કે વિચારમાં ને વિચારમાં ઘેલી ચરેલી થઈ ગુમાઈ જાય છે ? સંતોષ પકડ ! તને ત્હારા બાપે ઉછેરીને મોટી કરી છે, માટે આજે તેને મદદ કર. તે ત્હારી માયનું દુધ ધાવેલું છે તે તું આજે હલાલ કર. રોમ્યૂલસ અને રીમસ એ બેઉની બેડી વડેને ધાવીને ઉધરી હતી, જેથી તેમનામાં રંક લોકેને સંતાપવાનો ગુણ ઉતર્યો હતો, એટલુંજ નહીં પણ તેઓ હેરાન થઈ પડેલાં માત પિતાની પણ જરા કદર ખાતાં નહીં. તું તો વડેને ધાવીને કાંઈ મોટી થઈ નથી, કે તું પણ વિપત્તિમાં આવી પડેલાં માખાપની કદર નહીં ખાય. તું તો આજે માયખાપના જેવોજ વગ રાખે છે. ત્હારા પિતાજીએ જે ગેરવાજબી કૃત્યો કર્યાં, ને દોલત ખોટે માર્ગે મેળવી, તેનું તેવણું પૂરેપૂરું સહન કરવું પડ્યું છે. હવે અફસોસ નહીં કર.

ઝાંખો થાશે રે જીવડો; નહીં રહેશે રાજ રંક,
જમરો સહુને રે લઈ જશે; ભર રંગમાં થાશે લંગ. ઝાંખો થાશે રે.
સમજણ શકતીરે તેં ધરી; તો જીવડા શાને કાજ,
માથે ખેંચેરે લવ દુઃખો; હરી સ્મરણ કરી લે આજ. ઝાંખો થાશે રે.
કરવું હોય તે રે કરી લેજે; નેકી ખુબીનો ગંજ,
ધારી ધીરજથી એકઠો; ન પોહોંચે જેથી રંજ. ઝાંખો થાશે રે.
લવનો ભરોસો છે જીવડો; જળનાં પરપોટા પેર,
આત્મ ફાટીરે જશે જરૂર; થશે ફેકટ તુંજને ફેર. ઝાંખો થાશે રે.
હુનીયાં ઠાલીરે ઠગાઈ છે; ન દેશે કોઈને ઠાગ,
દુરથી ડરજેરે તેથી તું; ડંસશે જેમ ઝેરી નાગ. ઝાંખો થાશે રે.
મનુશ મુસાફરરે છે ખરું; મુસાફરી ખીકટ જણ,
જગ તો છે જંગલરે ખી હામણું; ભુલે ખોઈશ એક દીન પ્રાણ. ઝાંખો.
મીઠી જવાંનીરે વહી જશે, ખરી કાલે નીરાશ થઈ,
પોકો મુકશેરે રડી રડી; ન દેશે દીલાસો કોઈ. ઝાંખો થાશે રે.
માયા મોહનીરે બલ છે; તેના ફંદમાં પડશે જે જન,
તન મન ખોઈરે થશે ખુવાર; સુતાં દુઃખો થશે સજીવન. ઝાંખો થાશે રે.
સાચી પ્રીતી તે હરી તણી; રાખી તે પર આસ નીધાન.
હવસો મોજ તણાં તણ કરી; કહે જાણુલી રૂશતમ માન. ઝાંખો થાશે રે.

દિલાસા પત્ર ૬૧ મો.

“ The angle of Death spread his wings on the blast,
And breath'd on the face of the foe as he pass'd;
And the eyes of the sleepers wax'd deadly and chill,
And their hearts but once heaved, and for ever grew still.

Byron.

દીકરી જાલાંમાય ! મ્હારી મુ'ખધની પેઢીમાંથી કલકતાની પેઢી ઉપર બદલી થઈ ત્યારે તું રડી કાં નહીં ? રડી'તી. પરંતુ જરા લગાર છુટાં પડવાનું હતું માટે થોડી રડી'તી. હવે મ્હારો વખત પુરો થવા આવ્યો એટલે ઘણોકાળ સુધી આપણે એક-મેકને ભેટીશું નહીં એ વિચારથી તું પહેલાં કરતાં હમણાં ઘણી રડે છે. મોત મને તો ક્યારે બિસાદનું લાગતું નથી. પરંતુ તમે બહાલાંઓ પાછળ રહી જવાનાં ને સંતાપ કરવાનાં; તે નહીં કરો તેટલા માટે એક ભરતા બાપના ભરતી વખતના શબ્દોનો યાદ રાખીને ચાલશો તો તમે બાળાંઓ સુખી થશો. જીંદગીનો ભરોસો ના રાખતાં. કોઈની નિંદા જરાયે કરતાં ના, તેમ કોઈની સ્તુતિ પણ ઘણી ના કરશો. કોઈની ખુશામદ ઉપર લુપ્થ થશો ના. આ દુન્યાને ધર્મશાળા કે મુસાફરખાનું સમજજો. અભિમાન રાખ-શો નહીં, અને સદા મોત માટે તૈયાર ઉભેલાં રહેજો. દર રાતે આપણે ઉંઘ્યે છિયે અને દર સવારે સજાગૃત થઈએ છિયે. તેમજ દર જીંદગીની રાત્રે આપણે મરીએ છિયે, અને દર પ્રસંગે પાછાં જન્મ લઈએ છિયે. તમે વહેલાં જન્મો કે મોડાં જન્મો, પણ છેવટે તો મોત છેજ. જોકે પોતાનો જીવ સઉને ખ્યારો છે, પોતાની જીંદગી સઉને ખ્યારી છે, પણ કરોડો વરસની દુન્યામાં પરાધો પરાધ અસંખ્ય માણસો મરી ગયાં, ને તેઓના જીવ જે પ્રદેશમાં લેગા થયા તે મહાન પ્રદેશમાં રહેવાનું મરણથીજ મળે છે, અને જીવતાં જીવતાં તો એક સદીની પ્રજાના ન્હાના સમુહમાં વસવું પડે છે. ત્યારે આ જીંદગી કરતાં ભારે વસ્તીવાળી મરણની જીંદગી શું ઓછી મનોરંજક છે ? ખુદા જેના ઉપર ઘણો મહેરબાન થાય છે, તેનેજ ભર જીવાનીમાં મોતની કરમ બક્ષેશ કરે છે. કૌનસા ગુલબર હય, જીસમે ખિન્ન આતી નહીં ? બહો કલી હય કૌનસી, જો ખીલકે મુરજાતી નહીં ? જીવવાની હોંસ રાખનાર જીવીને ફલાણા ચીના કામ કરીશ, અમુક તમુક ખાન પાન મેળવીશ, વિગેરે વિચાર-માં જીવવા માગતો હોય તેને “ પછી ? ” એવો પ્રશ્ન વારંવાર પુછતાં, છેવટે તે મરણના સમય ઉપર રાહત લેશે. પેગંબરો મરે તો પછી તેમના ચેલાઓ કેમ નહીં મરે ? જીસસે કેટલાંક રોગી તથા અપંગને સારાં કીધાં, કેટલાંકના ભૂત કહા-ડ્યાં, કેટલાંકના પ્રચંડ વાયુને શાંતિ આપી, પાંચ રોટલી અને બે માછલીમાંથી ઘણાંક જહુને તૃપ્ત કીધાં, કેટલાક મરવા પડેલાને જીવતા કીધા, તોપણ પોતાનુંજ

જ્યારે આવી બન્યું ત્યારે તે શૂળિ છટકાવી શક્યો નહીં. કાં કુહર છે? કાં ત્હારા જીવને સંતાપે છે? જીવાતું હોત તો કાઠસ્ટ નહીં જીવતે? જીવતે તો જરથોસ્ત પેગંબર જીવતે. જીવતે તો મહમદ પેગંબર જીવતે. જીવતે તો બુદ્ધ, કોન્કુસ્યસ, ને મોઝીઝ જીવતે.

પીરોં મુરીદો શાહો ગદા મીર ઝૌર વઝીર,
સબ આન કર અજલકે હુએ દામમેં અસીર;
મુફ્લીસ ગરીબ સાહેબે તાબે તર શરીર;
કોઇ તરસ તરસકે મુવા ગમમેં અએ નઝીર;
કોઇ હઝરોં અએશકી ઠઝેરાકે મર ગયા.

કોઈપણ માણસે પહેલ વહેલાં પૈસા સંગરવા પાછળ મહેનત કરીને એમ ન ધારવું, કે પાછળથી તેઓનું સુખ ખચિત્ત તે લોગવી શકશે. જે માણસ પોતાની મુઠ્ઠી માંહેલી તક ખોઈ દે છે, તે માણસે પોતાનું સર્વ ખોયું એમ સમજવું. જે મિસાલે દુશમનનો તીર છુટો એવું લડવૈયાને માલમ પડે તેની આગમચ તેનું હૈડું વિંધાઈ જાય છે, તે મિસાલે જીંદગી આપણી પાસે છે એવું આપણે જાણ્યે તેની આગમચ તે આપણી પાસેથી પસાર થઈ જશે. એવી તે તીર જેવી તિક્ષ્ણ અને તેજ છે. માટે હમેશાં વખત તેવી વાત, ને પવન તેવી પીઠ રાખી, તીર છુટવા અગાઉ તૈયારી જોઈએ. કોઈ એક વનને દેવ હતો, તે ટાઢના દિવસમાં અરણ્યમાં ફરતો હતો. તેને એક વટેમાર્ગ મળ્યો. તે ટાઢે અધમુવો થયો છે એવું જોઈને વનદેવને દયા આવવાથી તેને કહ્યું; હે બાવા! આ પાસેના પર્વતમાં મ્હારી ગુફા છે, ત્યાં આવે તો હું ત્હારી ટાઢ કાઢું. પછી તે બે જણ ગુફામાં જઈને બેઠા. ત્યાં સગડી સળગાવી હતી તેના યોગથી ઘણી હુંક થઈ હતી, તોપણ માર્ગની આંગળીઓ ટાઢે ઠરી ગઈ હતી તે પુકવાજ લાગ્યો. વનદેવે તેને પુછ્યું; તું આમ શા માટે કરે છે? તે બોલ્યો; હાથ ટાઢા થયા છે તેને હુંક લાવવા સાડ. વનદેવ મનુષ્યમાં ફરનારો નહીં, તેથી તે માર્ગના ટાઢા હાથને ઉના કરવાનો ગુણ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો, અને ગુણી જાણીને તેની આગળ કાંઈ કંદમૂળ ફળ ઇત્યાદિ શેકીને ફરાળ કરવા માટે મેળ્યાં. તે ઘણાં ઉનાં હતાં માટે માર્ગ તેને પણ પુકવા લાગ્યો. ત્યારે વનદેવે ફરી પુછ્યું; અરે! તું આને પણ શા માટે પુકે છે? તે બોલ્યો, કે ઉનાં છે તે ટાઢાં કરવા સાડ! તે સાંભળીને વનદેવને રીસ ચઢી, અને તેને કહેવા લાગ્યો; અરે! ત્હારા સરખો દુર્ગુણી કોઈ નહીં, કે તું એકજ મોંઠે ઉનાંને ટાઢું અને ટાઢાંને ઉનું કરે છે, માટે ત્હારી સાથે મ્હારે સંબંધ જોઈએ નહીં. એમ કહીને તે માર્ગનું પાંખડું ઝાલીને તેને ગુફાની બહાર નાખી દીધો. કહેવાની મતલબ એજ છે, દીકરી, કે જે પુરૂષ એકજ મુખે નિંદા અને સ્તુતિ એવાં વિરૂધ્ધ લાપણ કરે છે, તેનો સંજ્ઞને ત્યાગ કરવો એ યોગ્ય છે. જોકે ખાક ડાલે ચાંદ નહિ છીપતા હય, મગર જીભનું ઝેર લાગ્યા વગર નહીં રહે. જો કોઈ

પુરૂષ તમારી જુઠી નિંદા કરે તો તમે મરદને લાયક હોંમત રાખીને તેનો ધિક્કાર કરજો. બીજા કેટલાક છે તે પોતાનું કામ કાઢવા સાડ, જે સાંભળેથી સાંભળનારાની આશા વધે એવું બોલે, પછી કામ થયું એટલે તેજ મુખે તેને નિરાશ કરીને પડતો મેલે, એ સાડું નહીં. એ દુર્ગુણ કરીને મોટાં મોટાં માણસો વટીક હલકાંપણું પામીને ફિક્કાં પડ્યાં છે. માટે જે એવું પણ બોલે અને તેવું પણ બોલે એવા પુરૂષ સાથે જેમ થાડો સહવાસ હોય તેમ સાડું. બેટી ! જેવી ખુરી નિંદા છે, તેવી ખુરી ખુશામત છે. મહાન કેન્દ્રુત રાજના દરબારીઓએ જ્યારે તે દરિયા કિનારે ફરતો હતો ત્યારે તેની ખુશામદ કરતાં કેન્દ્રુટને કહ્યું; “આપ નામદાર તો જમીન અને દરિયાના માલિક છો !” કેન્દ્રુટે તે ઉપરથી દરિયાના પાણીને હુકમ કર્યો, કે “હું કિનારે ઉભો છું માટે તમારે મ્હારા પગ ભિંજવવા નહીં !” પણ આખરે તો પાણી તેના પગ સુધી ચઢ્યાં, ત્યારે ચાપલુસીખોર દરબારીઓને ઝટકી નાંખી બખાલ્યો કે; “જમીન ને દરિયાનો માલિક તો તે પરવરદેગાર છે. હું કાંઈ માલિક નથી.” એમ બોલી તાજ ફેંકી દીધું ને વીન્ચેસ્ટરનાં દેવળમાં ટાંગી મેળ્યું, કે જેથી લોકો બાણે કે ખુદા શિવાય કોઈનો હુકમ પૃથ્વિ ઉપર ચાલતો નથી.

અરે એ તો દુન્યાં દગાખોર સારી.

પલમેં હસાવે, પલમેં રૂલાવે,-

બુલમે શીતમ કરતી બારી—અરે એ તો.

બદલે બદલે પલમે રંગ ચોહ,

બદલ દે હાલત હમારી.—અરે એ તો.

“આરામ” “આરામ” કર મયે પુકાડું,

આરામકી સીકલ ખ્યારી—અરે એ તો.

એ દહાડા મુંબઈ જઈ આવું છું એમ કહીને ત્હારો પિતા મુંબઈ જઈ એ વરસ રહીને આવશે તોએ તને દુઃખ લાગવાનું નથી. પરતું ૨ વરસ સુધી મુંબઈ રહેવા બાઉં છું એમ કહીને ઘરમાંથી બહાર નિકળનાર પિતાથી છુટાં પડતાં તને ધણું દુઃખ લાગશે; તો જોકે ૨ વરસ કહીને ૨ દહાડામાં ત્હારો બાપ પાછો ફરે, તો તને પાછું દુઃખનું દુઃખ. એ મનના ચાળા છે. મરણ કોઈને મુકતું નથી. આર્ય રાજ્યોના છેલ્લા મહા પુરૂષ કૃષ્ણ ભગવાનને કાળાનું તીર પગમાં વાળ્યાથી તે ઇશ્વર આત્મા જેવાને મરણને શરણ થવું પડ્યું. રોમન રાજ્યના છેલ્લા મહા પુરૂષ સીઝરને સેનેટની સભામાં ન્યાય ચુકવતાં ઘોળે દહાડે ૨૩ જખમો કરવામાં આવ્યા, ને પોતાના હરીફ પોમ્પીના પૂતળાંની આગળજ તેનું શબ પડ્યું. ગ્રીક સોક્રેટીસ જેવા ડાહ્યા પુરૂષને ઝેર પીવું પડ્યું, અને તે જેવાને પણ મોતે અને હોનારતે છોડ્યો નથી. ઇજીપ્તનો વિજયી રાજા સીસોસ્ટિસ ઘડપણમાં આંધળો થઈને મહા દુઃખ વેઠવા પામ્યો હતો. આ દુઃખ તેનાથી સહન નહીં થવાથી આપઘાત કરીને તે બાને મરી ગયો. જરથોસ્ત પેગંબર બંદગી કરતાં તુરબરાતુર જેવા

શત્રુને હાથ મરાયા. ઝડંસીસ જેવા મહાન શહેનશાહનું ખુન કરવામાં આવ્યું. છેલ્લો દ્વારાયસ પાદશાહ નાસભાગ કરતાં પોતાનાજ એક તાબેદાર અમલદારની તરવારથી કપાઈ મૂચ્યો. જૂડીયાનો છેલ્લો મહા પુરૂષ કાઈસ્ટ શૂળિયે જડાઈને મરણ પામ્યો. આસીરીઆનો મહા પુરૂષ સારડેનેપલ્સ પોતાનાજ મહેલમાં ચિતા ખડકાવીને પોતાની પ્રિયાઓ તથા ધન માલ સાથે બળી મૂચ્યો. પ્રીનીસ્યન કાર્થેજીઅન હુનીબેલ જેવા શૂરવીર બહાદુર સરદારને જેર ખાઈને પ્રાણ છોડવો પડ્યો. મહમદ પેગંબરના ચારોને પાણી વગર તરસે મરવું પડ્યું.

કાલકા અજબ તડકા બે, તું કીઆ જાણે લડકા બે.—કાલકા
નવળી મર ગયે દશળી મર ગયે, મર ગયે શહસ્તર અઠાસી,
તેતીશ કોટી દેવતા મર ગયે, પરે કાલકી ફાંસી—કાલકા
પીર મરે પેગમ્બર મર ગયે, મર ગયે જંદા જોગી,
જતી સતી સંનાસી મર ગયે, મર ગયે બઈદન રોગી—કાલકા
તીન લોક પર છતર ખીરાજે, સો લુટા કુંજ ખીહારી,
કહેત કળીરા સોખી મર ગયે, રધયત કેન બિચારી.—કાલકા

લગવદગીતા કહે છે કે:—જેમ મનુષ્યો જીનાં ઘસાયેલાં લુગડાં કાઢી નાખી
ખીજાં નવાં પહેરી લે છે, તેમ આત્મા પણ ઘસાયેલાં જીનાં શરીરો કાઢી નાખી
નવાં શરીરો પહેરી લે છે. માટે હે બેટી ! હું મરવા સુતો છું તે કાંઈ હમેશનોજ
સંબંધ ત્હારાથી છુટો કરીને મરવાનો નથી. સ્વામી રામતીર્થના વચનો ત્હારે પાછાં
સાંભળવાં જોઈએ, કે જે જન્મે છે તે જરૂર મરવાનાજ. જાતસ્ય દિ ધ્રુવો મૃત્યુ : ।
આમ છતાં પણ લોકો મોતનો કદિયે વિચાર કરતાં નથી તેનું શું કારણ ? મૃત્યુના
ફક્ત વિચાર આવવાથી શરીરમાં લય ઉત્પન્ન થઈ નબળી તે માથા સુધી કંપારી
છુટે છે. આપણે કહ્યું છીએ કે એ તે શું હશે, કે ભૂતકાળમાં જે મહાન રાજાઓ
અને મહારાજાઓ હતા તે સર્વે મોતના મોઢાંમાં કોળિયો થઈ ખવાઈ ગયા ! અવતારી
પુરૂષો અને પેગંબરો જેઓએ મરણ પામેલાં રૂહોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે તેમના પણ
દેહ તો આખરે પડી ગયા છે. પૂર્વે જે લક્ષાધિપતિ અને કરોડપતિ શ્રીમંતો હતા
તેઓ, તથા જેઓની પથ્થર જેવી કાયા હતી એવા વજ્ર જેવા પહેલવાનો પણ
મરણને શરણ થઈ ચુક્યા છે. અને વિચાર કરશું તો આપણાં શરીર પણ એક વખત
મોડાં વહેલાં જરૂર પડવાનાંજ. ધારો, કે તમે સાત દશકા જીવો, એથી બમણાં
જીવો, અરે ! એથી ચાર ગણા જીવો, પણ તેથી શું ? આખરે તો જરૂર એક વખત
મરવાનું તો ખરુંજ; એમાં કાંઈ છૂટકો નથી. એ તો નિર્માણજ છે. અરે ! આવું
છતાં સઘળાં સ્ત્રી કે પુરૂષ વહેવાર, વેપાર, ને વનજમાં એવાં પડયાં છે, એવાં તો
કામમાં રોકાઈ રહેલાં છે, કે મૃત્યુ છે એમ કોઈ વિચારપૂર્વક માનતું નથી. કોઈ
પણ કલે મરીશ એવું ખરાં અંતઃકરણથી તો માનતુંજ નથી. એ કેવી નવાઈની
વાત ! કોઈપણ વ્યવસાયમાં પડયા પછી, મરણનો વિચાર આવવા દેતુંજ નથી.

કેઇને તે વિચાર ગમતો નથી. બધાં “પલકમાં મોત આવી ઉભું રહેશે” એવું મોઢે તો બોલેજ છે, પણ દીલથી માનતાં નથી. દરેક જણ સગાં બહાલાંઓ અને મિત્રોનો સંબંધ વધાર્યા કરે છે. દરેક જણ દિન પ્રતિ દિન પોતાના કમકાજમાં વૃદ્ધિ કરતા જાય છે, અને જીવનનો પસારો એવો તો વધાર્યા જાય છે, કે જાણે કેઈ દિવસ એમને મરવાનું જ નથી. અર્થાત, કેઈ દિવસ તેમને મૃત્યુનો સંબંધ સરખો પણ થવાનો નથી. આવું શાથી? આનું કારણ શું? કેઈ એક માણસ મરણનું નામ લે છે કે એમના આખા શરીરે તાપ ચઢી આવે છે. રામ બોલો બાઈ રામ! આવા સારા શખ્દો છતાં તેનો સંબંધ મૃત્યુ સાથે જોડાયેલો હોવાથી, જે ન્હાનાં બચ્ચાં રમતાં રમતાં ઠાઠડીના, કે પાયદસ્ત ઉઠમણના, કે એવા દેખાવોના રમતના ઢોંગ કરે, રામ બોલો બાઈ રામ બોલે, કે તુર્તજ ઘરમાંથી સઘળાં બહાર નિકળી પડી તેઓને ધમકાવવા મંડી જશે. આમ શાથી? એક તરફ મોત એ તો નકકી છે, અને બીજી તરફ જેવી રીતે કેઈ પક્ષી હોય અને તેની પાંખો ઉપર પાણી પડ્યું હોય તો તે તેને તુર્ત ખખેરી નાખે છે, તેવી રીતે આપણે જરી મૃત્યુનો વિચાર સરખો પણ આવે તો તેને આવવા ન દેતાં ખખેરી નાખ્યે છિયે. આપણે વહેવાર કાર્યમાં મૃત્યુ છે એમ નથી માનતા, તેનું કારણ શું? આપણે ભલે મૃત્યુના વર્ણનની કવિતાઓ અને ગાયનો, પદો ને લાવણીઓ ગાઈએ, પણ વ્યવહારમાં તો મૃત્યુ છે એમ આપણે કદી નહીંજ માનવાના, આનું કારણ શું? આ બધાનું ખરૂં કારણ એ છે, કે તમારું ખરૂં સ્વરૂપ અમર છે. તમારો આત્મા કદી પણ મરણ પામતો નથી. તમારું શરીર કે જેને મરણ છે, જે દરેક પળે મરતું જ જાય છે, જે દરેક ક્ષણે ખવાતું જાય છે, જેમાં ચાલુ ફેરફાર થતો જ જાય છે, એ શરીર કાંઈ તમારું પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ નથી. એ દેહ કાંઈ તમારો આત્મા નથી. આપણાં શરીરમાં આત્મા છે એજ આપણું ખરૂં રૂપ છે, એને કદિ મૃત્યુ નથી. દીકરી! તું કહે છે, કે આપણે દરરોજના વહેવારમાં તો આપણો આત્મા અમર છે એમ કદિ માનતાં નથી, પણ એવું જ માન્યે છિયે, કે આપણું શરીર ને આપણો દેહ અમર છે, એ દેહ કદીએ પડવાનો નથી. એનો ખુલાસો એટલોજ, કે આત્મા કદિ મરતો નથી, શરીરજ મરે છે. પરંતુ આત્માના ખરાં સ્વરૂપને, તેના ખરા ધમને, ખોટી બ્રાંતથી મૃત્યુવાળાં શરીર સાથે જોડી નાખવામાં આવે છે, એજ આપણું અજ્ઞાનપણું છે. જ્યાં ત્યાં એવોજ ખોટો વિચાર પેસી ગયો છે. માણસ, પશુ, પક્ષી, દરેકમાં આ બ્રમણ પેઠેલી હોવાથીજ મરણ મોટું મસ, ભયાનક, અને ભયંકર લાગે છે. આ દુન્યાને મુસાફરખાનું અગર ધર્મશાળા છે એમ સમજી તમે વર્તશો તો તમને બીલકુલ દુઃખ થશેજ નહીં. એક ધર્મશાળામાં ૧૫ મુસાફરો ઉતરેલા હોય તેમાં જાણે તમે ૧૬ મા મુસાફર ગયાં, ને ૧-૨ દહાડા ત્યાં રહેવાનાં છો. ત્યાં જો કેઈ તમારી આજીવ લેવા જેવું કરે, નિંદા કે ઠઠા કરે, અગર લડવઢ કરે તો તમે તેની ઘણીજ કનવાર કરશો નહીં; એમજ વિચારીને શાંતી પકડશો, કે આપણે ક્યાં અહીં જન્મ કાઢવો છે! એક બે દહાડાને ખાતર શા સારું કેઈ સાથે બુઝાઈ

કુર્ચે ! એ રીતે તમે મન મારી લેશો. એજ રીતે જો આ દુન્યાને એક મુસાફરખાનું સમજીને બધાંજ દુઃખમાં ૩-૫ દહાડાની દુન્યા છે એમ માની લેશો તો દુઃખ જેવું કાંઈએ લાગશે નહીં. કામને વશ કરવો ને મન મારવું એજ જરૂરની દવા દુઃખના દર્દ માટે છે.

વેદ પથણી, કવિ ચાતુર્ય, સઘળી વાતો સહેલ;

કામ દહન, મન ખસ કરણ, ગગન ચઢણ મુશકેલ.

મને હલકાઈ ગમતી નથી, માટે મ્હારા મુખ બાદ પાયદસ્ત ને ઉઠમણીની ખોટી મજલેશો, પેપરોમાં ઉપજવી કાઢેલી ખોટી કારકીર્દિ વિગેરે ફારસ કરતાં ના. ઇન્ડયન સર્વિસવાળો હેનરી લોરેન્સ, જેકે બહાદુર, નામાંકિત અને દયાળુ સ્વભાવનો મહાન નર હતો, તોપણ મિથ્યાભિમાનથી મનુષ્યને કેવી મુશીબતો ખમવી પડે છે તેનો તે સાચો કદરદાન હતો. માનવીને દુઃખની પ્રાપ્તિ મિથ્યાભિમાન, હલકાઈ, તુંડાઈ, અને કુગાઈ ફરવાથીજ થાય છે એમ તેનો મત હતો. તેના પણ મરતી વખતના છેલ્લા શબ્દો એજ હતા કે:—“મારે માટે મરણ પછી કંઈ ફેસ કરતાં ના ! મને સા મળતોજ દાટી દેજો !”

દિલાસા પત્ર ૬૨ મો.

“He that enlarges his curiosity after the works of nature, demonstrably multiplies the inlets to happiness; therefore we should cherish ardour in the pursuit of useful knowledge, and remember that a blighted spring makes a barren year, and that the vernal flowers however beautiful and gay, are only intended by nature as prepratives to autumnal fruits.”

Johnson.

હે સજ્જનો ! દુઃખને વીશે તમે રજતું ગજ નહીં કરો. વિપત્તિના સંબંધે તમે કાગનો વાઘ નહીં કરો. ગામમાં ધાડ પડી હોય, ભયાનક આગ લાગી હોય, હુલકું પડ્યું હોય, પિંઢારાઓ લુટ ચલાવવા પાદરે આવી પહોંચ્યા હોય, અને ગામમાં મોટો હોહાકાર થઈ રજો હોય, ત્યારે અસહના લોકો પોતાનાં બચાંબાળાંને અને પાડપડોશીને ગભરાઈ જતાં અટકાવવા સાડ કંડું પાણી રેડી કહેતાં, કે અરે ! એ તો કોઈની ઘોડી વ્યાઈ હશે, તેથી બચ્યું જીવે કરીને અમથી ગામમાં ખોટી ખૂમ મરાવી હશે ! આવી રીતે વિઘ્નને ઓછું દેખાડી હિંમત આપવાની આ યુક્તિ લાભકારી છે. સજ્જનો ! જો તમે ખચિત્ત માનો તો દુઃખ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. પરંતુ સુખનીજ સજ્જત થયેલી છે. પછી તે સુખ કોઈને મળ્યું અથવા અન્યને કોઈને શેર પાશેર. પણ જ્યાં જુઓ ત્યાં વધતાં ઓછાં પ્રમાણમાં સુખજ છે. સુખનો કોઈ સામાવડિયો દુઃખ

જેવો છેજ નહીં. અસુખ છે, પણ દુઃખ નથી. અસગવડ છે પણ અગવડ નથી. યાને સુખ અને સગવડનું ઓછાપણું કહેવાય. પારસી ભૈરાંઓ જેઓ હુમેશાં શુભ શુકન માગનારાં હોય છે, તેઓ તેનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરીને આપણને શિખાડે છે. તેઓ પોતાનાં બહાલાં ગમે એવાં ભયંકર માદગી ભોગવતાં હશે, તોએ તે જીના જમાનાના ભુટ્ટાં બધરાંઓ બોલશે કે; “મરૂં મ્હારા મનચેરજીના જીવને જરા અસુખ છે.” એટલે મનચેરજી દુઃખી છે એમ તો નહીંજ કહેશે, પણ મનચેરજીને અસુખ છે એમ પણ નહીં કહેતાં, તેનાં જીવને અસુખ છે એમ કહે છે. એક ડાસાં, જો પોતાના ભાણેજ કે ભત્રિજને ભયંકર રોગ થયો હોય, અને પોતે માસી કે મામી થઈને તેની ખબર અંતર પુછવા જતાં હશે, એવામાં જો રસ્તામાં કેાઈ પુછશે કે “માય કયાં જવોછ?” તો તેણી અશુભ અને અપશુકનના ભય લાગે એવા શબ્દો નહીં કહેતાં બોલશે કે, “મરૂં મ્હારા ધનજીશાહને જરા રમાડવા જાઉંચ!” જ્યારે ધનજીશાહ હોય ત્યારે તો ઘડીતાલ અને ઉમરે હોય ૬૦ વરસના! વળી કેાઈ ડાસાં કહેશે, “મ્હારા જી ભરાય સ્યાવક્ષાની માસી જરા પડઘાઈચ, તે જરા માસી ભાણેજ વાત કર્યે કરીને જાઉંચ માંચ!” એટલે સ્યાવક્ષ પટકાઈ પડ્યો છે એમ નહીં કહેતાં પડઘાયો છે કહી, દુઃખનો વિસ્તાર નરમ કરવા સારૂ એવા સ્થિર શબ્દો બોલવામાં આવે છે, જેથી દુઃખ દર્દ ભયાનક લાગતું નથી. સ્યાવક્ષને માદો છે એમ પણ નહીં કહેતાં, કહેનારી માસીજ પોતાની ઉપર જાણે તેનું દુઃખ લગાડી લે છે. કેાઈ ડાસાં તો કહેશે; “મરૂં મ્હારા રસ્તમજીના મરૂંના જીવને કાંઈ ગમતું નથી.” રસ્તમજી હોય ત્યારે તો ઘરટલામાં, પણ આસપાસનાઓને દુઃખનો ભયભિત ચિતાર આપવામાં આવતો નથી, એટલુંજ નહીં પણ તેટલું પણ રસ્તમજીને થયેલું નહીં કહેતાં, તેના મુદ્દય યાને શત્રુને થયેલું જણાવે છે. આ સર્વ શુભ, શુદ્ધ અને શુકનવંતું બોલવાથી દુઃખીને અને દર્દીને પોતાને ગમરાટ લાગતો નથી, તેમ જે જવાન છોકરા છોકરીઓ માદાંની સારવાર અને સરભરા કરે છે તેવાં ઉપરવાગાંઓને સધ્યારો, અને હિંમત મળવાથી દુઃખનો વિસ્તાર છાતીથી તે છેક કલેજાં સુધી લંખાવતો નથી. સુરતમાં જ્યારે મોટી આગ લાગી ત્યારે એક મોખેદ સાહેબનું ઘર સગળી ઉડયું. ઘર બળવા બામતની ખબર તે મોખેદ સાહેબ મુંબાઈમાં રહેતા પોતાના ભાઈને લખે છે કે; “બીજું માલમ થાય જે, આપણું ઘેરબી મોટી આગથી જરા ડાઝીયામેં આયુંચ, તેની કંઈ ચીંતા કરવીજ નહીંજી.” વળી તે મોખેદ સાહેબના તેવાજ ભોળા ભાઈ મુંબઈથી પાછો જવાખ લખે છે, કે “આપરું ઘેર જરા ડાઝીયામેં આયુંચ, વાસ્તે રૂપ્યા પ) અંકે પાંચ મોકલ્યાચ તે જરા સમારી લેજોજી, ઘેર સમારતાં કંઈ વધે તે હાલ તુરત તમારીજ પાસે રહેવા દેજોજી.” ખરેખર તો ઘર સગળીને બળી ગયેલું ઉભેલું હતું, અને સત્યાનાશ વળી ગયું હતું. પરંતુ આ પ્રમાણે દુઃખ, વિપત્તિ, અને આક્રમને હલકું સ્વરૂપ આપવાની આ રીતિથી સધ્યારો અને હિંમત રહે છે. નામુરનો કિલ્લો પડ્યો, ને તેમાં જર્મન લશકર દાખલ પણ થઈ ચુક્યું હતું, ત્યારે પ્રજાને એકદમ નહીં ભડકાવતાં સરકારે જણાવ્યું કે; “દુશમને ભારે

તોપો ચલાવી છે પણ બેલજીયનો હિંમતથી લડે છે.” બીજે દહાડે સરકારે જણાવ્યું કે, “એ કિલ્લો પડશે તો નહીંજ, પણ એ કિલ્લો પડ્યો તોએ કાંઈ ભવ જેવો લાલ દુશ્મનને થવાનો નથી.” સામટી બે મનવારો ડુબી ત્યારે સધ્યારો આપવામાં આવ્યો, કે “તે તો જીની કદાં વરસની ખખ થઈ રહેલી મનવારો હતી, અને જે કામ કરવા સાડ તેને નિમી હતી તે કામ તેઓએ ફોતેહમંદીથી પાર પાડ્યું, એટલે ખંગ વળી રહ્યો છે.” આ સર્વ યુક્તિઓ આકૃતને લયાનક સ્વરૂપમાં અને લયલિત રૂપમાં એકદમ આપવાથી અનર્થ થતા અટકાવવાની છે. મહા સંતાપ અને મહા સંકટને ધીમું પાડીને, તુચ્છ અને ખિસાદ વગરનું જણાવી જણાવીને બહાર પાડવાથી તેનો લય મોટો મસ જણાતો નથી.

આપણી કોઈ ખબર અંતર પુછે, ત્યારે આપણે ગમે એવાં માદાં હોઈયું તોપણ કુદ્રતિ ખોલાઈ જાય છે, કે “જરા મ્હારું માથું દુઃખે છે.” કોઈ કહેશે, “જરા મ્હારા પગે સંધિવાની કળતર ચાલે છે.” કોઈ કહેશે, “જરાક મ્હારી છાતી નખળી થવાથી ઠાંસો થઈ કફ પડે છે,” વિગેરે. દુઃખને લયાનક રૂપમાં નહીં ચિતારવાની આ આપણી સ્વભાવિક જરા જરા ખોલવાની ટેવ છે, અને તે ખોટું નથી. સિતા, દુમયંતી, દ્રૌપદી, સાવિત્રી વિગેરે સતી સ્ત્રીઓ ઘણી લિડના વખતમાં પણ પતિ સેવામાં રાત દહાડો તત્પર રહેતી હતી, અને પતિ સેવાને ખાને લિડને વખતે, દુઃખનું સ્વરૂપ હલકું બતાવતી. એટલુંજ નહિ, પરંતુ પતિના દુઃખમાં ભાગ લેવા માટે સતી સિતાએ રાજ્ય સુખનો એકદમ ત્યાગ કરીને રામ સાથે વનવાસ વેઠવાનું પણ અંગીકાર કર્યું, અને લયાનક વનવાસમાં તેણીને મોજ અને સુખ જણાય છે એમ તેણી કહેતી. વિર પતિન દ્રૌપદીએ પણ પાંડવોની પાછળ છાંયાની પેઠે વનમાં રખડી રજળીને તેઓના દુઃખમાં ભાગ લીધો હતો, પણ પોતાને દુઃખ પડે છે એવો વાંકો શખુન નહીં કાઢ્યો હતો, અને સ્ત્રીઓના પતિવ્રત ધર્મનું પવિત્ર ચરિત્ર આ જગતમાં લાંબા વખત માટે મુકી ગઈ છે. ગમે એવી મુશકેલી અને આકૃત વખતે દુઃખ જેવું જરાએ નહીં બતાવતાં, આવી સ્ત્રીઓના પતિવ્રત ધર્મને લીધેજ, મોટા મોટા મુનીશ્વરો પણ આવી રણધીર સ્ત્રીઓના ચરણની પવિત્ર રજને પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે. મહાભારત વિધ્નો અને મહા આપદા પ્રસંગે પણ સ્ત્રીઓને સર્વ ધર્મમાં પતિ સેવા એજ મુખ્ય ધર્મ છે, અને તેમાં તેનું પરમ કલ્યાણ સમાયલું છે એમ જણાવવામાં આવ્યું છે તેનું કારણ એજ છે, કે સુખના વખતમાં તો પતિ સેવા સૌ કોઈ બળવવા તત્પર થાય, પણ દુઃખના વખતમાં દુઃખ બાણે હોયજ નહીં એવા ડોળથી સેવા બળવવામાંજ પરાક્રમ સમાયેલું છે. જરા જેટલાં સુખમાં છલકાઈ જનારાં, તેમજ જરા જેટલાં દુઃખ કે શ્રમથી ગુલાબના પુલની માફક કરમાઈ જનારાં કુમળાં શેઠ શેઠાણીઓ, કેવી કેવી ભિડ ભોગવે છે તેનો તેઓ વિચાર કરતાં નથી, અને પાછળથી બેવડા મારે મરાય છે. હે મોટે ઘેરના મેહરજીભાઈઓ! ઓ તાલેવંતની તેહમીનાઓ! તમે શ્રીમંતાઈની ધુંધમાં અને જીનાં

ઉંચાં ખાનદાનની ખુમારીમાં ને ખુમારીમાં તમારી ખુવારી અને ખાનાખરાળી કરતાં ચાલ્યાં છે. કેળવણીમાં પછાત રહેવા પામ્યાં છે, અને હવે મુઠ્ઠી ભરમ ઝાઝે વાર ટકી શકતો નથી. તેથી તમે તો મોટાઇમાં ને મોટાઇમાં મગરૂરીના મચકાટમાં ઉલટાં હાડમાર થઈ હેરાન થવા લાગ્યાં છે. તમે જેઓને અભિમાનથી કહેતાં હતાં, કે એ તો હમારા બપાવાના ઘરના પસ્તાકિયાનો પોર્યો, ફલાણુ તો દારૂવાળાનો દીકરો, ચીનો તો હમારા ઘરના અસલ મીઝીના છોકરાનો છોકરો, આ તો મ્હારા મોટા બાવાને ત્યાંના કકલ્યા અધ્યારૂનો ભેટો ! પણ આજે તેજ કેરાંવાળા અને માછલી-વાળાઓ, કકલ્યાઓ અને કાંગાઓજ આગળ વધી સુખ અને આબાદીના વખત લાવવા લાગ્યા, અને તમે ખાખાં વળખાં રહી જઈ હવે તેજ મોખેદોની અને તેજ પસ્તાકિયાઓની પાસે નાણાં ઉછીકાં લઈ પેટનું પણ જેમ તેમ પૂરું કરો છો. તમે ચઢતીના વખતમાં એટલું ખાસ યાદ રાખતાં રહો, કે માલ અને દોલત તો જીવને શાંત રાખવા તથા જીવની નચિંતાઈ સારૂ છે, પણ જીવ કંઈ માલ એકઠો કરવા સારૂ નથી. તું હવે ખુદ ખેયાર અપને હાતસે, સહુતી હવે આજર અપને હાતસે. ઘણાઓ જન્મની સાથેજ ભારે પરિશ્રમની દિક્ષા લેતાં આવે છે. અનાથોમાંજ કંઈ એવા જન્મ થતા નથી. શ્રીમંતો તો આજે અનાથો કરતાં ૧૦ ગણા મુશીબતો અને પરિશ્રમે ઉઠાવી રહ્યા છે. પરંતુ એવા કેટલા બધા લોકો છે, કે જેઓના પૈસાએજ તેઓને કંગાલ બનાવી દીધા છે; જેમની જીંદગીમાં આસાએસ, શાંતિ, કે રાહત જેવું બીલકુલ દીઠામાં આવતુંજ નથી. આપણા ઉપર આવી પડતી મુશીબતો અને સંકટોને આપણે ચુકાવી બુલાવી શકવાના તો નથી, પણ તેને ગણગોવાર કરી શક્યે. ચોરડામાં સુંદર પીકચરો રાખી ખુશનુમા વિચારો કર્યો તો રફતે રફતે તેથી પણ વિપત્તિઓનું વિસ્મરણ થઈ શકે. પરંતુ આવી રીતે દુઃખના વખતમાં ગણગોવાર રહેવાની ટેવ કમી થવાથી, તેમજ સંકટને સહરાવી ચહુરાવીને, ગળું જરા ખખડે તો ગળાંમાં કોયલીજ થઈ એવી સહરાગાત કરવાથી, દુઃખ હોય તેના કુખમાં ભયાનક ચિતાર આપે છે. મનથી માની લ્યો તો તમે ખાઈ પીને ધરાયેલાજ છો, ને મન નહીં માને તો અધમણ આવલે પણ તમે ભૂખ્યાના ભૂખ્યા. મનથી તમે સુખી માની લો તો લિલ્લુક પ્રાદાણના ધરમાં ભેળમભેળ ખીચડનો સ્વાદ અને મિઠાસ મનરંજક લાગશે, અને મનથી તમે દુઃખી માની લ્યો તો રાજની ટેબલ ઉપરનું સ્વાદિષ્ટ પકવાન ફીકું લાગશે. ચંદ્રકાન્તમાં આ ઉપર એક ફક્કડ કહી છે તે અત્રે ટપકાવી લઉં. તેમાં જમનાર જમાડનારનો સંવાદ રૂપી સ્વાદ આપ્યો છે.

જમનાર બોલ્યો: ‘અહા ! મુને કેવો સુખી, કીધો તે’ મુજ મિત્ર;

જમાડનારે ઉત્તર દીધું: ‘સુખ મેં કંઈ દીધું’ નથી, પણ દુઃખ ગયું વિચીત્ર.’

જમનાર બોલ્યો: ‘અતિશય સુખ મુજને થયું, ના કહે તે તુજ ભૂલ;’

જમાડનારે ઉત્તર દીધું: ‘સુખ તો વરનાતું’ નથી, પણ દુઃખ ગયું અતુલ.’

જમનાર બોલ્યો: ‘કાં નહિ ? આ ભોજન ભણું, દીધું ભરી શુભ પાત્ર;

જમાડનારે ઉત્તર દીધું: ‘પણ જો ક્રુધા ન હોત તો, ભાવત નહિ તત્ત માત્ર.’
જમનાર બોલ્યો: ‘એ મુજ મન માને નહિ, સુખ કીધું તે’ સત્ય;’
જમાડનારે ઉત્તર દીધું; ‘એમ હોય તો આ જમો, લોજન મીકું અ-પ.’

એ જોઈ તે પુરૂષ પ્રથમથીજ ખુબ ધરાયેલો હોવાથી અન્ન પાત્રને જોઈ તુરત કમકમી ઉઠ્યો, ને જમાડનારના બોલવાનો અર્થ તે સમજી ગયો, કે ખરેખર આમાં મને વાસ્તવિક નવું સુખ કંઈજ થયું નથી, પણ મ્હારું ભુખ રૂપી દુઃખ ગયું, તેથીજ મને સુખ થયું લાગ્યું છે. તેથી તે બોલ્યો:—‘હવે મુને ભાવે નહીં, ન પચે થાયે રોગ;’ ‘હા હા, સમજ્યો, દુઃખ ગયું, નહીં કંઈ સુખ સંજોગ.’ આજ પ્રમાણે સર્વ દુઃખ મારે સમજવાતું છે. મહાન પુરૂષો ગરીબ અવસ્થામાં આનંદિ અને મોજાલા હતા. દુઃખને તો તેઓ હસીજ કાઢતા હતા. મહામદ જેના પેગંબરને ઢોરના ટોળાંમાંથી ઇશ્વરે શોધી કાઢ્યા હતા. તે પરિવ્રમમાં સુખ માનતા હતા. પૈસા એ કાંઈ સુખનું મુળ છે? પૈસા કાંઈ ખોરાક તરીકે સુખી કરે છે? નહીં. પૈસાથી શું તંદોરસ્તી, અકકલ, મિત્રો, ખુબસુરતી, અથવા સુખી ઘર મળે છે? નહીંજ. કુચક એક સે પુષ્કળ ધન ધરાવતો હતો પણ તેને એક પણ માણસ ચાહતું હતું નહીં; જેની તેની આગળ તે ધુકરાયલાં છાંણા જેવો ફરતો. જ્યેકે ભુખથી મરી ગયો તોપણ તેણે સંકટ કે વિપત્તની વરાળે કાઢી નોહતી, મગર લોકો આજે પણ તેને યાદ કરે છે. ત્યારે યંગ પુછે છે કે;

Can wealth give happiness ? Look around, and see
What gay distress, what splendid misery ;
I envy none their pageantry and show,
I envy none the gilding of their woe.

જો સજ્જન મુસાફરો ! આ મુસાફરી ચંદરોજની છે, તે મુસાફરીમાં તો ખીસાં પૈસે તર હોવા કરતાં તમારું ગીરોબાન નેકીથી તર રાખો.

દુન્યાં હય એક મીસલે સરા, ઇસમેં જો મુસાફીર આકે રહા,
ઠયરા એક યા હો દીન, આખીર કુચકી ઠયરાઈ હય.

“જે જગોએ સર્વ કામમાં વિકલ્પ ઉપજે છે, અને કુળનું અભિમાન ગળે વળગે છે, તેવા પ્રાણી સંસારમાં હેરાન થાય છે. જે કરવાથી દુઃખ થયું તેજ ફરીથી કરવાનું મનમાં દ્રઢ પકડે છે, જેથી વધારે દુઃખી થવાય છે. સંસારના સંગથી દુઃખ થયું નથી એવું સાંભળ્યું નથી, તથા જોયું પણ નથી; તેમ છતાં જે જરા જરામાં અકળાઈ ઉઠીને પોતાનું હિત નથી કરતો તે દુઃખી થાય છે. સંસારમાં જે સુખ માને છે તે મૂર્ખ છે. સંસાર સુખે કરવો, ને તેમાં કોઈ પદાર્થનો વધારે કરવો, પણ પદાર્થ સમૂળો ડુબાવવો માનવ દેહને યોગ્ય નથી.” તકળ ફરી આવ્યા વગર ઘરમાંની શિતળ છાંયાની મજા કેમ લાગવાની? પુષ્કેક

ચાકીને આબ્યા વગર ઘડીભરની આસાએસ મિઠી કેમ લાગવાની? તમે અમસ્થા કલાકોના કલાક સૂધી પથારીમાં સુઈ રહો, જરૂર તમોને થાક લાગશે, અને દીલ ધમધમી આવશે. દિવસની મહેનત, કષ્ટિ, અને કામગીરિ વિના તમોને રાત્રે મિઠી ઉંઘ ક્યાંથી આવવાની? રોજના રોજ શીરાપૂરી અને માલપુડા ખાનારાને તેના મિઠાસ નથી લાગતા, પરંતુ તિખા પાપડ અને ખારાં અથાણા અને વાલની દાળમાંજ તેમને લેઝત લાગવાની. હે સજ્જનો! આ દુન્યાંઈ મુસાફરીમાં અધીરાં અને ઉતાવળ્યાં થઈ સુખનું ધામ શોધશે, તો તે પરિણામે દુઃખજ દેશે. આ મુસાફરી તો ધીરજ અને ધૈર્યની સફર છે. ઉતાવળ કરી દુઃખ મુક્ત થતાં વિગ્ન એવડી મુકશે. ઉતાવળ છે તે એક તીર સરખી છે. તીર જેમ એક વાર કમાનમાંથી છુટે તો પછી તે પાછો વાળી શકતો નથી; તેમ ઉતાવળથી કરી નાખેલું કામ પાછું નિવારી શકાતું નથી. ધીમાશ છે તે હાથમાં તરવાર જેવી છે. અગત્ય પડે તો કામમાં લઈએ, નહિ તો હાથમાં રહી કાંઈ હાનિ કરતી નથી. તેમજ કોઈ પણ દુઃખના સમયે અધિકારવાળા માણસને કોઈના ઉપર કોઈમાન થવાનો પ્રસંગ આવી પડે તો પણ પોતાનાં તન ઉપરનો કબજો કદિ છૂટવા દેવો નહિ. મહા વિદ્વાન વાયસ્પતિમિશ્ર ને ભામતી નામે વિદુષી સ્ત્રી પછળી હતી, અને ઘણી તરફથી ગમે એવાં દુઃખ પડ્યાં તોએ તેણી પોતાના ગ્રહ સંસારને સુખની સેજ કહેતી હતી. પતિ તરફનાં દુઃખો પારકાંઓને ધુમ્મવે એવાં હતાં, છતાં તેણી ઘણીજ કાયર થયેલી હોય એવા વખતમાં કહેતી, કે “આજે જરાક મ્હારાથી મ્હારા સુશીલ પતિને ગુસ્સે થવાનું કારણ મળ્યું છે, પણ બીજી બધી વાતે સાડું છે.” રોજનો સંતાપ લાગ્યો હોય તેને રડતાં બેસતાં ક્યાં પરવડે? રોજ રોજ મરે તેને ક્યાં સુધી રડે? સમી સાંજનું મરણું તેનું ક્યાં સુધી રડણું? અર્થાત, ખારેખાર દુઃખ રડવાથી તો હાડે હાડ દીલાં થઈ જાય. મહા શીલસુદ્ધ અનેક્ષાગોરાસના બખ્ખે પહાડ જેવા દીકરાઓ મરી ગયાની એકકડી વખતે તેને જ્યારે કોઈએ દોડતાં આવીને ખખર કડી, ત્યારે તેણે પોતાનો હાથ અંતઃકરણ ઉપર મુક્યો, થોડોવાર શાન્તાથી ઉભો રહ્યો, અને એટલુંજ બોલીને શાન્તિ પકડી કે, “હું જાણતો હતો કે તેઓ નાશવંતજ હતા!” સંસાર મુજે તો દુઃખ રૂપજ છે, તેમાં વાસ્તવિક સુખજ નથી. દુઃખની કિંચિત્ નિવૃત્તિ થવાનેજ સુખ માનવામાં આવે છે, તો પછી તેવાં એકમાનવાનાજ સુખની આશાથી સદા સંતાપેલાં શા માટે રહેવું? દુઃખનો ને દુઃખનોજ બળાપો રડયા ક્રીધાથી તમારાં ચિત્તને તદ્દન શાંત કરતાં કદાચ દિવસ પણ ચાલ્યા જશે, પણ જો તમે ખંતપૂર્વક લાગ્યાં રહેશો તો જરૂર ચિત્ત-શાન્તિની પ્રાપ્તિ કરશોજ. આ ચિત્ત-શાન્તિના વખતમાં તમને જે રસ્તો સૂઝી આવે તે અવશ્ય ગ્રહણ કરજો એ રસ્તે જરૂર ચાલજો. કહ્યું છે કે; દુઃખ, વ્યાધિ, સર્પ, રાજા, વાઘ, ભુંડ, બાળક, બીજનો કુતરો અને સુર્ય એ નવ જણા મુતા હોય તો જગાડવા નહીં. તેઓને સુવાડેલાં સુઈ જાય, ને ઉઠાડેલાં તુર્ત ઉઠીને ઉભાં થઈ જાય છે. દુઃખના પોખર જે સુખ કે આરામ આપી શકતા નથી, તે શુદ્ધ બુદ્ધિથી સહન કરેલી સ્થિતિથી પ્રાપ્ત

થાય છે. સર વોલ્ટર સ્કોટે લોકહાર્ટને કહેલા મરતી વખતના છેલ્લા શબ્દો પણ એજ હતા, કે- “સદ્ગુણી થા, ધર્મિષ્ઠ થા, ભલો થા. આ બિછાના ઉપર તું જ્યારે સુશે ત્યારે એ ત્રણ ચીજ શિવાય બીજું કંઈ પણ તને આરામ, સુખ, કે રહત આપી શકશે નહીં.” બેલામ પણ એવીજ જાણસા રાખતો હતો, કે વગર ધાંધળે અને વગર પોત્રારે એક ધર્મિષ્ઠ પુરુષ તરીકે મ્હારું મરણ નિપજશે, અને તેના જેવોજ મ્હારો અંત આવશે. હે સનજનો! દુઃખ વર્ણવવામાં તમે સહરાવીને, અતિશયોક્તિથી કાખાત ચિખાત, કાંવલાં માંવલાં થવામાં તુકશાન જરૂર સમજજો. દુઃખને તુચ્છ અને હલકું તમારાથી ચિત્રાય તેટલું ચિતારશો, તો હશે તે કરતાં હલકું માલમ પડશે. જીવ જ્યાં સુધી સંસારને ભજે છે, શખ અને મડદાં જેવા દેહને જ્યાં સુધી આરાધે છે, ત્યાં સુધી તે પવિત્ર થઈને કલેશ રહિત થતો નથી, પણ જન્મ, મરણ તથા વ્યાધિનેજ સેવનારો પશુ રહે છે! આ સંસાર કેવળ કલેશનીજ મૂર્તિ છે, તેમાં કિયા ડાહ્યા મનુષ્યને પ્રેમ થશે? તે ત્રણ પાંચ દહાડાના સંસારના ભયાનક ચિત્રને શાન્ત શબ્દો, શાન્ત આચરણ, અને શાન્ત મનથી વધાવી દેયો!

દિલાસા પત્ર ૬૩ મો.

“ False happiness is like false money : it passes for a time as well as the true, and serves some ordinary occasions; but when it is brought to the touch, we find the lightness and alloy, and feel the loss.”

Pope.

અહો દાણ! સાવકી માતાના જીલમ, સાવકી માતાની કશરેવજી, સાવકી માતાની કનભલેરણી, સાવકી માતાની ગુલામગીરી, અને સાવકી માતાની સતામણીથી તું દુઃખી દુઃખી થઈ પડ્યો છે, અને ત્હારાં ન્હાનાં ભાઈ ખડેનો ઉપર તેણી જે સીતમો ગુજરે છે તેથી ત્હારી છાતી ફાટી જાય છે. ભાઈ! શું કરશે? બાપ લાગ્યો તે માય. જો તમ લોકોનાં ભાગ્ય ભલાં હોતે તો તમારી હેતવંતી ને કદરવંતી જનક માતા કાં મરી જતે! ભાઈ, સાવકી માતા તરફના સંતાપ, હોય તે કરતાં બેવડા જણાય છે. સાવકી માતા તે તો દુષ્ટજ હોય એવી લોકોની માન્યતાજ થઈ લાગેલી હોવાથી, તે એકબારગી ભલી હોય તોએ તે બુડીજ નજર આવે છે. આવતી વહુ ને બેસતો રાજ વખણાયાં તો વખણાયાં. આ જગતની એક ઔષ્ણ થઈ લાગી છે, કે સાવકી માતાને શકની નજરેજ ભેળી. આ સંસારની એક કમાલ બુડી ઔષ્ણ છે, કે સાવકી માતા પોતાનાં સાવકાં બચ્ચાંઓ તરફ કુર નજરે અને શંકાશીલ દ્રષ્ટિએજ ભેળી આવે છે. આથી પરસ્પર વિરોધભાવ ઉત્પન્ન થઈ છોકરાં અને શાખ બન્ને દુઃખી થઈ પડે છે. હે દાણ! મુઝાઈશ નહિ. એની શી ચિંતા? ધન્યરેખા! પડી

તે ભોગવ્યા વગર છુટકો નથી. પણ તું જે શુભ ઇચ્છાથી સાવકી માતાને પોતાની જનેતા સમજીને માનથી વર્તશે તો જરૂર તેણીનું દિલ ત્હારા તરફ ખેંચાશેજ. સાવકી તે તો ઠાવકી, અને શોખના નામથીજ ફેક, એ ખોટી કહેવતથી ભેશે તો તેણીનો ખોફ જરૂર વધશે. જેની આંખે કમળો થયો હોય તેને મધ કડવું લાગે છે. જેને હડખેલાં કુતરાંએ કરડેલો હોય તેને પાણી ભેતાંજ ધારકો પડે છે. ન્હાના બાળકો દડાને ભેઇ ખુશ થાય છે. લોકો સાવકી માતાના જીવન એક બે કરીને ગણાવે છે. માસી મામીઓ તો ખાસ કરીને સાવકી ઉપર ખારીક નજરજ રાખતી રહે છે, અને છિંક્યા ઠાંસ્યાની વાતોમાં છિદ્ર શોધવાજ મંડી જાય છે. પણ તે માસી મામીઓજ પેલાં બચ્ચાંઓનાં દુઃખનું કારણ થઇ પડે છે. બાપ તો પરણી લાવે તેના ઉપરજ મોહિ પડે, એટલે હમેશાં બચ્ચાંઓનોજ વાંક તેના ભવામાં આવે છે. આથી સગાં ન્હાલાં લડી મરે છે, અને બાપનો અણુગમે દીકરાંઓ ઉપર થાય છે. ઘરમાં વઢવાડ ને કુસંપ જગવાથી ધંધા રોજગારમાં બરકત રહેતી નથી. લક્ષ્મી ચાલી જાય છે. અને તેમ તેમ બાપનો કે'ર ને સાવકીનું વેર બચ્ચાંઓ ઉપર વધતાંજ જાય છે. સંપ ત્યાં લક્ષ્મી, અને કુસંપ ત્યાં અવર આવે છે. એક લક્ષાધિપતિ સાઉકારની બાયડી ૪-૫ છોકરાં મુકીને મરી ગઇ. તે સાઉકારનો બેહુદ પ્યાર બચ્ચાંઓ ઉપર હતો. તેમાં વળી મરતી બાયડીએ બધાં બચ્ચાંને ખાટલી આગળ બોલાવી તેમના હાથ બાપના હાથમાં આપી બોલી ગઇ, કે “પ્રાણનાથ ! હું હતી ત્યાં વેર સંપુર્ણ પ્યાર તમે મ્હારા ઉપર અને આ બચ્ચાં ઉપર રાખ્યો તેવોજ હમેશાં રાખજો. કાળ સંભોળે તમે હવે પછી બીજી મ્હારી શોખના હેતુ હિતમાં પડશે ; તેની મ્હારે મના નથી, પણ આ બચ્ચાંઓ ઉપરથી મન ઉતારો કહી ના કરતા. એઓને એટલાજ પ્યારથી પાંખમાં રાખજો. આપણા ઘરમાં લક્ષ્મિમાય રહે છે, તે આપણા ઘરની એકેક ઉપરની મોહોખ્ખત અને સંપથીજ છે, માટે વઢવાડ કરીને લક્ષ્મિજીને ના છ'છેડતા. હેરાન થશો. આ બચ્ચાંઓને હવે હું તમારે બોળે મુકી જાઉં છું ; તેમની માતા પણ હવે તમેજ છો, માટે સાચવજો !” સાઉકારે રડતી આંખે મરતી સ્ત્રીને કોલ આપી વચન આપ્યું, કે “હવે તું ગઇ એટલે મ્હારે તો બીજી કોઇ કરવી નથી, મ્હારા ન્હાલાંઓ બીજી લાવું તો હાડમાર થાય ને રોજ ધંધામાં ટોટો આવે. એ બચ્ચાં ક્યાં છે ! એ તો મ્હારી આંખ પર રાખીશ ! તું તે વાતનો વિચાર ના કર, ઇશ્વરનું સ્મરણ કર, અને એ શંકાથી ત્હારો પ્રાણ ગુંગળવ્યા નહીં કર. તું ગઇ એટલે મ્હારું તો બધુંજ ગયું. ત્હારા શિવાય હવે દુન્યા મને કાંરી અકારી છે. જેમ હરિ ઇચ્છા !” આમ કહી બધાં બચ્ચાંને પેટમાં દાખી જાર જાર બન્ને રડી પડ્યાં. મરતી માતાને રડતી ભેઇ બધાં નિર્દોષ બાળકો પણ રડી પડ્યાં, અને અન્તે માતા મરણ પામી. વરસ છ મહિના તો સાઉકાર બહુજ માયાથી સર્વ ખટપટ છોડીને બસ દીકરાંઓને બીલકુલ વિહલાં છુટાં નહિ મુક્તાં તેમના લાક કોડ પૂરા પાડતો. પરંતુ વડો દીકરો સમજની ઉમરનો હોવાથી બાપની ઉપર શંકાની નજરથીજ ભેવા લાગ્યો, કે એ તો મ્હારી માય ઉપર શોખ લાવવાનોજ.

આખરે વરસ વિત્યા બાદ નવી વહુ સાઉકાર પરણી લાગ્યો ખરો. ઘરમાં સળે પેટો. વડો દીકરો તોફાન કરવા લાગ્યો. અને વડા ભાઈનું જોઈને ન્હાનાં બાળકો પણ ગુસગુસ મતરાઈની હલસે કરવા લાગ્યાં. એમ કરતાં કળયે સળગવા લાગ્યો. અને ઘરમાં કુસંપ ચાલીને વઢવાડ થવા લાગી. સાઉકાર ઘડીમાં છોકરાંની તરફેણુ જે ચે, ને, ઘડીમાં બાયડીની પક્ષ પકડે. સાઉકારને ત્યાં જેમ જેમ લક્ષ્મી ઉછળી રહી હતી તેમ તેમ તે પોતાના શહેરમાં ઠાંધ પણ સાધુ સંત માગવા આવે તેને દાન આપતો. પોતાની હવેલી પાસે એક ધર્મશાળા બંધાવેલી, ત્યાં જે અનાથો આવે તેને ઉતારા આપતો. ધર્મ ધ્યાનમાં પુષ્કળ પૈસો પહેલાંથી જ ખર્ચતો હતો. જેમ વધારે કમાય તેમ ખેરાત વધારતો જાયેલો હોવાથી ઘરમાં રહેલાં લક્ષ્મીમાય બહુ આનંદ માનતાં. આ ઠાઠમાઠ ને ધરમધ્યાન ચાલતું હતું એવામાં એક પવિત્ર સાધુ એક દિવસે આવીને સાઉકારને ત્યાં રહ્યો. પાંચ સાત દહાડા ત્યાં રહીને તે સાધુ બીજે શહેર જવા નિઃજ્યો, ત્યારે સાઉકારની રીતભાત જોઈ પ્રસન્ન થઈ તેને પોતાની પાસે બોલાવી કહેવા લાગ્યો, કે ચૈત્ર શુદ્ધ પુનેમને દહાડે પાછલી રાત્રે ૪ કલાકે ત્યારે ત્યાંથી હવે લક્ષ્મી દેવી ચાલ્યાં જશે, અને ત્યારે વૈભવ તુટી પડશે; માટે તે દહાડો આવતાં સુધી બેવડાં ધરમ ધ્યાન કરીને લક્ષ્મીજીને કરગરીને રહેવા સમજાવજે. જે કે તેવણુ હવે ત્યારે ત્યાં રહેશે તો નહીંજ, પણ કાલાવાલા અને આજોજી કરી જોજો. સલામ. સાધુ ચાલ્યો ગયો, કે તુર્તજ સાઉકારે ગભરાઈને ધંધો ધાપો છોડી દઈ પુષ્કળ હરી કિર્તન અને ભગવાનનાં ભજન કરી રાત ને દહાડો ધર્મધ્યાનમાં મશગુલ રહ્યો. આખરે ચૈત્ર શુદ્ધ પુનેમને દહાડે લક્ષ્મીજીનો જવાનો વખત થયો, કે ઉભરા આગળ આંખ પાણી કરતો ઉભો. કંમકુ નાળિયર, ચોખા, અને ઘરેણાંગાંઠાંની સેસ આગળ મુકી રડરડ કર્યા કરવા લાગ્યો. બરાબર ૪ કલાકે સુંદર લીલા પોશાકમાં ઉત્તમ જવાહીરથી સ્તંભરાયેલી લક્ષ્મીજી બહાર જવા આવી પહેંચતાંજ, સાઉકારે બાયડી છોકરાંને ભેગાં કરી, ચોક ચાંદણ કરાવી સેસથી વધાવી લઈ, જરજર રડીને કકળીને કાલાવાલા કરવા લાગ્યો, અને લક્ષ્મીજીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો. “હે માતા ! તું મને કાં છોડી જાય છે ? માતા, મહારાથી જે કાંઈ કસુર થઈ હોય તે માફ કર, પણ મને તજી નહીં જા !” એમ કહી પગ ઉપર માથું મુકી પોતાનાં આંસુથી લક્ષ્મીજીના પગ ધોવા લાગ્યો. લક્ષ્મીજીએ કહ્યું :—“હે નગરશેઠ ! ત્યારી લાયકી, ત્યારી ધર્મનિષ્ઠા, ત્યારી સાદાઈ, ત્યારા સદગુણો અને ત્યારાં સંપીલાં ધરનો કારભાર જોઈને ત્યારે ત્યાં ચોઠકસજ મુદત સુધી રહેવાનો મને નારાયણ તરફનો હુકમ હતો. હવે ત્યારા ઘરમાં મહારી શોખ જે કુસંપ છે, મહારો શત્રુ જે વઢવાડ, મહારો કદે દુશ્મન જે કળયો કંકાસ, તેઓએ ત્યારે આ ઘરમાં પગ પેસારો કર્યો ત્યારે હવે મહારાથી એક ઘડી પણ રહી શકાય નહીં. મહારી મુદત પણ પૂરી થઈ, અને ત્યારે ત્યાં કુસંપ કંકાસ પણ સાથે પેટો. એટલીજ સજત. ત્યારી ને મહારી એટલીજ લેણાદેણી હતી. વિનાશનો વખત આવે ત્યારેજ વિપ્રિત બુદ્ધિ પણ સુજે. માટે હવે તું ગમે એટલો રડે ટટજે, કુદે

કકળે, પણ મ્હારાથી હવે વખત પુરો થયો એટલે ના રહેવાય ! હવે વૈભવપૂરી નામે નગરમાં એક ખેડુત જે બીજી બાયડી લાવ્યો છે, અને તેણી પોતાનાં સાવકાં બચ્ચાંને પોતાને પેટનાં બચ્ચાં કરતાં અંતઃકરણથી અધિક પ્રેમ અને માયાથી વરતે છે, જ્યાં સાવકાં દીકરા દીકરીઓ પોતાની જનક માતાના કરતાં મતરાઈ ઉપર મરી મરી જઈ વ્હાલ અને પ્રિતથી તેણીના ખોળામાં રમે છે ત્યાં, તે સંપીલાં ઘરમાં રહેવા જાઉં છું. હવે બસ મ્હારો પીછો છોડ; વખત ભરાયો છે. ઉઠ ! ”

બાયડી કહેવા લાગી:—માતાજી ! એકવાર તો નારાયણ પણ ગુનડો માફ કરે ! હવે હમે કદિ વઢીશું નહીં. તમે હમોને નહીં તરછેડો માતા ! છોકરાંઓને હું મ્હારાં પેટનાં બચ્ચાં કરતાં વિશેષ ચાહીને સંપથી રહીશ. માટે માપી આપી ક્ષમા કરો !

છોકરાંઓ કરગરીને કહેવા લાગ્યાં:—માતાજી ! હમે હવેથી હમારી મતરાઈને પોતાનીજ માય તરીકે માનથી તાબેદાર રહીશું. આયદે સંપથી અને સતોષથી હળીમળીને રહીશું, માટે કૃપા કરો, ને હમારું ઘર નહીં નિવારી જાવ !

સર્વની આવી કાકલુદી જોઈ લક્ષ્મીજી બોલ્યાં:—વ્હાલાંઓ ! હવે મ્હારી મુદત પૂરી થઈ એટલે એક ઘડી પણ રહેવાય તો નહીંજ, પણ તમારો બેહદ વિનય અને દ્રઢ વચન જોઈ હું એટલું વરદાન દેતી જાઉં છું, કે તમારે ત્યાં દૈલત કે ધન હવે વધવાનું તો નથી, પણ જે હાલ છે તે સંપથી રહેશો તો કાયમ રહેશે ! નમો નારાયણ ! આમ કહી લક્ષ્મીજી ટીલાં કંકુ કરાવી વિદાય થયાં. સાઉકાર આંખપાણી કરતો દીઘમુઠ થઈ લક્ષ્મીજીને ચાલ્યાં જતાં જોતો ઉભોજ રહ્યો, અને સર્વે બચ્ચાંઓ મતરાઈ માયને પગે પડ્યાં. મતરાઈએ બધાંને પેટમાં ચાંખ્યાં, અને સર્વએ સમજી જઈને સંપથી વર્તણ ચલાવવા માડ્યું.

કથી કથી કથું હું તે કેટલું ન આરો ખંડીત ખુશી રહ્યો; અંતે ખત્રાખશી ખલકમાં; નથી રહેતી ઘડીભર ઠગારી તે ઠગીજતી સંતાતી તે જલાયન ચપળ પલકમાં; જોની કોક માને ખુશી ખેશ અહોડવામાં છૈયાં અલ્લક દલ્લક ઢળી જાંઝર જલકમાં; પેલો જાણુ પેલું જુહું, પેલું જાણુ પેલો જુહો, વિજય જે જેને ભાસ્તું કયાં કાળાં બલ્લકમાં;

હું દાજી ! “ મને કોઈ ઇજા કરે છે કે સતાવે છે ” એવી ભ્રમણાજ ફેંકી દો; અને તમારી આંતરિક જીંદગી બારીકાઈથી સમજીને તથા તે જીંદગીના કાનુન સમજીને તે પરથી આત્મા શાક્ષીથી શીખી લો કે, તમને ખરેખર નુકશાન તો તમારી પોતાની અંદર જે હોય તેથીજ થઈ શકે છે, બીજાં કશાંથી નહીં. મતરાઈ માતાઓ ઘણી ઘણી એવી પણ થઈ ગઈ છે, અને થાય છે, કે જેણીઓ જનક માતા કરતાં પણ સાવકાં બચ્ચાંઓને વિશેષ વ્હાલથી પ્યાર કરે છે. માટે પરસ્પર વિરોધભાવ છોડી દો. શહેનશાહ એન્ટોન્યસે એક દહાડે આરેલ્યસની માતાને એપોલોનીમૂર્તિ આગળ ખરાં જીગરની બંદગી કરતાં દીઠી. આ ઉપરથી આગળ ઉભેલા એમિયુલસ નામનાં તોફાંની બારકસને પુછ્યું; કે તેણી આટલી બધી આર્જવ ને આજેજીથી

દેવ પાસેથી શું માગતી હશે ? ઓમ્બુલસ બોલ્યો; “ સાહેબ ! એ તો એમ માગે છે, કે ‘ આપ વહેલા મરી જાવ, અને એણીનો દીકરો ગાદીએ આવે ! ’ આ ઘાતકી મશકેરીથી એક સાધારણ માણસની પણ કીટલી ફાટી જાય, તો એક રાજકર્તાને! તો ગુસ્સો કેમે કરીને શાન્ત રહી શકે ? આમ છતાં પાદશાહ કાંઈ પણ બોલ્યા વગર ઉઠાટો તેણી ઉપર બહાલ બતાવવા લાગ્યો. જેથી તેણી પણ શરમાઈ જઈને એન્ટોન્યસ ઉપર બેહદ પ્રીતિ રાખવા લાગી. હે દાણ ! અમે જેમનાથી જન્મ્યા હતા, તેઓ તો ક્યારનાએ પરલોકમાં સિધાવ્યા, અને જેઓની સાથે અમે ઉછરીને મોટા થયા હતા તેઓ પણ પરલોકમાં ગયા, તથા હમણાં પ્રત્યેક દિવસે પડું પડું થઈ રહેલા એવા જે અમે, તેઓની અવસ્થા પણ રેતીવાળા નદીના તીર ઉપર ઉભેલાં વૃક્ષોના જેવી થયેલી છે. “ આ જગત્, આ શરીર, અને આ બધી ઉપાધિઓ કાળની રેતી ઉપર દેખાતાં માયાવી ચિત્રો સમાન છે; આધ્યાત્મિક ઉંઘની કાળી રાત્રિમાં ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા સ્વપ્ન તુલ્ય છે. જેઓએ આ રેતીનું રણ ‘ઓળંગ્યું’ છે, અને જેઓ બીજી દુન્યામાં જાગૃત થયા છે, તેઓએજ સારી વસ્તુનો અનુભવ કર્યો છે, કે જે અનુભવમાં બહારના દેખાવો વિખરાઈ જાય છે, અને કુતરાં જેવાં માયાવી ચિત્રો નાશ પામી જાય છે. ” શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, કે ઘરમાં પ્રથમ આવતી ઔરમાન માતા પરોણા તુલ્ય છે, મહેમાન જેવી છે. માટે તેની મહેમાનદારી કરવા મંડી જવું. જેથી તેણીને આનંદ થશે. કોઈ મેજમાન આવ્યો હોય તો આપણે તેની પરોણાગત અચ્છી રીતે કર્ચે છિયે. સાવકી પણ માતા તો ખરી, તો તેની કાં નહીં સરસરા કર્યે ? કેરમાન દેશમાં એક બાદશાહ થઈ ગયો. તે ઘણો ઉદાર અને અતિથેય હતો. તેની અતિથ્ય શાળાનાં કમાડ સદા ઉઘાડાં રહેતાં; તથા મોટા અને નાના સર્વે લોકોને માટે બધા પ્રકારની તૈયારી રહેતી; અને જે કોઈ શહેરમાં આવતું તે તેના ઉપકારની રાટલી ખાતું. તે જ્યાં લગી તે શહેરમાં રહે ત્યાં સુધી તેને તે પ્રમાણે મળ્યાં જતું. એક વર્ષે અઝતદૌલા તેના ઉપર ચઢી આવ્યો; પણ તેને તે પહોંચી શકે એમ ન હતું, તેથી તેણે કોટના દરવાજા બંધ કરાવી દીધા. તોપણ અઝતદૌલા નિત્ય નિત્ય કોટ આગળ ચઢી આવતો; થોડી ઝપાઝપી થતી અને પાછો તે પોતાની છાવણીમાં જતો. જ્યારે રાત્ર પડતી ત્યારે શત્રુની સેનાને પૂરું થાય તેટલું ખાણું અંદરથી કેરમાનનો સુલતાન દરરોજ મોકલાવી દેતો. અઝતદૌલાએ કહેવરાવ્યું, કે દિવસે લડાઈ કરો છો અને રાત્રે ખાણું મોકલો છો એને શો અર્થ છે ? તેણે કહાવી મોકલ્યું કે લડાઈ લડવાથી શૂરતા અને દૃઢતા પ્રસિદ્ધ થાય છે અને તમારા નોકર ચાકરો ઇત્યાદિ મારા શત્રુ છે, તોપણ તે પંથ કરતા મ્હારા દેશમાં આવ્યા છે તેથી મ્હારા મહેમાન છે, માટે મ્હારા ભણીથી તેમને ખાવાનું નહીં મળતાં પોતાની પદરનું ખાવું પડે એ મને ઘટે નહીં. અઝતદૌલા આ વાત સાંભળીને રોયો અને બોલ્યો કે જે માણસમાં આવી યોગ્યતા અને માણસાઈ છે તેની સાથે લડવું એ અયોગ્ય અને આયલાપણું છે. એમ સમજી પોતાનું લશ્કર પાછું ખેંચી લઈ જતો રહ્યો. નિજ મનસે જો મન મીલે, તો ખરતે સર આન; મન છોડે મનસા ચલે, તો મીટે

ન ખેંચા તાન. ખરી નેકીવાળો એક નર સર્વ હાલતમાં એક સરખી રીતે કામ બજાવ્યો જાય છે; જેની શુભ અસર કાંઈ અકસ્માત બન્યાથી મનુષ્યની નજરે બહાર પડે છે. પડતી દશામાં માણસ જુઓ છે, કે હવે સર્વ તેના સાથીઓએ છોડી દીધા. તેને લાગે છે કે સર્વ ઠેકાણેથી તેની આશા ભંગ થઈ. અને તેના મન માંહેલી સર્વ આશા કેઈ પર નહીં, પણ માત્ર પોતાની ઉપર લટકી રહી છે. માત્ર હવે “ખુદ અને ખુદા એ બે મહારી પાસે રહી ગયેલાં છે તો ફલવું કે ફસવું.” એમ બોલી પોતાના નિરાશ જીવને ઉઠાડી ઉત્તેજન આપે છે, અને બિઠક કામમાં માથું ખોસે છે. મુશકેલીના પહાડ સાથે ટક્કર લડે છે, અને છેવટે તેને તાબે કરી પાર ઉતરે છે. તો હે દાજી! સાવકી માતાના જીવનમાં હોય તોપણ તું નેકી ભરેલી હિંમતથી, ત્હારા સદગુણોથી તેને ત્હારી પોતાની કરી લે; નાસીપાસ નહીં થા. ત્હારા પિતાજીને પણ ઘટે છે, કે ઘણી તરીકેના ટેકથી તેણી સાથે વર્તવું જોઈએ. “શું સ્ત્રી સ્વરૂપ વાંતી હોય માટે પુરૂષે તેનાં લગડાં ધોવાં કે પગ ચાંપવા? એવી સ્ત્રી શા કામની? જે વસ્તુ સુખને અર્થે ગ્રહણ કરવામાં આવે, તેનાથી ઉલટું દૂષણ થતું હોય તો તે વસ્તુને શા માટે ગ્રહણ કરવી? એવો સેવક શા અર્થનો, કે જે પોતાના સ્વામીને ખરાડ કરે? અર્થાત, ગંધેડે બેસાડે ને લજ્જા પમાડે! સ્વાદમાં અને જોવામાં ગમે તો અમૃત તુલ્ય હોય, પણ પરિણામે ધર્મથી અથવા શરીરથી રહિત કરે, વટલાવે, કે મરણ પમાડે એવું લોજન સુજ પુરૂષ કદી કરશે નહીં; તો પછી સ્ત્રી, કે જે ખાસ કરીને પુરૂષની પરિચર્યા કરવા માટેજ સર્જેલી છે, તેની શું પતિ તે કંઈ સેવા કરે?”

જુઠી જગમાં ન રાખો કોઈ પર ઇતખાર ચારો;

ફરેશ્તાને લીખાસે હ્યાં ફરે બદકાર ચારો.—જુઠી૦

ફરેખી વાત મીઠી બોલશે જેરી જખાંએ;

ગલે કપટે લગાડી ફરવે તલવાર ચારો.—જુઠી૦

“જેમ વય ગયા પછી કામ વિકાર નથી, જળ સુકાઈ ગયા પછી સરોવર નકામું છે, વિપ્ત ગયા પછી પરિવાર નકામો છે, ને કડવા ઘા જેવા લાગે છે. તત્ત્વ જ્ઞાન થયા પછી સંસાર ખાવા ધાય છે, તેમ ટેક ગયા પછી આપત્તિમાંથી સંરક્ષણ થતું નથી. જે ટેકી છે, જેની પરમાત્મા પર શ્રદ્ધા છે, ને ગમે તેવાં સંકટમાં પણ તે શ્રદ્ધા ચલાયમાન થવા દેતો નથી, પરંતુ તેને ધીરતાથી વજોજ જાય છે, તેજ કલેશના પારને પામે છે!” તે આત્મજ્ઞાની ત્રિચાર કરી શકે છે, કે સુખ, દુઃખ, તૃષ્ણા, હર્ષ, શોક ઇત્યાદી ધર્મો પણ મનના અને દેહના છે, આત્માના નથી. દાજી! તમે શ્રી હામચંદ્રજીનો દાખલો લો. પોતાની જનેતા માતા કૌશલ્યા કરતાં પણ કૈકેયી જેવી પરમાતાને બહુ માન આપતા. વળી કૈકેયી રાણીનો પુત્ર ભરત પોતાની જનેતા કરતાં પર માતા કૌશલ્યાનો પડયો બોલ ઉપાડી લેતો હતો. અરે, એટલુંજ નહીં, પણ પિતા દશરથ રાજાનું રાજ ભરતને મળે અને પોતે ૧૪ વરસ વનવાસ લોગવે એવી પણ પરાઈ માતાની માગણી ખુશીથી સ્વિકારી રામે વનવાસ લોગવ્યો હતો.

તમે તમારી મતરાઈ માતા તરફ દ્રેષની નજરથી જુઓ છો, માટેજ તેણી તમારા ઉપર દ્રેષ રાખતી જણાય છે. કેમકે દ્રેષ મનુષ્યનાં હૃદયને જુદાં પાડે છે; લોકોને હેરાન કરવાના સાધનોને પુષ્ટિ આપે છે; અને પ્રજાઓને નિર્દય લડાઈઓમાં હોમ્સે છે; છતાં અંતે મનુષ્યો આ લડાઈઓમાં ઘાતકી પરિણામોથી ત્રાસ પામી સંપુર્ણ પ્રેમની ધાંયા નિચે વસવાને રહાય છે, અને સંપુર્ણ પ્રેમમાં અલંગ વિશ્વાસ રાખે છે. જેવું ભવિષ્ય હોય તેવી ખુદ્દિ થાય છે, તેવી મતિ થાય છે, તેવી ભાવના થાય છે, અને તેવા સહાયકો મળે છે, એમ જાણવું. માટે હે ભાઈ! “નકામી ધાસ્તીથી ત્હારા જીવને બિવરાવતો ના, કે ખ્યાલી વિચારોથી ત્હારાં દિલને નિરાશ કરતો ના. જે થવાનું છે તે મિથ્યા થનાર નથી, ને નહિ થવાનું હોય તે કદી થનાર નથી. માટે એવી ચિંતા રૂપી વિષને હરનારૂં શાંતિરૂપ ઔષધ કાં નથી પીતો?” શાંતિ છે તે ચિંતાનો, દાન દરિદ્રતાનો, સુશીલતા દુર્દશાનો, સદ્ ખુદ્દિ અજ્ઞાનનો, અને શુભ ભાવના ભયનો નાશ કરે છે. એ શોનેરી સખુનો ત્હારાં જીવનની તખ્તીમાં કોતરી રાખ. પરિક્ષા કર્યા આગમચ કોઈની ઉપર વિશ્વાસ કરતો ના, તોય પણ કારણ વગર બેવિશ્વાસી ના રહેતો; તે કામ સારૂં નથી. આયરનની નાકદર માયના જેવી, તથા મીઠું કુટ નામના નાટકકારની માયના જેવી ત્હારી માતા નિર્દય તો નથી ને? તેણીએ તો વળી ઉડાઉ હોવાથી પોતાની મોટી દોલત પણ વહેલી ખરચી ખાધી હતી. આખરે કરજ પેટે તેણીને તુરંગમાં જવું પડ્યું ત્યારે પોતાના ખુશ-સંજળ લહુવા-દીકરાને ચીઠ્ઠી લખી કે: “વહાલા સેમ! કરજને લીધે હું કેદમાં છું. આવીને છોડવો તમારી વહાલી માતા ઇ. કુટને.” એના જવાબમાં લખ્યું કે: “વહાલી માતા! જેવી તું છે તેવોજ હું છું. પરિણામમાં વહાલી માતા તરફની કરજનું કરજ અદા કરવાને તમારો વહાલો દીકરો જોકે અશક્ત છે, પણ તું જેવી માતાનાં દુઃખે બેહદ દુઃખી થાઉં છું. તમારો વહાલો દુઃખી દીકરો સેમ પૂટ.” સાવ-કીના સીતમ તો જેણે વેઠ્યા હોય તેજ જાણે. ન્હાનાં પુલ બચ્ચાંઓને હાથ પગ બાંધી બુખાં રાખનારી મતરાઈઓ, ચિખ્યા તવેથાના ડામ દેનારી ચોરમાન માતાઓ, ખાણમાં ધતુરા અને સોમળ નાખનારી શોખોના જીલમ ઉંઘાડા નહીં પડવાનું કારણ ઘણીવાર તો બચ્ચાંઓને પિતાજ હોય છે. પરણેલી તો જેવી તેવી, ને નાતરેની તો જોઈને લેવી, એ કહેવત પ્રમાણે આગલા ઘણીનો દલ્લો ધરાવનાર ચોરોને પરણી લાવનારા ખાપો તેણીના ગુલામ થઈ પડવાથી, તેણીના સીતમ અને જીલમ માટે ટુકારો કરી શકતા નથી. અને પરિણામે નિર્દોષ મા વગરનાં બાળકો હેરાન થાય છે. ઈરાનના બાદશાહ બેહરામ જેને લોકો શીશાનશાહ કરી કહેતા હતા, કારણ કે પોતાના બાપની પાદશાતના વખતમાં એ શીશાતાનનો હાકેમ હતો, જેણે તેર વરસ રાજ લોગવી કંદેશાહપુરમાં પોતાની રાજધાની સ્થાપિ હતી, તે ઘણાજ દાનાવ પાદશાહ થઈ ગયો છે. તે સંસારી લોકોને એટલીજ નશિયત કરી ગયો છે, કે જે કોઈ આ જગતના લોભ ઉપર માયા બાંધે છે તે પેલા મરદના જેવો છે, કે જે એવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે કે, જેના પાસે આગલા બાવિંદથી મેળવેલો માલ હોય,

અને તેવી બાયડીથી પેલો બેશરમ ખાવિંદ તાબેદારીની આશા રાખતો હોય. આવો ખાવિંદ પોતે કદી સુખી થતો નથી, અને બચ્ચાને દુઃખમાંથી ઉગારી શકતો નથી. Of earthly goods the best is a good wife; A bad, the bitterest of human life. હે દાઝ ! આપેલા દાખલા દલીલો ઉપરથી, તું જે નસીબ લાગ્યો છે તે ઉપર ઉસ્તવાર રહી મનને શાન્ત રાખી ત્હારો ઉદ્યોગ કર્યો જા.

કરે ઉપાય કોઠી કદી બહુ તદખીરથી,
ન જાએ ફેકટ લેખ નસીબ, બને તકદીરથી.—કરે
એક સાંધે તેર તુટે, અહીં છુપાવે અહીં વધુટે,
વેરી જુટે ચોર લુટે, છંદથી હરામે ખુટે,
કરે હજાર હુન્નર તદખી, નસીબ વણુ નથી.—કરે.

દિલાસા પત્ર ૬૪ મો.

“ After long storms and tempests overblowne,
The sun at length his joyous face doth cleare;
So when as fortune all he spight hath showne,
Some blissful hours at last must needs appeare,
Else should afflicted weights oft-times despire.”

Spenser.

હે સાગર ! તમે રોજના અનુભવ લો છો, તોએ દુઃખ અને મોતનાં ભયાનક ચિત્રો તમારી નજર આગળથી ખસેડતા નથી. એ તો વિઘ્નમાં વિઘ્ન વિંટ-લાયાજ કરે. સંકટમાં સંકટ સમાયાજ કરે. સુતકમાં સુતક આવ્યાજ કરે. લડાઈમાં લડાઈ વધ્યાજ કરે. જેની તેની જાત જેની તેની સાથે ઠોકાયાજ કરે. વાસણુ કાંઈ એકલું હોય તો અફળાય નહીં. એક રૂપ્યે કાંઈ અવાજ ન કરે. વાસણુમાં વાસણુ મુડ્યે તો અફળાય. રૂપ્યામાં રૂપ્યે અથડે તોજ ખખડે. માણસ સાથે માણસ અથડાય તોજ અવાજ થાય. કુદ્રત, પ્રકૃતિ, અને સ્વભાવ પ્રમાણે દુન્યાનો કારભાર વગર ખટકે ચાલ્યોજ જવાનો. કુદ્રતને કોણે અટકાવી ? પ્રકૃતિના માર્ગમાં નડતળ કોનાથી નખાય ? જેના તેના ગુણ અદે પ્રકૃતિ ઉપર જે તે જાય. અકબર બાદશાહે ખીરબલનાં આ સિદ્ધાંતને ખોટું પાડી કહ્યું; કે તોખમની તાસીર કે કુદ્રતને નિયમ હું માનતો નથી. અકબરે એક બિલાડી પાળીને તેના મોંમાં મસાલ પકડી રાખવા ઘણા વરસે શિખવ્યું; અને ચોપટ રમવા સાંજે બેઠા ત્યાં પેટી બિલાડી મસાલ પકડીને ઉભી રહી. ખીરબલે જોયું કે આપણને ટાણે મારવા બાદશાહે આ

ખેલ કરેલો છે. આ ઉપરથી તેણે પોતાના વિશ્વાસુ નોકરને બોલાવી કાનમાં કહ્યું, કે એક ઉંદર પકડી લાવ. પેલો નોકર ઉંદર લાવ્યો, કે બીરબલે ગુપચુપ પોતાની બાંહેમાં ખોસી દઇ પાસા ફેંકતાંની સાથે ઉંદરને રમતના દાવ ઉપર છોડી મેળ્યો. જેવો ઉંદરને ભેયો, કે બિલાડીએ પાદશાહના જામા ઉપરજ મસાલ પડતી નાખીને ત્રાપ મારી. જામો સળગી ઉઠ્યો અને પાદશાહ ગભરાઇ ગયો. બીરબલે કહ્યું: બંદે-નવાજ ! જેની તેની ઓખાડ જણાવ્યા વિના ન રહે, કેમ ફાંફાં મારો છો ? દરિયાનાં પાણી કાળાં દેખાય છે તેમાંજ ચકચકિત મોતી પાકે છે, ને તળાવનાં પાણી સફેદ દેખાય છે તેમાં કાદવ શિવાય બીજું શું છે ?

નીરમળ શીર પર જટામેં ચારો, ભગલા બેઠા પાંનીમેં;
મચ્છી લગી ચરણોમેં, ઓ બુજે કોઇ શુરી દીગંબર,
ખરા હરી કે લજનમેં, કપટી કયા જાને મનમેં ?

દુઃખનું કલ્પિત ચિત્ર, અને મોતની વગર આકારની છબી બેઠ બેઠને હે સાગર ! તું હરણાની પેઠે ઝાંઝવાનું જળ પીવાને અમસ્થો તળશે છે. તે એવી રીતે કે ચંદ્રકાંતમાં વર્ણવેલા સ્વપ્ન તુલ્ય સંસારની પેઠે. હરણુ ઝાંઝવાનું જળ બેઠ પીવા સાડુ ઘેલાં જેવું લાગે છે, પણ તે જગ્યાએ પાણી નહિ હોવાથી મિથ્યા દેખાય છે, એવું એ પશુને કોણ કહે ? નિંદ્રામાં સ્વપ્ન આવ્યું, અને તેમાં ઘણું દ્રવ્ય મળ્યું, ને લોકોને ત્યાં ખાતાંમાં જામે કરાવ્યું તે સાચું શી રીતે ઠરે ? ચતુર ચિત્રકારે માટીનું ચિત્ર બનાવ્યું ; તે જોતાં તેમાં પ્રીતિ લાગી, પણ સાચું બેઠએ તો તે માટી છે. અનેક પ્રકારની સ્ત્રીઓ તથા હાથી ઘોડા રાત્રે જોતી વેળા મન ભુલી જાય છે, પણ તેને દિવસે જોઇએ તો તે ચામડાં છે. લકડકડ પથ્થરની અનેક પુતળીઓ છે. મહેલોમાં પુતળાંઓ કહાડેલાં હોય છે, તેને જે તરફથી જોઇએ તે તરફથી દેખાય છે. તેમ બીજાં અનેક ચિત્રો જોવાથી મન ભરાઇ જાય છે, પણ તે અમસ્તો ભાસ છે ! દશાવતારના તમાશામાં સુંદર સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરે છે, નેત્રના હાવભાવ કરે છે, પણ તેમાં કોઇ સ્ત્રી ન છતાં તે સર્વ પુરૂષજ હોય છે. તેજ પ્રમાણે સૃષ્ટિ અનેક રંગમાં દેખાય છે, પણ તે અસત છે. સત્ય ભાસે છે, પરંતુ તે અવિદ્યા-અજ્ઞાનનો બહરૂપી ખેલજ છે. બુદ્ધ સાચાં જેવું દેખાય પણ જ્ઞાનીએ તેનો વિચાર કરવો. કેમકે આપણી નજર ઠેકાણે ન હોવાથી જે ભાસે તે સત્ય કેમ મનાય ? ઉપર નજર કરી જોતાં આકાશ ઉઘું દેખાય છે અને તે પાણીમાં જોતાં ચતું દેખાય છે, તથા વચમાં તારાઓ દેખાય છે પણ સાચું કાંઈજ નથી ; સર્વ દેખાવ માત્ર છે. રાજાએ ચિત્રકાર કને સર્વ સભાની તસવીરો કઢાવી તે જોતાં આબેહુબ તેઓજ છે એમ લાગ્યું, પણ તે મિથ્યા છે. જેમ એક પતંગ્યું પોતાનો રંગ પોતે જોઈ શકતું નથી, જેમ ચપેલી પોતાની ચાતરફ પંથરાતી ખુશબો પોતે લઈ શકતી નથી, તેમજ જે રંગીલો દેખાવ રાખે છે, અને બીજાંઓને તે ઉપર નજર

કરવાને તેડે છે, તે પણ પોતે પોતાને દેખી શકતો નથી. માટે ખીજાને પોતે કેવો લાગે છે, તે જાણવાને બારે ઇન્તેજાર રહે છે. જ્યારે અંતરનું દુઃખ તો જુદું જ હોય. હે સાગર ! આપણે મોતથી તો ડરવું જ નહીં જોઈએ. એક વિદ્વાન કહે છે કે, “મોટામાં મોટું પાપ ને દરદ આપણને જે નડે છે તે મોત છે, પણ તેનાથી જરાએ કળતર કે દુઃખાવો તો થતો નથી, એવું તે નરમમાં નરમ દરદ છે. આપણે જીવતા હોઈએ ત્યારે તે દરદ યાને મોત હોતું જ નથી. અને જ્યારે તે દરદ આવી લાગે છે, ત્યારે આપણે તે દરદ ભોગવવાને જીવતા રહેતા નથી. તમે વાસના દુર કરો, તુર્ત શાંતિ મળશે. સુખની શોધમાં આપણે બહાર ભટકવાનું નથી, તે આપણા પોતાનામાં જ છે, તે માત્ર શોધી લેવાનું છે. બેહેસ્તનો આખો મહિમા તમારામાં જ છે. આ જીવંતમાં જો આપણે સુખી નહીં નિવડયે, તો ભવિષ્યની જીવંતમાં સુખ મેળવવાની શા માટે આપણે રાહ જોવી જોઈએ ? શું હમણાં કરતાં ત્યારે પરવર-દેગાર આપણી ઘણી સંભાળ લેશે ? આ જગતમાં જો સુખ શોધી નહીં લઈએ તો પછી સ્વર્ગમાં તમે શોધશો તેની શું ખાત્રી ? સુખ લેતાં આપણને અટકાવનારા ૪ પહેરેગીરો છે. અભિમાન ને લોભ, સ્વાર્થ અને અદેખાઈ આ ચાર જ્યાં જશે ત્યાં નડશે. માટે એ ચારને આ જગતમાં જ કુદાવી જાવ તો પછી તેઓ પુઠ પકડવાની છોડશે.” દુનિયાનાં સંકટો ચાર ચીજમાં કહ્યાં છે:-ઘડપણમાં એકલાપણું, પરદેશમાં બિમારી અને આજીવીપણું, બેરોજગારી સાથે કરજ, અને ચાલતાં લાંબે રસ્તે જવાની ફરજ. ખીજાઓ જુદીજ ચાર ચીજોમાં સંકટ માને છે. જેને જેવી વિતે તેવી તેની ખાત્રી કાઢે. શ્રીમંતો જેને દુઃખ કહે છે, તેને અનાથો દુઃખ માનવાને નાજ પાડશે. મગર એ બંને જણાની ખાત્રી તો છેજ, કે ઠંડીની મોસમ પછી ઉનાળો આવવાનોજ, દિવસ પછી રાત છેજ, મોટાં તુફાન પછી મોટી શાંતિ થાય છેજ. એ તો આપણા રોજના અનુભવો છે, માટે તમને ગમે એવો અંધકાર માર્ગ જણાતો હોય તોએ ખાસજ યાદ રાખજો, કે વખત તે સર્વને મારી હાલી તમારી ગમગીનીને ચુપ કરી દેશે.

દુઃખ પડે દુનિયાં વિષે, તો મન મેલ કપાય;

હેમ અગ્નિમાં આળતાં, નિશ્ચય નિર્મળ થાય.

માનવીઓને ખુદા ઉપર અવિશ્વાસ રહેવાથી તેઓ દુઃખી થાય છે. અવિશ્વાસ રાખવાનું કારણ કુદ્રતના ખેલને જ્ઞાનથી તપાસવાની બુદ્ધિ ન હોવાથી તેઓ ગભરાય છે, કે તે પ્રભુ તો ઘડીમાં ધર્મને મારે છે, ને પાપીને તારે છે. કેાઈ પહાડ જેવો આઢમી ચાલતાં ચાલતાં ઠોકર લાગીને મરી જાય છે, અને કેાઈ ૩ વરસનું બાળક ૩ માળની બારીએથી તુટી પડી જમીન ઉપર જીવતું બચી જવા પામે છે. રેલ્વેના બારણામાં માત્ર આંગળું આવી ગયાથી એક પીલટન મરી ગયો, ને રેલ્વેના ડબાના સંડાશમાં એક બાઈ વ્યાઈ પડી, તેનું છોકરું લાઈન ઉપર પડી ગયું, અને છોકરું તો જીવતું નિકળ્યું ! આ વિગેરે ઉલટ પુલટ દાખલાઓથી માનવી ખુદાઈ કુદ્રતને

મહારીના ખેલ-ખાજગરની ખાજ-અને નિયમ કે કાનુન વગર ચાલતો કુદ્રતનો કારોબાર સમજી પોતાના દુઃખમાં ધૈર્ય રાખી શકતો નથી. અથવા ભવિષ્યને માટે ભયમાં ને ભયમાં ભયભિત રહે છે. માનવી સ્વાર્થ તજે છે તો તેની સાથેજ તેનાં દુઃખોનો નાશ થાય છે. ખીજાંઓને તે દુઃખ દેવાનું છોડે છે, તો તેને ખીજાંઓ તરફથી દુઃખ ખમવાનું પણ ઓછું થાય છે. જ્યારે મહારાં બરગસ્તે નસીબથી હાતમ જેવો સખી મરદ કંબુશ થઈ જાય, અને હું જે સેખ ફળનો છોડવો જમીનમાં રોપું અને તેમાંથી થુવર પેદા પડે, તો પછી મહારાં કપાળ કુટવું જોઈએ. હવે મહારાં ઉધાં નસીબની વાત વધારે શું કહું ! પેલું બેહેસ્તનું જાનવર હુમાએ સમજીને પાળી ચોષી મોટું કીધું. અરે સાગર ! તને કાંઈ બબર કે ? તે હુમાએ નહીં, તે તો ઘુવડ નિકળી આવ્યું, એ કીસમતની તાસીર જેમ મહારી છે તેમ ત્હારી પણ સમજી લે.

પંખી બેઠું તન પિંજરે, મોહું માયામાં ત્યાંયજી,

ઉડવાનું ભાન ભૂલી ગયું, સઘળું સૂઝે ન ક્યાંયજી !

પકડાયું મોહની જાળમાં, ફાળ કેમ ભરાયજી !

આધું પાછું જરા ઉડતાં, જીવ પાછો તણાયજી.

પંખી

વળગ્યું વ્યસન જેમ વ્યસનીને, મૂક્યું કયમ તે મૂકાયજી;

જીવડો ઝલાયો જંજાળમાં, છુટો કયમ કરી થાયજી ?

પંખી.

પકડી જાશે કાળ કુર જ્યાં, વહાર નહી ત્યાં લગારજી;

પીંજરું તારું પડ્યું રહે નિશચે નાશ થનારજી.

પંખી.

એટલેથી નથી છુટવું, ભુંડું ભ્રમણ અપારજી;

રામ સેવક સુત ચેતજે, ભાગે ભયના ભણકારજી.

પંખી.

હુ સાગર ! દુઃખનાં ચિત્રને વિસારવું હોય, મોતના ભયને ટાળવો હોય, તો તેના હજાર દ્વારોની થોડીક કુંચીઓ રામે આપેલી છે, તેનો ઉપયોગ કરી આગળ વધ. “ત્હારે ત્હારો પુરૂષ પ્રયત્ન છોડવો નહીં, ને કષ્ટથી કદી ખીવું નહીં. સભામાં સરમાવું નહીં. ગમે તેમ થાય પણ શરત કરવી નહીં. ઘણી ચિંતા કરવી નહીં. સોખત વગર રહેવું નહીં, ને પાપ બુધ્ધિથી પરસ્ત્રી તરફ જોવું નહીં. કોઈના આભારમાં જવું નહીં, ને જવું તો માથે રાખવો નહીં. કોઈ પણ બહાર જતું હોય તો “ક્યાં જાય છે ?” એમ પુછવું નહીં. પ્રસિદ્ધપણું છોડવું નહીં. પરાધીન થવું નહીં, ને કોઈના ઉપર પોતાનો બોલ નાખવો નહીં. ચાડિયાને ઘેર ઘણા દહાડા રહેવું નહીં, ને પોતાની હકીકત કહેવી નહીં. પોતાની કીર્તિ વર્ણવવી નહીં ને કંઈ પણ વાત કહીને પોતે હસવું નહીં.” આટલી કુંચીઓના ઝુમખામાંજ ત્હારું શોધેલું સર્વ મળી આવશે. ઉદ્યોગમાં સારાં નરસાનો બુધ્ધિ બળે ઉપયોગ કરે તો વિપત્તિ શું છે તેનો તને અંખોએ જુરાવો નહીં થાય. આકાશમાં એકાંતે ફરનારાં પક્ષીઓ પણ આપત્તિમાં આવી પડે છે, અને કુશળ પુરૂષો અગાધ જળથી ભરેલા સમુદ્રમાંથી પણ માછલાંને પકડી પાડે છે. માટે આ જગતમાં કયું કામ

નકાડું છે અને કયું કામ સાડું છે? તેમ સ્થાન મેળાવામાં પણ શો લાભ છે? કાળ તો હાથ લાંબો કરીને છેટેથી પણ સર્વ મનુષ્યોને પકડી પાડે છે.

મત કર ભરોસા દેહક, જો ભસ્મ હોણું પ્યારિયા.

શિરકાલ કૂકત હૈ બલી, લાગી હમેશ ચલાચલી;

કયોં નોં કરે કરની બલી, યહ કૌન હઠ તૂં ધારિયા. મત-

બાલક અવસ્થા ખેલમે, ચોવન ગઈ બદ ફેલમે;

ગઈ વૃદ્ધ ચિંતા મેલમે, વિરથા જનમ તું હારયા. મત.

નારી ચલેગી દ્વાર તક, પરિવાર ગલીયોં બજાર તક;

સુત બ્રાત મિત્ર મસાણુ તક, પરદેશ હંસ સિધારિયા. મત.

રઘુવીરદાસ વિચારી યે, હિંચ ધ્યાન પ્રભુકો ધારિયે,

હરિનામ નાહિં વિસારીયે, ઇહ સત્ય વચન ઉચારિયા. મત.

પ્રભુનું એવું કથન છે કે, “મનુષ્યને ખરેખર મેં શુભ મુહૂર્તમાં ઉત્પન્ન કર્યું છે.” વિચારના કાગળ ઉપર, લખ્યા તર્કના લેખ. આમ છતાં અભિમાને કરીને અશુભ મુહૂર્તમાં જન્મેલો હોવાનું ભાન કરીને જે જન સંકટની વેળા મગ્ન-રૂરી કરે છે, તે એક વગર ક્વાઈનું દુઃખ છે. વિપત્તિ વેળાએ હાય હાય તે એક વગર મલમનો ઘા છે, અને દુનિયાનો ભારી બોલો તે જુસ્સો છે. પશુ પક્ષી જેટલી ત્હારામાં પારખબુદ્ધિ નથી. તું જેને ઘોલી જેવો ઘોલી કહે છે તે પણ ત્હારાથી ચઢતો છે, કેમકે સંકટો લોકોનાં હજારો કપડાં લઈ જાય, ને કિયું લુગડું કેનું તે પારખી આપે છે. પણ તું સુખ દુઃખનું પોટલું પારખી શકતો નથી. તું જેને હજમ જેવો હજમ કહે છે, તેના ઉપર તું વિશ્વાસ રાખે છે, કે તે બેગાનો અજણો છતાં તેનાં ધારદાર હથિયાર આગળ ત્હાડું ડોકું આપી વિશ્વાસથી હજમત કરાવે છે. તું જેને ઘાંચી જેવો ઘાંચી કહે છે, તે એક માળની ઉચાઈથી તેલની ધારા જમીન ઉપર મુકેલા સીસામાં એક ટીપું પણ ધોળ્યા વગર રેડવાની કરામત ધરાવે છે. ત્યારે તું કેણું? શાનું અભિમાન રાખે છે? મ્હાડું મ્હાડું શીદને કરી રહ્યો છે? “જેનામાં મ્હાડું ત્હાડું વિગેરે દ્વૈતભાવ નથી, દેહથી ખલકતને જુદી માને છે, અને હું પિંડ પ્રહ્માંડનો ધણી એવા વિચાર જેનામાં રહેતા નથી; બીજું તો શું પણ હું પણ એજ જ્યાં નહીં સરખું થઈ પડે છે, કાળ વિલાગની પણ ભૂલવણી જેનામાં રહેતી નથી, સર્વત્ર સર્વદા એક તેજોમય પ્રહ્મજ જેને દિસે છે, શુન્યરૂપ ઇશ્વરનો વિચાર કરતાં પોતે ઉત્પન્ન થયો એમજ જેને લાગતું નથી, તેનો નાશજ ક્યાંથી? સૃષ્ટિનો નિયમ છે, કે ન્હાના ન્હાના પરમાણુ પડયાં હોય તે મળી એક મોટો પદાર્થ થાય, અને મોટો પદાર્થ હોય તે ભાંગી જઈ પરમાણુ રૂપે થઈ જાય. મોટા પર જપોટો પડવાનો સંભવ વધારે, મોટે તું નાનો છું એવું મનમાં જાણુ. મોટા-ણુને લીધે ઉપાધિ ધણી નડશે. હું જાની, હું ગુરૂ, હું બદ્ધ એવો અહંભાવ ધરવાથી કંઈ વિશેષ લાભ નથી. સૃષ્ટિમાં સઘળીજ વસ્તુ પ્રહ્મમાં પ્રહ્મ છે, પ્રહ્મ કંઈ અમુક

વસ્તુ નથી. જેમ પૈસો ટકો ઘણો એકદમ હોય એનું નામજ લાંડાર, તેવોજ તે અખુટ લાંડાર છે. “ચલતી ચક્કીમે” પીસાત હે, તુલસી કહે સખ લોક; કોઈ વીરલા સંત રહે ગયા, પરિશ્રદ્ધ કીલકી ઓટ. એક અભિમાની માણસનું દીલ શાંત હીસે છે, તો-એ તે માંહે ભારે સંતાપ રહે છે. તેનાં સુખચેન કરતાં તેની જાનજ વધારે જાણવી. તેની ચિંતા તેના મુવા પછી તેની મટ્ટીની સાથે આરામ લઈ શકતી નથી. તે એટલી તો મોટી છે કે ઘોર મધે પણ ઢંકાઈ શકતી નથી. તે પોતાના પોકળ વિચાર પોતાની હયાતને પેલે પાર પણ લખાવે છે. તે પૂર્વ સૂચના કરીને એવું કહે છે, કે તેના મરણ પાછળ તેની વખાણ થવાની; પણ જે લાગતા વળગતાઓએ તેમ કરવાની કબુલાત આપી છે તેઓથી તે છેવટે ઠગાય છે. યા દુર બ હરદુ દસ્ત કુનદ ખાજેહુ દર કેનાર; યા મઓજ રૂઝી અફગન્દશ મુરદેહુ બ કેનાર. અરે! આપણા મહેરબાન શેઠ બેઉ હાથે આપણા ખોળામાં મોતીઓ ભરી આપે છે, અથવા તો કોઈ દિવસ દરિયાના મોજની માફક એક મઝદાં મીસાલે આપણને ફેંકી દે છે. તેમ કરવામાં શેઠની ઇચ્છાને ચાકરે તાબે થવું જ જોઈએ. ઈશ્વરના હુકમ સામે અભિમાન તે કેવું હોય? આવા અભિમાની મૂર્ખ શિષ્યને ઉપદેશ કરવાથી, દુષ્ટ સ્ત્રીનું પાલણુ પોષણ કરવાથી, અને દુઃખી મનુષ્યો સાથે વ્યવહાર કરવાથી, પાંડિત પણ દુઃખી થાય છે, દિલાસા દેનાર પણ સંકટ પામે છે. હે સાગર !

જગત્માં જન્મીને મોજ બહુ માંડવી, એમ નહી તો હુદ્દે રોષ આણો,
કાય એ માયનું કામ આ ઠામમાં, છે નહી એમ આપેજ જાણો;
પણ બહુ પ્રેમથી નિત્યના નેમથી, આજથી થાય કાલે વધારો,
એમ ઉદમ કરો, કામ સુ આદરો, વાંદરો વે'મ આણે નકારો.

દિલાસા પત્ર ૬૫ મો.

The path of sorrow, and that path alone,
Leads to the land where sorrow is unknown.

મમઇલ ! એ દુઃખના ચાળા નથી પણ મનના ચાળા છે. તમે મામાજની દળદેસરીની ઢાંચખાંચ કરો છો, પણ મામાજ પોતાની દળદેસરીમાંજ મોજ માને છે. પોદ્દીસ જોઈને બીજાને વામીટ થાય છે, ને બુચો મુગો મુગો દરરોજ પોદ્દીસનું પાઉં મિકું લાગવાથી બસ તેજ ખાતો માલમ પડ્યો હતો. માટે જે દળદેસરીથી તમે મુઝાવ છો, તેજ દળદેસરી મામાજને મિટી લાગે છે. જાનજ પછીની આસા-એસ મામાજને મેજબાની જેવી મધુર લાગે છે. મમઇલ ! જાનજ પછીનો તખકકો એટલેજ આસાએસ. તમે તડકે ચાલીને પછી છાંયડામાં બેસોને, તે ને તેજ છાંયડો

કેવો મોજ પમાડશે ! માટે તમારે મનથી જે દળદેસરી જણાય છે, તે મામાજીને મનથી અતિ મધુર સમજજો. તમને રાંધણીમાં ને રાંધણીમાં ધુમાડો ખાચા કરતાં જોઈ મામાજી ઉલટા તમારી કદર ખાય છે. તે ધુમાડામાં હું તો અર્ધી ઘડી ઉભો રહું તો આકુળ વ્યાકુળ થાઉં છું, ને તે ધુમાડો ખાવામાં તમોને મોજ મળે છે. માટે એ દુઃખના ચાળા નથી, પણ મનના ચાળા છે. કેટલાંકો જન્મથીજ મહેનત મજૂરીના મોટા ધોળ ખમવાને સજાયલાં છે, પરંતુ તેથી કાંઈ એમ ઠરતું નથી, કે તેઓ તેથી દુઃખી છે, અગર તેઓની જીંદગી કંટાળાભરેલી છે. એક રાજાની વાત કહેવામાં આવે છે, કે દર રાતે ઉંઘમાં એનો એજ સ્વપ્નો જોતો હતો, કે “તે ભિખારી છે!” જ્યારે તેનાજ રાજ્યમાં રહેતો એક ભિક્ષુક દર રાતે એવોજ સ્વપ્નો જોતો હતો, કે “તે રાજા છે! અને મહેલમાં રહે છે!” ત્યારે રાજામાં અને ભિખારીમાં ફરક શું? પહેલો છે, તે દહાડે રાજા ને રાત્રે ભિખારી; ને બીજો છે તે રાત્રે રાજા ને દિસે ભિખારી. ઇશ્વર તો સર્વને સરખી આંખે જુએ છે, પરંતુ જેને તેને કર્મના દરજ્જા પ્રમાણે સુખ દુઃખ વહેંચી આપેલું હોવાથી, જે સુખ કે દુઃખ બીજાનું આપણે જોઈએ તે સુખ કે દુઃખ આપણા સુખ કે દુઃખ સાથે અદલ બદલ થયેલું જોવા આપણે ઇચ્છીએ છીએ. પરંતુ ગદ્ધાના લીંડે પાપક થાય તો અડદ મગનો ભાવ કોણ પુછે? માણસના મન ઉપર એકજ છાપ તેના દુઃખ દર્દને મારી હલાવવાને બસ છે, અને તે વિશ્વાસ. જેમ નર્કના કીડા નર્કમાંજ વસવાને રાજી છે, તેમ ઉકરડા ઉપર વસનારને મહેલમાં રહેવું ગમતું નથી. દેવલમાંનું પાણી પીવું ને ઝેરનો ખાલો પીવો એ ઘણાંકો બરાબર ગણે છે, છતાં એક દર્દી બાઈનું નહીંજ સાડું થાય એવું દર્દ થતાં, પાદરીએ દેવળમાંનું પાણી પીવા કહેતાં તેણીએ તે પીવું ને તેણીનું દર્દ દૂર થયું ! કોઈને તમે સાડું રહેવા ખાતનું આપો તો તેને તે દુઃખ આપનાડું થઈ પડે છે.

ગર ઉસને કહા સચેર કરો જાકે જહાંકી,

તો ફિરને લગે જંગલો બીમાર જહાંકી;

કુછ દશતો બિયાબાંમેં બખર તનકી ન જાંકી,

ઐર ફેર જો કહા સચેર કરો હુસ્ને ખુતાંકી.

તો ચશમે રૂવો જુલફાં ખતો ખતો ખાલમેં ખુશ હએ !

માટે હે મમઇજી! તમે માગો તેજ કાંઈ સર્વને માટે સુખનું હોતું નથી. ઇશ્વર તો સમજીનેજ આપ લે કરેછે. ભુડો પણ ઇશ્વર પાસે સુખજ માગે છે, ને લલો પણ સુખજ માગે છે. બે શત્રુઓ લડે ત્યારે ઇશ્વરની બન્નેવ અકેક કરતાં ચઢતી પ્રાર્થના કરે, તોપણ એક જીતે ને બીજો હારે. પણ યાદ રાખવું, કે એક ગમથી પાંચ હાર્યા તો બીજી ગમથી વ્યાજ વટાવ સાથે હકકનું હશે તો દશ ગણું તે માલેક આપશેજ. માટે તેનેજ પકડી રાખવો. કૌરવ પાંડવનાં મહા યુધ્ધ વખતે અર્જુને પાંડવોનો પક્ષ પકડવા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને દ્વારકાં જઈ વિનંતિ કરી લડાઈનું આમંત્રણ કર્યું. અને

દુર્યોધને કૌરવોના પક્ષમાં લશકર મોકલવાનું શ્રી કૃષ્ણને આમંત્રણ કર્યું. બન્નેવે એક સરખી એકી વખતે અરજ કરી. શ્રી કૃષ્ણે બન્નેવને હા કહ્યું. શરત એટલીજ કીધી કે દ્વારકાના રાજ્યનું તમામ લશકર જેને જોઈએ તેણે એક ગમથી માગવું, ને બીજી ગમથી એકલા શ્રી કૃષ્ણની માગણી કરવી. દુર્યોધને તો લશકર માગ્યું, પણ અનુને એકલા શ્રી કૃષ્ણને માગ્યા. અર્થાત, જેણે આ દુન્યામાં ક્ષતેહ મેળવવી હોય તેણે સામગ્રી કરતાં સામગ્રીના રચનારની મદદ માગવાથી જય મળશે. ઇશ્વરની ભક્તિ એજ ઉત્તમ માર્ગ છે. જે માતાઓએ કીર્તિવંત પુત્રો ખરી ઇશ્વર શ્રદ્ધાથી માગ્યા તેઓને માનવંત પુત્રોજ આપ્યા છે. જે માતાઓએ પૈસાને હેડ ધરી પૈસા-કમાઉ દીકરાઓ માગ્યા તેઓને તેવાજ પુત્રો આપ્યા છે. ઇશ્વરને ત્યાં કંઈ ખુટ નથી, પરંતુ તમારી માગણીજ સચોટ અંતકરણની હોવી જોઈએ. સુથાર-ડીઓએ પંડિત પુત્રો ને કારીગર બેટા માગ્યા તેઓની કુખે તેવાજ બેટા અવતર્યા. સુથારડી માતાઓની કુખે દંનીગો જોન્સ જેવો શિલ્પ શાસ્ત્રી, હેરીસન જેવો કાળમાન-યંત્ર બનાવનાર, જોન હંટર જેવો પ્રાણી-વિદ્યાવેત્તા, રોમને અને ઝોઓ જેવા ચિતારાઓ, પ્રોફેસર લી જેવો ભાષા શાસ્ત્રી, અને જોન ગીબ્સન જેવો શિલ્પ શાસ્ત્રી અવતરેલા હતા, અને ગરીબ સુથારડી માતાઓના અરમાન પૂરા પાડ્યા હતા. જ્યારે શ્રીમંત માતાઓએ વગર દિલથી જે જે મુરાદો ચાહી, તે સર્વ નિષ્ફળ નિવડવાના દાખલા પણ ઠેક ઠેકાણે બનેલા છે. તેઓએ શ્રીમંતાઈના તોરમાં જેટલા ભક્તિભાવથી ઇશ્વરને ઓળખ્યો નથી, તેના કરતાં બેવડા વિશ્વાસથી ગરીબ માતાઓએ તેની યાચના કરેલી છે. અફસોસને! હાથ મારીને શ્રીમંતની મોટે ઘરની બાઈ સાહેબોને ઇશ્વરિ દંડુકા સહન કરતાં હમે સાંભળી છે.

દાદ ચાહતે હયે તેરી સરકો હમ હરબાર છુકાન્દા લે તું અએ ખુદા! અબ બારાને રહેમ હમપે અએ કીરનાર ઝુકા-કતરએ મેહેર ગીરા. હર્દસે દીલપે સીઆહીકી ઘટા છાઈ હયે-આઈ સૌદાઈ હયે. જાન ગમ સહેનસે એહ હોટોકે તક આઈ હયે-દીલ તો હયે ખાર હુવા. ગુલશને અરમાંપે હમારે હએ ખેળા કુક ગઈ-શાખ ખાકૈ ન રહી. ગુલ તો મુરઝાએ ગએ કલીઆંલી સખ સુક ગઈ-શજર કોઈ ન રહા. બરકે આબખ ચમકતી હએ ખુદાયા હમપે-અબ છાયા હમપે. હયેફ કીસને એહ ગજબ અયેસા ગીરાયા હમપે-જીએ કયું કરકે ભલા. ગરદીશે અફલાકને અબ જેર કીએ હએ અફસોસ-ધોકે દીએ હયે અફસોસ. સર ઉપર કોહે અલમ ચુપકે લીએ હયે અફસોસ-બખત ઉલટા હયે પ્રીરા. જાજરે સૌદાઈમે પા બંદ હુવા હયે અલમાસ-દીલકી દુટી હએ આસ. અદના ઓ અઃલા હયે સખો રોજ તો રંજસે ઉદાસ, હર્દ કર અબ વોહ દક્ષા. સુરતે 'આરામ' દીખા ફેર યહાં યજદાં હમકો, રખ ન તલપા હમકો, રહેમસે ઉસકો છુડા ઔર કર ખંદા હમકો-મેહેરસે મર્જ મીટા.

અરેરે! શ્રીમંતો પોતાની ચઢતીથી કુગાઇ જઇને કેવા ઇતરાટ કરે છે, ને પાછળથી કેવા પડતીમાં ધૂળે રગડાતા જણાય છે, તેનો જો ગરીબો ખ્યાલ કરતાં હોય, તો શ્રીમંતને ત્યાં જન્મ લેવાની હોંસ જરૂરજ ભુલી જાય. મહાન ગણિતશાસ્ત્રિ ને ખગોળવેત્તા લંગરેન્જનો પિતા ટયુરીન ખાતે લડાઇનો ખળનચી હતો. શ્રીમંત હતો. સુખી હતો. ચઢતીની ટોચે ચઢેલો હતો. પરંતુ સદા પંજની મોકાણમાં તેનું કુટુંબ તદ્દન પાયમાલ થઇ ગયું, ને અન્નને અને દાંતને વેર પડવા જેવું થઇ ગયું! આ કંગાળ્યતમાં સપડાયેલાં કુટુંબમાં લંગરેન્જ ઉગી નિકળ્યો, અને પોતાની કીર્તિ, તથા સુખને માટે તે પોતાનાં કુટુંબની પડતીનેજ આભારી લેખતો હતો. તે કહેતો કે, “જો હું શ્રીમંત હોત તો કદાચજ ગણિતશાસ્ત્રી થાત! હું જો શ્રીમંત બાપનો શ્રીમંત બેટોજ રહેવા પામત, તો આયતી દોલત મને અયાસી બનાવત, અને અભિમાન, તુંડાઇ, તથા અહંકાર જેવા દુષ્ટ રાક્ષસો મ્હારા ઘરમાં પેસીને મ્હારું સત્યાનાશ વાળત.” મમઇજી! હવે તમે બિછાનું તો દાદારની દરઘામાં મોકલી ચુક્યાં, અને હજી સુખ દુઃખના આરસામાં મોડું જોવાનો લોભ તમે છોડતાં નથી. શોક અને હર્ષની વાતોમાં તમારી આંખો હજી ભરાઇ ભરાઇ કેમ આવે છે? મમઇજી! એ તમારાં આંસુ કાંઇ ખરી લાગણીનાં નહીં કહેવાય. શોક કે હર્ષ માત્ર સ્વાર્થને લીધે છે. મસાને ગયેલાં મુરદાં કાંઇ પાછાં આવે છે, કે પાડ પડોશીમાં નખર સખર થાય છે ત્યારે તમે અમથાં લોકજાણું કરવા થકી જીવને કુહરાવો છો? આંખ પાણી કરવાનું તમે ઘરડાંઓમાં એક જાતનું ચેતક થઇ લાગ્યું છે. એ કાંઇ ખરું દુઃખ કહેવાય નહીં મમઇ! કુંભારનાં ઘડ્યાં, ને સીના જણ્યાં જો બધાં જીવતાં હોય, તો દુનિયામાં સમાય નહિ. કોઇનો જીવાન પુત્ર મરી જાય છે, ત્યારે જેઓનો કાંઇ સ્વાર્થ કે સંબંધ હોતો નથી તેઓને દુઃખ બીલકુલ લાગતું નથી; પણ તેના પિતાનો સવાર્થ હોવાથી તેને અનંત દુઃખ લાગે છે. એક વખત મરવું એ પરમેશ્વરનું એક મુકરર ફરમાન છે, અને એથી કોઇ પણ એવું બાનું નહીં કાઢી શકશે, કે તે અજાણો છે. સઘળાં માણસોને એક વખત મરવું છે. કઇ ઉમરમાં માણસ નથી મરી જતું? અથવા કેટલીએક મીલકત અથવા કેવી હાલત અથવા દરજ્જો રાખવાથી મોત તેની ઉપર ફાવી નથી શકતું? ગમે તેવી કાં નહીં મીલકત અથવા ખજાનો હોય, પણ દુન્યાની સપાટી ઉપર એવો કોઇ પણ માણસ નથી, કે જે પેલા નહીં હારમાં આવી શકે એવા દુશમનને હારની શક્યો હોય, કે જે આજે લાખો વરસ થયાં દુન્યાની સપાટી ઉપર નાશ કરતો આવ્યો છે, અને જેણે દર રોજના હજારોના જનની ખરાબી કીધી છે. તેના દોરથી બચેલો કોઇ છે? ગરીબ કે તવંગર સર્વને મોત એક સરખું ધુળવે છે. મોત વખતની વેદના માટે મમઇ તમે અમથાં લાંબી લાંબી વાતો કરો છો. મરતી વખતની છેલ્લી ઘડી કેવી ખુશનુમા હોય છે! પ્રોફેસર જોવેટ એકવાર મરણને બિછાને પડ્યો, અને તે ખરાબર મરણની અણિ ઉપર આવ્યો, પણ તે કીરતારની મરણ તે વખતે તેને નેડી લેવાની હતી નહીં, એલે તે સાજો થયો. મોતની છેલ્લી ઘડીનો હેવાલ તેણે તે પછી લખી કાઢ્યો. તેમાં તે જણાવે છે કે, માણસની મરતી વખતની

અંતની ઘડી ઘણી જાણવા ભેગ હોય છે, અને તે વખતે કાંઈએ બીક યા ધાસ્તી લાગતી નથી. આ ઉપરથી તમારી ખાત્રી થશે, કે તમે શુજરી જશે ત્યારે તમોને અકળામણ થવાની તમારી કલ્પના ખોટી છે. જેટલું એક ગરીબને મરવા ગમે છે એટલું પૈસાદારને મરવા ગમતું નથી. મોત જેટલું ધનવાનને માટે ડરામણું છે એટલું નિર્ધનને માટે નથી. પાપ અને મોત બન્ને પૈસાદારને બહુ ચાહે છે. એ બન્નેના પ્રેમમાંથી અળગા રહેવા માટે ઘણા દાનાવો પૈસાની પરવા રાખતા નથી; એટલુંજ નહીં પણ પૈસાને દુરથીજ નમસ્કાર કરે છે. ઘણા ઉમદા ખવાસના વિદ્વાનો સુખી જીવંતી ભેવા માટે પૈસે ગરીબ રહેવામાં મોજ સમજે છે. પૈસાથી તેઓ દુઃખ સમજે છે. તેઓ પોતાનાં કાર્યો પૈસા માટે વેચતા નથી, પણ પોતાનાં કાર્યો માટે પૈસાને વેચે છે. સ્વર્ગનેલોટોને માટે કહે છે કે, તેણે ઝેનોફનના જેવી કૃતિ કરીને પુષ્કળ પૈસો ભેગો થાય એવી રચના કરી, પણ આખરે પૈસાની અસરમાં શુભામગીરી નહીં કરતાં ગરીબાઈ અને મજુરીનેજ પસંદ કરી હતી. એક વિખ્યાત ચિત્રકારે પોતાના ચિત્રો બતાવી ભારે કમાઈ કરવાનો પેશો પકડ્યો, ત્યારે માઈકલ એન્જેલોએ ટીકા કર્યા કે, આ બાપડો જ્યાં સુધી પૈસા પેદા કરવાની ઘણીજ જાણસા રાખે છે ત્યાં સુધી, હું ધારૂં છું કે, તે ગરીબનો ગરીબજ રહેવાનો ! તેણે પૈસો તો મેળવ્યો, પણ તે વાપરવાને માટે જીવવાની બહુજ ઇતેભરી બતાવતો હતો. કેઈનું પણ મોત તેનાથી દેખી શકાતું નોતું. કેઈના મરણની ખબર વાંચતાંજ તેનું માથું ફરતું હતું. તે હેબતાયેલો ને બીધેલો બીધેલો માર્યો માર્યો ફરવા લાગ્યો. મોત એ શબ્દ વડેજ તે ધ્રુજી મરતો. આ રીતે ત્યારે એક તો પૈસાદારને મોતનો લય વધારે રહેછે, અને બીજું તો અનીતિમાં મસ્તાન બનેલા કૃતૈયાને મોત ગભરાવી મારે છે. વળી ઘણીકવાર અનીતિવાન માણસો મોતના વિચારથી પોતાને જીઠો સંતોષ આપતા પણ દેખાય છે, કે મોત આવ્યાથી આ દુન્યાની હવે પછી આવી પડનારી જન્નળમાંથી છુટીશું. ઘણાંકે પોતાના અંતઃકરણના ડંખથી કંટાળી આપઘાતો કરે છે, કે મોત તેઓની વેદનાનો છેડો લાવશે. પણ એવા ભુલેલાઓ યાદ રાખતા નથી કે તેઓનો એવો ખોટો સંતોષ ફેકટનો છે. કેમકે મોતના પડદા પાછળ જે વધુ ચઢતા દરજ્જાની જીવંતી છે, તે તો ફક્ત તેજ આત્માઓ માટે છે, કે જેઓ તેને માટે આ દુન્યામાં લાયક થયા હોય. મમઇજી ! આ બોધ લીધાથી શું આપણને એમ નહીં લાગવું જોઈએ, કે પૈસા અનીતિનું મુળ છે, ને અનીતિ એ પાપનું સ્થાન છે, અને પાપ એ જીવંતીનો ડરામણો રાક્ષસ છે, કે જે રાક્ષસ દુઃખ, સંતાપ, પીડાકારી, જફકારી, વિપત્તિ, આફત, અને આપદઓનો પિતા છે. હે મમઇ ! હું તો પેલા કોપ્પદનના જેવોજ થવાનું પસંદ કરૂં છું, કે જે અનાથ મા બાપની જીંપડીમાં જન્મીને સુખી થનારાઓમાંનો મુખ્ય હતો, અને જેનું નામ ને કામ મ્હારા જેવા જવાન્યાઓ માટે એક ધડો લેવા ભેગ દ્રષ્ટાંત પુરૂં પાડે છે. મમઇજી ! તે એક ન્હાના ખેડુતનો દીકરો હતો. ન્હાની વયમાંજ એક કારખાનામાં મજુરી કરવા તેને લાંડન

મોકલવામાં આવ્યો હતો, પણ જાતિ ચંચળાઈ તેનામાં ઘણી હતી. તે માદો ને માદો આલ્યા કીધો. તેના શિક્ષકે તેને ઘણું નહીં વાંચવા બહુએ સમજાવ્યું, અને છેવટે દરદે દરદે દુઃખી થઈ ગયો, પણ રાત દહાડો બસ ઉદ્યોગમાં મર્યો પડ્યો રહેવાથી અંતે તે એક અથંગ વાંચક નિવડ્યો, ને વિદ્યા હુન્નર કે સાહિત્યનો તમામ ખજાનો તેણે પોતાના માથામાં ભરી દીધો, અને ન્હાની ચાકરીઓ ઉપરથી ખિલી નિકળી પાર્લામેન્ટનો એક અગત્યનો મેમ્બર થઈ ગયો. મમઈ! હું કોખ્દનના જેવાં દુઃખ અમવા ખુશી છું, ને તેના જેવો ખમાઉ થવા પણ ખુશી છું.

મુદાસે જાલીમ ડરકે ચલ, કયા મું ખતાએગા;
જખ રૂખરૂ મુનસીફકે, ઇનસાફ પાએગા.
ખેહરે નિશાતો અએશમે, દ્યાં તું ગયા હય હુખ;
દરિયાએ કહેરમેં તું વહાં, ગોતેલી ખાએગા.
નાજે અદાસે સોતા હએ, પુલોંકી સેજ પર;
કીસ બો પુજુર ખાશમે, ખીસતર ખીછાએગા.
દરખારમેં ખાલીકકે, સિઆહ રૂ ન હોકે જા;
કાસીદ કનકા આકે તુજે, જખ લે જાએગા.
કર શુકર ન્યામતોંકા, ખાતા હએ રાત દિન;
ફઝલો કરમસે અપને, વહાં વો ખીલાએગા.
નેકી જો તુજસે હો શકે, ઉસમેં કની ન કર;
જો કુછ ઇહાં કરેગા જજા, વહાં તું પાએગા.
પ્રીરાજ કર વજુદ તું, યઝદાંકે નામકા;
ધયે નામે પાક તુજકો, વહાં પર નીલાએગા.

દિલાસા પત્ર ૬૬ મો.

“To be afraid to die, or wish for death,
Are words and passions of despairing breath :
Who doth the first, the day doth faintly yield;
And who the second, basely flies the field.”

હે મુંદલાંજી ! આપ જેટલા માનના ભુખ્યા અને “મેં ખડા”ના તરસ્યા છે, તેટલાજ ભારા દુઃખોના અને તેટલાંજ પોટલાં અશાંતિનાં ખલે ઉંચકી વગર હાંસલની વેઠ ઉઠાવો છો. માનપાન મેળવવાની સરસાઈ કરવા જતાં, પોતાના વિરૂદ્ધીને નીચે પાડવા જતાં, અરે ! માત્ર એકજ દુશ્મનનું માન ભંગ કરવા, તેને હરાવવા, તેને નીચો પાડવા, તેના તરફનો લોકોનો ખ્યાર ઉતારી નાખવા, તેની લાયકીના

હુંગરને તોડી પાડતાં, અને તે એકજ દુશ્મનને શુભામ કરવા જતાં, હે મુલ્લાંજી ! તું હબરો હબર કરીના, તુચ્છ, અને હલકાં આદમીઓની ખુશાંમત બરાંમત કરીને, તેઓની તાબેદારી ઉઠાવીને, તેઓને રાજ રાખીને, તું હબરો હબરનો શુભામ થઈ પડે છે. તેનો વિચાર કરી દુશ્મનીનું દુઃખ દૂર કરવા સર્વ સાથે નમેલો, અને ભાઈબંધી ધરાવતો થા ! કાળ પડે ત્યારે કોદરા મોંઘા, ને તડ પડે ત્યારે રાંકડા મોંઘા. તમારામાં બે તડાં પડ્યાં છે ત્યારે તમે તમારા પક્ષની સરસાઈ અને મોટાઈને ખાતર કેવા રાંકડા લોકોના કાલાવાલા કરી તમારી પક્ષમાં ઘસડો છો ! તેના કરતાં તો બેહતર છે મુલ્લાંજી, કે તડના મૂખીનું માન ખાટવા કરતાં તમારે કહેવું જોઈશે કે Be this most congenial to my heart, to learn the luxury of doing good. જ્યારે તમે સર્વની સાથે ભાઈબંધી રાખશે, અને તુંબડાને “તું બડો” કહેતાં શિખશે, ત્યારે તમોને “મેં બડો” કરવાનો ખોટયો રોજગાર કરવા બીલકુલ મન નહીં થશે. જે નફાવાળો ઉદ્યોગ નથી, તેમાં શા માટે તમારું તન મન તાવી નાંખી પૈસાની બરબાદી કરો છો, અને પછી દુઃખી રહો છો ? એથી ઉલટું, આપણે જ્યારે આપણાથી બનતો સારો નફાકારક ઉદ્યોગ કર્યો હોય, ત્યારે તેના પરિણામ માટે વગર ચિંતાએ આપણે થોભવું જોઈએ. જે માણસે અશેષની જીંદગી ગુબરી હોય, અને મોકળે મને જાનજી વેડી હોય, અને સંતોષથી સહન કર્યું હોય, તેને કોણ દુઃખી કરી શકે ? તે તો જે કાંઈ આવી પડે તે શાંતિથી સહન કરવાનો, ને જે બની ચુક્યું તેને માટે અફસોસ કરી ઘેરે ઘેર ને દુકાને દુકાન ફરિયાદ અને પોકાર નહીં કરવાનો. કેમકે આવી ફરિયાદો અને પોકારોથી કાંઈ દુઃખ કમી નહીં થવાનું, પણ ઉલટું વધશે. અને ફરિયાદ સાંભળનારા પણ ત્હારું દુઃખ ખંડી રાખવાના નહીં.

તુલસી પર ધર જાય કે, દુઃખ ન કહિએ રાય;

ન અપના ભરમ શુભાઈએ, જો હોની હો સો હોય.

એક ગરીબ માણસ કેવાં ભલાં કામે કરી શકે છે તેનું જો તું અવલોકન કરે, તો ગરીબાઈમાં તું દુઃખ નહીં પણ સુખજ જોશે. તું જર જોર ને માન પાન માટે તલબ રાખતો હોય, તો જર જોર, કીર્તિ કે માન સાથે વસતી જાનજી માટે પણ ત્હારે તૈયાર રહેવું જોઈશે. રસકીન કહે છે કે, આપણે મત મેળવવા માટે પોકાર કર્યે છિયે, છુટાપણા માટે ફરિયાદ ઉઠાવ્યે છિયે; મોજ મજાહ માટે તલબ તલબ કર્યે છિયે, પૈસો મેળવવાની જાણસા રાખ્યે છિયે; પણ આપણામાંના થોડા-ઓજ શાંતિ માટે ખાહેશ રાખ્યે છિયે. જે માણસ મીજલશ કે દરબારમાં ઉપર બેસવાની કે નીચે બેસવાની કાંઈએ કાંક્ષા રાખતો નથી, જેને ઇશ્વરનું લજન એજ અમુલ્ય ધન છે જેને મનથી સંતોષરૂપી આખી જગતનું રાજ્ય છે. તે કોઈ માણસથી ડરતો નથી, કોઈ પ્રીતેસ્તાની દરકાર કરતો નથી. તે મોતના દેવતાની પ્રરવા નથી કરતો. તેવો એક કુખીર થઈ ગયો, કે જેનું મુખ્ય એજ પદ હતું કે:-

હરીક લજન કરંગા બે, જમસે ખૂબ લહંગા બે, હરીકા.
 અહંતા માડું, મમતા માડું, ખાનખંદ કહલાવું,
 મન મેરા ચોકસ કર રાખું, ચીત ચેતનમેં મીલાવું. હરીકા.
 રામ નામકા ઘોડા મેરા, “સીલ લગામ ચઢાવું,”
 લજન પરતાપ હાતમેં બરછી, સનમુખ લેકર દઉડું. હરીકા.
 ઓર લોક કસબકે ચાકર, મેં હમ્મરકા કાળ,
 કામ ક્રોધકી ગરદન માડું, સાહેબ રાખું રાળ. હરીકા.
 મેં સાહેબકા સાચા ચાકર, મેરા નામ કબીરા,
 સખ સંતકુ શીશ નમાવું, જોહરી પરખે હીરા. હરીકા.

મુલ્લાંજી ! “મનુષ્યોની નિંદા અથવા સ્તુતિ તરફ ખેંચા બનજો. તે સર્વ તમને માર્ગ ચુકાવીને આડે માર્ગે દોરવી જઈ નર્કના કુડમાં ડુબાડી દેશે. તમારું બેહેસ્ત તમારામાંજ છે, ઉપર નીચે ના શોધો. તમારું દોજખ પણ તમારામાંજ છે, પહેલાં કે બીજાં આકાશ ઉપર કાંઈ ના મારો. સુખના લોગ લોગ-વવા સાડ જે વસ્તુઓ ગણી શકાય છે, તે વસ્તુને ઉપલોગ જેટલે દરજ્જે તમે દ્યો છો તેટલેજ દરજ્જે તમે અપવિત્ર અને બ્રષ્ટ તથા વ્યભિચારી તરીકે વર્તો છો. માટે બધા વિષયોના લોગોને અને મોજ મળ્યોને તમે કહો કે, ચાંડાળો ! હકો, નહાસો, તમારા હાથનું મને કાંઈ ખપશે નહીં.” મુલ્લાંજી ! શું તમે પોતેજ આનંદ અને ખુશાલીનું મુળ નથી ? તમે કહો છો, કે હું કોઈનું ભુંડું કરતો નથી, ને મને દુઃખ કાં ? પરંતુ તમે બીજાં લોકોનાં તમારી ઝેરી અંખાનથી કેટલાં કેટલાં રોજના ખુન કરો છો તે તમે કદાચ જાણતા નહીં હશે ! શું બંદુક-થીજ કાંઈ ખુનો થાય ? શું તરવારથીજ કાંઈ લોહી રેડી શકાય ? તમે હાથે નહીં મારતા ને જીખાંને મારો છો.

એક રણુશિંશુ વગાડનારો લડાઈમાં શત્રુઓના હાથમાં પકડાયો, અને તેને દુશ્મનોએ મારી નાખવા માડ્યો, ત્યારે ઘણું કરગરીને બોલ્યો કે; મને મારશો નહીં. મ્હારો કાંઈ અપરાધ નથી. મ્હારા હાથમાં હથિયાર નથી. એથી તમારી ખાત્રી થશે કે મેં કોઈને માર્યો નથી, અને આયંદે પણ મારી શકનાર નથી. એક રણુ-શિંશુનાં વગર બીજાં કશાંને હું અડ્યો નથી. એવું છે, માટે ભાઈઓ ! મને કાં નાહક મારો છો ? તે સાંભળીને શત્રુ બોલ્યા:—અરે એટલા માટેજ અમે તને મારનાર છીએ, કે તું ત્હારે હાથે કોઈને મારતો નથી, પણ તું આ રણુશિંશુ, કુંડીને લોકોના અંતઃકરણમાં વેર પ્રકટ કરે છે. એવું તો તું વેર ફેલાવે છે, કે જેણે કરીને રૂધિરનો પ્રવાહ ચાલે છે, અને લોહીની નદિઓ વહેવરાવે છે. વાર્તાનો સાર એજ છે કે, જેણે કદિ હાથમાં તલવાર ઝાલી નથી, અથવા બંદુક છોડી નથી, અથવા બીજાં પણ કાંઈ જીવ લેનારાં હથિયાર હાથમાં ઝાલ્યાં નથી, એવો પુરૂષ પણ બીજાંનો જીવ લઈ

શકે છે. આ કલહ ઉત્પન્ન કરનારી નાનીશી વસ્તુ જેને જીભ કહે છે, એમાં જે ઝેર છે, તે તો ઝેર પાયેલાં બાણ કરતાં પણ વધુ ખાનાખરાળી કરે. એનું સામર્થ્ય શું કહે ! એના લગાર હાથ્યાથી લોકોના પ્રાણ બચ, અને મોટાં મોટાં રાજ્ય ઉથલપાથલ થાય. એવું, કે એક એકના પ્રાણ જતાં સુધી તેનો અંત આવે નહીં. માટે જીભ હલાવીને જે અનર્થ કરે છે, તે સામાન્ય પાપી નહીં પણ મહા પાપનું કામ કરે છે. માટે તેને શિક્ષા પણ તેવીજ થવી જોઈએ. એક ગુસ્સાભરેલો સખુન, એક નજીવો ઠપકો, અને મનક મશકરી મોં નલરવસપણે બોલાયેલો એક નજીવો બોલ, વરસો સૂધીની ઉઠાસી અને બળાપાને જન્મ આપે છે, માટે એકદમ તેને વશ થઈ જવું નહીં જોઈએ. સંપુર્ણપણે સુખી થવા ખાતર એકદમ સન્યાસી બની જઈ, કુલે માણસ જાતના વસવાટથી દૂર નાસવાની કશી જરૂર નથી. માણસ જાત સાથે હુળીમળીને ભાઈબંધીથી વસવાથી, ખરી વાત એ છે, કે તેઓ ઉપર પડતાં દુઃખો તરફ દિલસોજી બતાવવા જતાં આપણને પણ ભાઈબંધ તરીકે તેમનાં દુઃખોમાં ભાગ લેવો પડે છે, પણ તેજ પ્રમાણે તેમની આબાદાની અને સુખમાં પણ ભાગ લેવાને આપણે ભુલતાં નથી.

હે મુલ્લાંજી ! નિંદક ન થવું. બીજાનું અપમાન કરનારાં ન થવું. મિત્રદ્રોહી અને નીચ માણસોના નોકર ન થવું. અભિમાની અને દુરાચારી ન થવું. તોછડા અને પીઠાકારક વચનો બોલવાનું છોડી દેવું. એટલું જો તમે કરો, તે છતાં જો સુખના ઢગલામાં તમે ન દટાઈ જાવ, તો તમારી કરણીનો હું જામીન થાઉં. મ્હારી જો કોઈ નિંદા કરે તો હું તેને મ્હારો હેતવંતો, કદરદાન, અને ખેરબાહ મહેરબાનજ કહું. નિંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા સોય; સાચુ લેવે ગાંઠકા, મેલ હમારા ધોય. વળી છુપી નિંદા કદિ પણ ખુશીથી સાંભળવી નહીં; અથવા જો સંભળાઈ ગઈ હોય તો તે બીજાં આંગળ કરવી નહીં. કારણ, જોકે બીજાઓની બદનામી વેળા તો આપણા દીલના વેરી ખવાસને તથા ગરૂરીને કરાર વળે છે, તોપણ ધીરજથી વિચાર કરશું તો માલમ પડશે, કે આવી જાતના સ્વભાવથી અંતે ઘણાજ ગેરફાયદાભરેલાં પરિણામો ઉપજે છે. જેમ ચોરીમાં સામેલ રહેનાર માણસને એક ખરાબ માણસ ધારવામાં આવે છે, તેમજ નિંદામાં ભાગ લેનાર અને સાંભળનાર ઘણી નિંદા કરનારના જેવોજ ખરાબ ધારવામાં આવે છે. ચોરનો ભાગ્યો ને નિંદાનો શરીક બન્ને એકસરખાજ ગુન્હેગાર છે. એ બન્નેવને શાસ્ત્રમાં ઠગારા અને દગાબાજ કહેલા છે, અને બન્નેવને સહસ્ર દુઃખો ભોગવ્યા વગર છુટકો નથી એમ શાસ્ત્રાની દુહાઈ ફરેલી છે.

જો દગા કરતા હય બેશક વોહી હોતા ખવાર હય,

હકતાઆલાકા ઉસીપે રોજો શબ પ્રીટકાર હય.

જો દગા.

કીસકો ઠગનેકા તો શરીઅતમે લીજખા હય ના રવા,

પર જો ઠગ હો ઉસકો ઠગનાહી હમે દરકાર હયે.

જો દગા.

જયસા ઈસને થા કીયા વયસીહી પાયા હય સબ,

આખીરશ બદકારકે મુંડ પર સઠાં પયબર હય.
મુક્તરા એ ગુફત માલે યાફતમ બરદાશતમ,
કયા મિસલ મશહુરતર ચેહુ ફારસી ગુફતાર હય.

જો દગા.

જો દગા.

હવે મુલ્લાંજી તમે કહો છો, કે હું કોઈને હાથે કે પગે દુઃખ દેતો નથી; હું કોઈને માટે મ્હારી જબાન બગાડીને ચાડી ચુગલી, ગાળબેલ, ત્હારી મ્હારી, કે નિંદા ટીકા કાંઈએ કરતો નથી છતાં હું દુઃખી કાં રહું છું? તેનો જવાબ સ્વામી-જીએ આપ્યો છે કે; “શંકા, બદ ઈચ્છા, ખોટાં વમાસણ, અને ભીતિથીજ તમે દુઃખચારી હાલતને તમારા ઉપર ખેંચી તાણીને લાવો છો. ગમે એવા પ્રસંગે કે ગમે એવા બનાવથી તમારી શાન્ત હાલત અને સ્વસ્થતા દગમગવી કે ચળવી ન જોઈએ, કિંવા તમારે આશ્ચર્ય પામવું ન જોઈએ. તમે સર્વસ્વ છો. દેહ ઉપરની દેહસત ઉપજવનારી દેહકષ્ટિ દુર કરો. ઉનના ગરમ કપડાંઓથી સંગારેલો ખાસો સાડા ત્રણ મણનો દેહ એકાદ ન્હાના ફટકડાના અવાજથી, ન્હાના સરખાં ઉંદરડાંથી, પાંદડાંના સાધારણ ખખડાટથી, અરે અમથા ઓળા ને છાંયાથી પણ ડરીને તમારો દેહ પાછો પડે એ શું હસવા સરખું નથી? તમારા મનમાં જો પ્રેમ હશે તો ખંહાર પણ તે તમને મળશે. તમારાં હૃદયમાં દ્વેષ રાખશો તો ખંહાર પણ દ્વેષ અને અદેખાઈ ઉત્પન્ન કરશે. તમારાં અંતઃકરણમાં લુચ્યા, ઠગારા, બદમાસો, જાસુસો, જાદુગરો, મકકારે ચોરતો, કશરેવજ મ્હારીઓ વિગેરેની બિક રાખશો તો જ્યાં જશે ત્યાં તમને તે લોકોજ દ્રષ્ટિએ પડશે. સ્વાર્થ અને લુચ્યાઈની કલ્પના કરશો તો તે પણ તેટલાંજ તમને મળશે. સ્વાર્થ અને લુચ્યાઈજ તમને ચોમેરથી ઘેરશે, માટે ખીશો નહીં. પોતાના અંતઃકરણમાં શુદ્ધતા, પવિત્રતા, નેક વમાસવું, એવા સાડું ઈચ્છવાના વિચારો લાવો, એટલે અશુદ્ધ, અમંગલ, અશુભ, દુઃખ, વિપત્તિ, કંઈજ તમારી સામે આવી શકશે નહિ.” ભુંડું કરવાળી ને ભુંડું ખોલવાળી જેટલાં દુઃખ થાય છે તેનાં કરતાં બેવડાં દુઃખ ભુંડું ચિંતવ્યાથી થાય છે.

જો ઔર કીસીકુ નાહકમેં કાઈ જુડી ખાત લગાતા હએ,
ઔર કાઈ ગરીબ બેચારા હએ, હક નાહકમેં લુટ જાતા હએ,
વોહ આપણી લુટા જાતા હએ, ઔર લાઠી માથી ખાતા હએ,
જો જેસા જેસા કરતા હએ, ફીર વેસા વેસા ખાતા હએ.

અરે ! જેઓ ખુદાને માનતા નથી, અને નાહકનો પોતાના જીવને સંતાપ દેખડાવી હેરાન થાય છે, તેઓ જો તે સાહેબની સેવા બજાવવા ખરી કાળજીથી મંડે, તો કેટલું સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે ! દુન્યાની જે ઠગારી લાલચો, જે પહેલાં તેઓને મજા આપી પાછળથી દિલગીરી તથા પસ્તાવામાં ગરકાવ કરે છે, તે કાઢી પરપોટાઓને ખરાં દીલથી ધિકકારતાં ત્યારેજ તેઓ શિખશે.

કરી દીર્ઘ દ્રષ્ટી, અનુમાન કીધું,
બધા લોકોને જોઇતું સુખ કીધું;
દશા દેવ દેતો નથી કોઇ પુરી,
પ્રપંચી પીડાઓ મટાડે સખુરી.

ખરાં જીવંતી જો તે કીરતારની એવાદતમાં મન લગાડીશું, તો આપણી આ દુન્યાની કાંઈક મોટામાં મોટી ઇચ્છા પણ તે સાહેબ પાર પાડી આપશે. ખરા ધર્મની મોજ મધુર તેમજ સ્વચ્છ છે, જે અહિં વધુ અને વધુ ફેલાવો પામી તે મીનોઈ જેહાનમાં પુરેપુરી સંપૂર્ણતા મેળવે છે. જ્યોર્જ હરબર્ટ કહે તેમ જેની ઇચ્છા, દ્રઢ ઇચ્છા એવી છે કે બીજાઓએ મહારી સેવા કરવી, તેણે ધીરજ રાખવી જોઈએ. જરૂરજ માગ્યા પ્રમાણે મળશે, અને શોધ્યા પ્રમાણે જડશે, પણ ધૈર્યતા સઘળાં કાર્યને હાથ કરશે. ગેલીલ્યોને જ્યુટન દ્રઢ ઇચ્છાની સાથે ધર્યાવાળાને ખુશ મીજાજી હોવાથી ક્રિતેહ પામ્યા હતા. અલ્લાતાલા ઉપર વિશ્વાસ રાખ. પછી દ્રઢ શુભ ઇચ્છા કર. બાદ કામ ઉપર મંડ્યો જા. પછી જોજે કે એક યા બીજાં રૂપે ત્હારી મનોકામના પાર પાડ્યા વિના તે રહેતો નથી. જરમનીવાળા જાણીતા સખુરીવંતા વિદ્વાન યુધર ક્રિમિયાની શોધ કરવા માંડી, અને ક્રિમ્યાની તો શોધ નહિ થઈ પણ ઉત્તમ જાતનાં કૌરી કામનાં વાસણો બનાવવાનું તેને આવડ્યું, અને તેથી તેણે ભારે જેહમતના પરિણામમાં ભારે હૈલત અને કીર્તિ મેળવી. આ ઉપરથી તેણે પોતાના દરવાજા ઉપર એવો લેખ લખ્યો કે:- મહાન તે ઇશ્વર જે પેદા કરનાર; સોનું બનાવનારને કીધો કુંભાર. શુભ કર્મ યાને નેકીનું કામ કરીને મનુષ્ય બે ઘડીજી જીવે તો તે પણ શ્રેષ્ઠ છે. તે ૧૦૦ વરસ જીવ્યો કહેવાય. આ દુન્યાનાં અને આવતી દુન્યાનાં ઉલટાં દુષ્ટાં કર્મ કરીને ૧૦૦ વરસ જીવવું એ દુઃખદાયક છે. તેવાં નકારાંજ દુઃખી ને હેરાન થઈ જગત્ ઉપર જોજા થઈ પડે છે. જેની છાંયાં નીચે પશુઓ નિંદ્રા કરે છે, જેનાં પાંદડાંઓ ઉપર પક્ષીઓનાં ટોળાંઓ ચારે તરફ બેસી રહે છે, જેના કોતરોમાં કીડાઓ વાસ કરે છે, જેની ડાળીઓ ઉપર વાંદરાઓ વાસો કરે છે, તથા જેના પુષ્પોનો રસ લમરાઓ વિશ્વાસથી પીએ છે, આવાં જે આડ પોતાનાં સર્વ અંગોથી ઘણા જીવ સમુદાયને સુખ આપે છે, તે ઉત્તમ આડ સત્પુરુષોને વખાણવા યોગ્ય છે; અને આનાથી બીજું, અર્થાંત નિરૂપયોગી આડ પૃથ્વી ઉપર ભાર રૂપ છે.

દિલાસા પત્ર ૬૭ મો.

“ But now will canker sorrow eat my bud,
And chase the native beauty from his cheek,
And he will look as hollow as a ghost ; .
As dim and meagre as an ague's fit !
And so he'll die ; and, rising so again,
When I shall meet him ; therefore never, never
Must I behold my pretty Arthur more.”

ખંડેન શીરીન ! ત્હારાં ગળાંમાં મોતીના હાર, આંગળે આંગળે બિંદી, અને હાથમાં હીરાની બંગડી ઘાલી તું ખુશખુશાલ ફરે છે, અમન ચમન કરે છે, તો બહે ! પણ ખીજ ત્હારાથી હલકી ખંડેનપણી, જેના દિલ પર સાડી પણ પાધરી મળે નહીં, તેની હસી મશકેરી તું કરે, તેણીને તું ટોણા ટપલાં મારે, અને તેણીનો ધિક્કાર કરે, તો યાદ રાખજે, કે ત્હારા હાલ તેણીના કરતાં ખુરા થશે. માટે જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે માટે શુકરાંના કર, પણ સરકશી ના કર. પેલા મસ્તાન બોકડાની વાત તું બણે છે ? ત્હારી માફક એક મસ્તાન બોકડો સ્વછંદી ફરતો હતો. એક દહાડો બળદને હળે બેડેલો દેખીને તેને કહે છે ; અરે ! તું ત્હારા ઘણીને વાસ્તે ખાંધ ઉપર જીંસડું લઈને આઠે પહોર હળ ખેડે છે, એ ઉપરથી મને એવું સુજે છે કે, તું કાંઈ અપરાધી હલકો પ્રાણી છે. તને પરાધીનપણુંજ સાડું લાગે છે, નહીં તો તું એવું કરે નહીં. બે ! હું કેવો સુખે દહાડા કાઢું છું ! હું મ્હારાં મનમાં આવે ત્યાં બહુ છું, શિતળ છાયામાં બેસું છું, કુંડું છું, નાચું છું, ખરાડું છું, તરસ લાગે છે ત્યારે નિર્મળ ઝરણાં પાણી પીયું છું ; અને તને તો સાડું પાણી પણ મળવાનો સંદેહ ! બળદ તે સાંભળીને નીચે ડાકે છાનોમાનો પોતાનું કામ કરવા લાગ્યો. થોડા દહાડામાંજ તે ગામની દેવીની જાત્રા આવી. તે દહાડે બોકડાને ઘણીએ ગળાંમાં કુલના હાર ઘાલી સણગારીને દેવીને બળિદાન આપવા સાડૂ આણ્યો. તેનાં ગળાં ઉપર પાળી મેલી છે, તે વખત ત્યાં પેલો બળદ આવીને તેના કાનમાં કહે છે ; અરે સુખ ! ત્હારાં સ્વછંદપણાનો અંત કેવો થયો તે દીઠો ના ? તને આજ સુધી જીવતો મેલ્યો હતો તે એટલા સાડુંજ ; તો તું હવે મને કહે કે ત્હારી અવસ્થા સારી કે મ્હારી ? એજ પ્રમાણે—

Men's weaknesses and faults are best known from their enemies ; their virtues and abilities from their friends ; their customs and times from their servants ; and their conceits and opinions from their familiar friends.

હે શીરીન ! સાર એટલોજ છે કે, કોઈ વિપત્તિમાં હોય તેને મેહેણાં દેવાં એ નીચ, મુર્ખ, ને ઉન્મત હોય તેનું જ કામ. અગરજે માણસજાત પોતાના ભાઈખંધો તરફની દયા, પરાપકાર અને ખડું ઇનશાન્યતપણું પિછાની શકે, અને તે પ્રમાણે એક બીજા તરફ વર્તતાં શિખે તો ઇનશાનજાત ઉપરનાં આ ભવના અર્ધો અર્ધ દુઃખ અને સંકટ ઓછાં થયા વગર રહે નહીં. આવું શુભ પરિણામ નિપજાવવા માટે મુખ્ય કરીને એક ચીજની ખાસ જરૂર જણાય છે. એ ચીજ એક સારો ખવાસ છે. શાંત અને સુલેહભરેલા સ્વભાવ વગર ઇનશાન જાત માટેની પરસ્પરની સુલેહ જળવાવી મુશકેલ છે. અરસપરસની વાતચિત્તમાં ઘણાકે પોતાનું ડહાપણ, કાબેલ્યત, હાજર જવાબી, અને બટકબોલીથી મજા થતા હોય, પણ એ ચીજે એખલાસ ઘટાડવાને પુરતી છે. આજે તું ઘરેણાંગાંઠાં વગરની થઈ તો થઈ, પણ ત્હારા અહંકારે તને નિરાધાર ને ગરીબ બનાવી દીધી છે, માટે તું જ હવે ખુણે પડીને રહે છે. તો પણ સધિયારો રાખજે, કાંકે ગરીબ ઉપર ઇશ્વરની રહેમ, બક્ષેશ, અને મદદ કોઈ વખતે પણ ઉતર્યા વગર રહેતી નથી.

દ્વારપાળ બળી ચોપદાર, ઉગ્રસેન સારંગપાણી ;
પાંડવનાં દાસત્વ કર્યું, બહુ વેદે વાત વખાણી ;

કુખ્જા કાંત પત્ની પાસ્થની, થઈ પ્રભુ પાયું પાણીરે. કૃપા પ્રભુની.
આ કાળચક્ર સદા ફરતું રહે છે. કોઈ વખત આની વિપત્તિ તેને આવે, અને તેની સંપત્તિ આને જાય. બીજું પણ આ વાતમાં જણાયું કે, જે સ્વછંદી ફરે છે, મનમાં આવે તે કરે છે, તેમનો પરિણામ અંતે ખોટોજ થાય છે. અને જે ઉદ્યોગી છે તે પોતાના ઉદ્યોગનું ફળ ભોગવીને સુખી થાય છે. જે નિરુદ્યોગી, નિરંકુશ માણસો છે, તેઓનો નિર્વાહ થતો નથી. કોઈ વાર પહેરવા પૃથ્વિ, ને ચોઢવા આભ, એ શિવાય તેમને મળતું નથી. પછી તેઓ લોકને ઠગવા માંડે છે, બળાત્કાર કરે છે, ચોરીઓ કરે છે, એવાં એવાં કામ કરીને “અમે વૈભવ ભોગવ્યે છિયે” એમ કહીને તે નઠારાઓ, શ્રદ્ધસ્થ લોકોને હસે છે તો ભલે ; તે તેમના સરખું કરતા નથી અને પોતાની મહેનતનું જે મળે તેટલા ઉપરજ પ્રસન્ન થઈ રહે છે. પણ ચોર, લુચ્ચા, ઠગ, ભુઠા, એમના કપાળમાં છેલ્લી વારે ખંદીખાનું અથવા શૂળી. માટે તેમનું આવું પરિણામ જોઈને ઉદ્યોગી જીવને પોતાની સ્થિતિ સારી લાગેજ. બીજું જે સ્વતાંત્ર છે તે નકામા ખોટાં વ્યસન કરે, એટલે તેમના ખાવાપીવામાં કે બીજા વહેવારમાં કાંઈ ખંધ રહેતો નથી. તેણે કરીને તેમનું અકાળ મૃત્યુ પણ થાય છે.

શીરીન ! તને તવારીખની ખબર છે, કે ગરીબાઈમાં જેહમત વેઠીને પોતાની અમર યાદગીરી મુકી જનારા દેશ પરદેશમાં ઘણા અનાથ-નામદારો થઈ ગયા છે. હુન્નરમંદી તથા સાહિત્યમાં નામ કાઠનારાઓ પૈકી દુઃખી કલોડ એક પહરખાનાવાળાનો એટો હતો. લાગ્યોદય થયું ત્યારે પાઉ બિસ્કોટમાંથીજ સોનાના સિક્કા નિકળ્યા !

ભાગ્યશાળીને ત્યાં ભુત રળે, ને અકર્મિની જૈયર મરે, એ તો કેહતીજ છે. દુઃખી ગીફસ પણ એક પાઉંવાળાનો દીકરો હતો. દુઃખીપોદક રોગઈ એક ગરીબ ઘડિયાળીનો બેટો હતો. હૈદન જેવો ગાયન કર્તા પૈડાંના વહાનો બનાવનારનો બેટો હતો; અને દેગ્યુરે નાટકશાળામાં પડદા ચિતારનારનો પુત્ર હતો, પરંતુ મનુરોની ઝુપડીમાં ચિઠરે હાલ ગરીબ અવતારમાં અને દુઃખચારી હાલતમાં આવા હીરા પેદા થયા હતા. એ પણ ભાગ્યની વાત છે. કહેવત છે કે, ભાગીવાળાના ભુત કમાય, અભાગીના પુત્ર પણ ન કમાય. એ બધાં સંસારનાં ભારણો છે. ભારણોનો ભાર જેઓ સમજે તેજ સુખી થાય.

વણ સમજે સબળો સંસાર, સમજે જાય સમૂળો ભાર.

જ્યમ જ્યમ સાચું માને જન, તેમ તેમ વાધે છે દન દન,

અખા પ્રેત બીકણને ખાય, ધીર્યવાન તે કુશળે જાય.

શીરીન ! હાથીનો ગુણ તું પકડ. હાથી એક પગલું જમીન ઉપર ભરાબર ગોઠવાયા વગર કદિએ આગળ દોડતો કે ચાલતો નથી. પોતાના ભારને લીધે ખાડામાં ગબડી ન પરાય તેની તેને પ્રેરણા છેજ. તેમજ દરેક માણસ આ સંસારમાં ચાલતી વખતે દરેક પગલું ગોઠવાયા વગર બીજું આગળ ભરે, તો તેના પૂર્વ કર્મના ભારને લીધે સંસારના દગાખાજ ખાડામાં ગબડી પડી કષ્ટ અને વેદના ભોગવ્યા વગર નહીં રહે. માટે, જન્મ મરણ દુઃખ યાદ કર, કુડે કામ નિવાર; જન જન પંથે ચાલના; સોઈ પંથ સંભાર. શીરીન ! ભલે આયા દાયા ઘરમાં ઉભાઈ ગઈ, તોએ તંદોસ્તી સાડ તો ત્હારે કાંઈક ઉઘોગ કરવોજ જોઈતો હતો. કામ એજ આપણી જીંદગી છે. તમે શું શું કામ કરો છો એટલુંજ મને કહો, અને હું તમને કહીશ કે તમે કઈ પ્રકૃતિના માણસ છો. આપણો કામ માટેનો શોખ એજ આપણી હલકી અને અયોગ્ય ઇચ્છાઓને મારનાર છે, અને ન્હાનાં ન્હાનાં અસુખો અને બેચેનીને મટાડનાર છે. કોઈ પણ માણસ કામ અને બેચેનીથી રહિત નથી. એ તો દરેક માણસને સરજેલુંજ છે. જેઓ કામથી આઘા નાસે છે તેઓની પછવાડે કામ સદા દોડયાજ કરે છે. જેઓ પોતાને કુદ્રતે સોંપેલાં કામો અર્ધાં ભાગાંજ કરે છે, તેઓને તેટલું થોડું કામ પણ ઘણુંજ બિકટ લાગે છે. લોડ રેટેન્લીની આ શિખામણ પ્રમાણે જો તું ચાલે, તો હે શીરીન ! દવાદારના ધિચારા ધિચવાની તને કાંઈએ જરૂર રહેવાની નથી. બન્યું તે બન્યું. હવે ખોટા તર્ક વિતર્ક કરવાનું છોડી દે. ખાલી ખોહમાં જે માફક અવાજ બખડે છે, તેજ મીસાલે ખાલી મગજમાં કલ્પના રખડે છે.

તું કહે છે, કે ગરીબનાં નસીબ તે ગરીબજ. પણ એમ નથી. આપણે હલકાં માખાપનાં દીકરાં હોઈએ તેનું હેખતાવું નહીં. બીજાંઓ આગળ વધી ગયાં તે આપણે પાછળ પડી ગયાં, તેનુંએ હેખતાઈએ નહીં. સસલાને શરતમાં હરાવનાર કાચખાએ ધીમે ધીમે, ચાલુ ચાલ્યા કરવાનો ઉઘોગ પકડ્યો તેથીજ કત્તેહ પામ્યો. મીશાયેલ પ્રેરાડે લુહારનો બેટો હતો ; તથા જીવાનીમાં તો ચોપડી

આંધનારને ત્યાં શિખાઉ તરીકે હતો, અને ૨૨ વર્ષની મોટી વય થઈ ત્યાં સુધી તે ચોપડાં આંધવાનોજ ધંધો કીધો ; પણ ચાલુ કૌશલને લીધે પાછળથી તે પહેલી પંક્તિનો પ્રીતસુક થયો, અને પોતાના ગુરૂ સર હંકરી દેવીને પણ કુદ્રત વિજ્ઞાનમાં કુદાવી ગયો હતો. કહેવત છે કે, ભાગ્યશાળીને ત્યાં ભુત રળે, ને અકર્મિના પુત્રો તે લાંબા થઈને સૂવે. તને જો કોઈ માણસ એમ કહે કે, “ફલાણા સુખી નાદાંને સંકટમાં સળુરી કીધી; ફલાણા દાનાવે કોઈથી ભલાઈ જોઈ અને તેના બદલામાં ભુંડાઈ કીધી; તથા ફલાણાનો હિમાયતી તેનાથી છુપાઈ ગયો,” તો એ ત્રણે અસંભવિત વાતો કહેનારને ખરેખરો જુઠો જાણવો ; નહીં તો કે કોઈને જુઠો ગણવામાં દાનાઈ નથી. કેમકે ખીજી વાતો તે સાધારણ બનતી આવી છે. શીરીન, તું ડાહી છે, એટલે દુઃખની હયાતી માનીશ નહીં. એરખીક શિખામણ એવી છે કે ; એટલા લા તહજ્જ અખા અલ બલૈયત, ફેદલ રેહમને અલતાફ ખફયઈત. હે દુઃખચારી ! કદિ પણ નિરાશ કે નાઉમેદ થઈશ નહીં. ઇશ્વરે ત્હારે માટે તો ઘણીજ છુપી કરમ બક્ષેસો ભરી રાખી છે, જે તુંને ધીરે ધીરેજ મળતી જશે. આરકેડીઆના રાજા સોપસેદસની બેટી અને મેસીનીઆના રાજાની બાયડી મેરોપે, મેસીનીઆના બળવા વખતે જ્યારે તેણીનો ખાવીંદ અને બેટાઓ માર્યા ગયા, ત્યારે હિંમત અને દિલાસાના સમુનો પોતાને કહ્યા હતા તે તું જોખી રાખ. “મહારાં બહાલાંઓને જમદુતે મહારાથી છિનવી લીધાં છે. હું જે એક પરણેલી જવાન બાયડી હતી તે હાલ વિધવા થઈ છું. પણ હું કાંઈ એકલીજ નથી, કે જેની ઉપર આવું દુઃખ પડ્યું છે; ખીજાંઓએ પણ એ પ્રમાણે પોતાના બેટાઓ અને ખાવીંદો ખોયા છે !” ત્હારા ઘણી જીવતા હતા ત્યારે તું સોળે સંગાર સજી ખીજાંની ઠેકડી કરતી હતી. આજે ઘણી નથી, ઘણીની પ્રિત રહી નથી, અને પુટેલાં કરમની થઈ ત્યારે કરશે કેમ ? એ પણ હાલત ભોગવવી તે ભોગવવીજ.

તનખાં હોય તો તોડીએ રે, પ્રીત ન તોડી જાય,
કાગજ હોય તો ખાંચીએ રે, કરમ ન ખાંચા જાય.
શીરીન ! હજીએ સમજીને ચાલ, સંસારનાં ખાણો ઘણાં તિવ્ર છે.

દિલાસા પત્ર ૬૮ મો.

“O Lord my God, do Thou Thy holy will—
I will lie still;
I will not stir, lest I forsake Thine arm
And break the charm

Which lulla me, clinging to my Father's breast,
In perfect rest."

ઓ પરવરદેગાર ! હમે નિર્દોષ ભાઈ ખડેન ઉપર આ શી જક્ષા ! હમારી અશરાફ ખડેન જે છતે વરે રંડાયેલી હતી, જેણી કેવળ નિષ્કલંક અને નિર્દોષ હતી, તેણીને પરણ્યા પછી ઘણીતું જરાએ સુખ તો નહીં મળ્યું, પરંતુ વિપનખી સાસુ અને નરણોએ તરેહવાર તોહમતો ભેડી કાઢી પતિથી વિયોગ પડાવ્યો. તેણી બાપડીએ આખો જન્મારો ગરીબ મમસારમાં ગુળથી, અને આખરે તે જ્યારે મરણ પામી ત્યારે જેણીને તસુના તારે પણ સાસર્યાએ પુછેલી નહીં, તેણીના ઉઠ-મણાને દહાડેજ હમારાં ઘરમાં તે બદકારો ચઢી આવ્યાં, તેણીની કબટ અને પેટી ભેર ભુલમથી ઉઘાડીને હમે ભાઈ ખડેનનાં કપડાં ચપડાં અને જનસભાવ જે હમારી બહાલી ખડેનની પાસેજ રહેતાં હતાં તે સર્વ વિણીવિછીને લઇ ચાલ્યાં. અને વળી સામા હમારા ઉપર ચોરીનાં આજ મુકી કોર્ટ દરબારે ઘસડયાં. હમારાં દુઃખમાં નવાં નવાં વિધન ને સંકટો ઉભેરવા લાગ્યાં. હે ઇશ્વર ! આ તે કાંઈ જેવી તેવી આકૃત ! આ વિપત્તિ હમારાથી કેમ ખમાય ? પરમેશ્વર કહે—હે દુઃખ્યારાંઓ ! તમારાં પુર્વ જન્મનાં કર્મો તમોને યાદ આવતાં નથી તેથીજ તમોને ઘણું લાગે છે. અકેકું દુઃખ થોડી થોડી મુદતે ભોગવવા કરતાં સામટું તમોને સહન કરવાનું મળ્યું છે તેથી શુકરાંના કરો. તમારાં આગલાં પાછલાં કર્મો માટે એ દુઃખ મહારાંજ નિમેલાં છે, અને ભરોસો રાખો, હુંજ તે ટાળીશ. જો મહારાં નામથી તમો કાંઈ પણ યાચના કરશો તો હું તમારી માગણી બહાલ રાખીશ. જો તમો મહારા ઉપરજ ભરોસો રાખશો, અને મહારા શખુનો તમારામાં ભરોસાપાત્ર ઉતરશે તો તમો માંગશો તે તમને મળશે. મને તો સર્વ અંતઃકરણો માલુમ છે. સર્વની ઇચ્છા ખબર છે. મકકરખોરાં અંતઃકરણના નિસાસાને હું ધિક્કારતો નથી, અને ખરા દુઃખીઓના પોકારો તરફ હું ખડેરો નથી. તમારી બધી જાનણો મહારે માથે મારો, કારણ કે તમારી કાળજી મનેજ છે. આવાં એકદમ આવી પડેલાં દુઃખો એકદમ નષ્ટ થશે. હે ગભરાયેલાં ભાઈ ખડેનો ! આવાં ઓચિંતાં વિધનો ક્ષમા અને ધૈર્ય રાખી ખમો.

કાઇસ્ત કહે છે કે ; તમે એકમેક સાથે ભાઇબંધી રાખો. તમો તમારાં આવાં નકારાં દુશ્મનોને પણ ધિક્કારો ના. જે તમોને શ્રાપ દેતાં હોય તેઓને તમે આશિર્વાદ આપો. તમારી સાથે જેઓ ધિક્કારથી વર્તતાં હોય તેઓ માટે પણ તમે પ્રાર્થના કરો, જેથી તમારો સ્વર્ગમાં રહેલો બાપ ખુશ થાય છે. કેમકે તે સાહેબે ભુડાં ભલાં બન્ને ઉપર તડકાંની રોશની નાખવાનું પોતાના સુર્યને ફરમાવ્યું છે. ખોટા માણસ કે ખરા માણસને ત્યાં પણ તે સાહેબ વરસાદ મોકલે છે. પવન અને પાણી દુષ્ટોને તેમજ ભલાંઓને તે બાપ પુરાં પાડે છે. જે કામ સામ દામ અને સલાહ ક્ષમાથી પાર પડેલાં હોય છે, તે કોઈ પણ દિવસ વિકાર પામતાં નથી, પરંતુ તેવાં કામો તો સજ્જનોનાં મનની પેઠે હમેશાં આનંદદાયક થઇ પડે છે. જે કામ

સામથી અને સલાહ સંપત્તી સિદ્ધ થાય તેવું હોય તેમાં જે ડાહ્યાં મનુષ્યો ઠંડનો ઉપયોગ કરે, તે સાકરથી શાંત પડનારાં ચિત્તમાં કડવાં પટોલનું પાન કરવા જેવું જાણવું. માટે ક્ષમા કરો ને ધીરજ ધરો. વિનો વેરીને વશ કરશે. પાદશાહી રાજ નીતિમાં એક પાદશાહના હુબૂરિયે કાંઈક વાંક કર્યો, તેથી તે શિક્ષાને પાત્ર થયો. ત્યારે પાદશાહે પોતાના ખવાસમાંથી એક જણનો અભિપ્રાય પુછ્યો કે, આનું શું કરવું? તેણે કહ્યું કે, જો આ સેવક આપની જગ્યાએ હોત તો તેને ખરેખર શિક્ષા કરત. પાદશાહ કહે કે, તું જ્યારે મ્હારે ઠેકાણે નથી ત્યારે મ્હારે ત્હારા અભિપ્રાય કરતાં ઉલટું કરવું જોઈયે; એટલે ત્હારો અભિપ્રાય શિક્ષા કરવા લાણી છે, તો મ્હારો અભિપ્રાય તેને ક્ષમા કરવા લાણી થવો જોઈયે. કારણ કે, એ માણસને તેના અપરાધે ખોટો દેખાડ્યો તો મ્હારું ક્ષમા કરવું તેને સારો દેખાડશે. દુષ્ટ માણસોના સંતાપ વેળાએ તેને ક્ષમા આપવાથી જેટલી શિક્ષા કરી શકાય, તેટલી ભારે શિક્ષા કંટાલી જઈને શુસ્સે થઈ વેર લેવાથી થતી નથી. કંટાલો ખાવો, ચ્હીડીયાં કરવાં એ તો આત્મહત્યા કરવા ખરાખર છે. ઘણું કલપાંત કરનારું તમારાં મનનું વળણુજ એવું છે કે, તમારી આસપાસની સાંકળોને તમે વધારે મજબુત બનાવતા જાઓ છો. ખરાં નેક માણસોને મહેનતની યા કોઈ પ્રકારની ધાસ્તી ગભરાવી શકતી નથી. જે કદિ બુરૂં કામ કરે નહીં, તે કદિ ધાસ્તી ધરે નહીં એમ સત્ય કરી માનો. સામેવાળાં તમારી સામે કળ્યો લઈ બેઠાં છે તો તે લાંગવાના કેટલાક માગે છે તે અપત્યાર કરો. દિવસે તેઓ કળ્યો કરે તો ગાંડાં છે કહીને કળ્યો લાંબે, ને રાત્રે લડવઢ કરે તો છાકટાં છે એમ કહી શેતાન ડાબો કરો. એ પણ દુઃખનો માર્ગ અંધ કરવાનો એક રસ્તો છે. આપણા નસીબનો લેખ, આપણા કર્મની મેખ, એ કાંઈ રૂઢિથી કે અકળાઈ ગયાથી મિટતાં નથી. કોઈ સુખી ને કોઈ દુઃખી એ કર્મના આળા છે.

એક કરે સુખપાલે સહેલ, બીજે શીર ઉપાડે હેલ;

એક મુરખ એક શાણો ઠરે, કરમ કરે તે કોઈ નવ કરે.

કરે ન ચારી બુદ્ધિ બળે, રૂપ રંગ રાગે નહીં વળે;

અનાયાસ આવી ઉતરે, કરમ કરે તે કોઈ નવ કરે.

મોટાં મોટાં જે સ્થળ શહેર, ખાલી આજ પડ્યાં ખંડેર;

સ્વપ્ને એ સ્થળ નહીં સાંભરે, કરમ કરે તે કોઈ નવ કરે.

અકરમીને દેવા અર્થ, પારવતી પણ થઈ ન સમર્થ;

અંધ થઈને ડગલાં ભરે, કરમ કરે તે કોઈ નવ કરે.

એક વહે હય ગાગર નીર, એક ઉપર બેસે નર વીર;

અસ્ત ઉદય આવરણે ફરે, કરમ કરે તે કોઈ નવ કરે.

હસે સુધારક અનુલવ વિના, બુલાખીએ અનુલવિ છે ધીના;

વેઠેલાં દુઃખ કેમ વીસરે, કરમ કરે તે કોઈ નવ કરે.

શું તમે નમી પડશો તોએ નીચી કરેલી તમારી મુંડી છુંદવા સામેવાળાને ગમશે? નહીં. શું તમે તેમની આડાઈ છતાં તમારી સભ્યતા જાળવશો તો તમોને તોએ વધુ સતાવશે? નહીં. મહાન પુરૂષો પણ સભ્યતાથીજ દુન્યાં જીતે છે. એક વાર હાડેન અલ રશીદ પાસે ઇમામ મોહમદ શીખાંની ગયા. હાડેન તેમને માન આપવા સાડ ઉઠીને ઉભા થયા, અને પોતાની સાથે શીખાંનીને ગાદી ઉપર પાસે બેસાડયા. જ્યારે તેઓ ઉઠ્યા ત્યારે તેમને વળાવવાને પણ થોડેક લગી તેમની પાછળ ગયા, એટલે એક ખવાસે કહ્યું:—“આવાની સાથે ખલીફ આટલી બધી સભ્યતા બતાવી તેથી બાદશાહી અને ખિલાફતનો પ્રતાપ ઝાંખો પડે છે. હાડેને જવાબ દીધો:—“જે પ્રતાપ સભ્યતા બતાવવાથી ઘટે, તેના કરતાં એવો પ્રતાપ નહીંજ હોય તો સારો. અગર મહાન પુરૂષોને ઇજ્જત ને માન આપવાથી જે પદવી ઘટી જતી હોય તે પદવી જતી રહેલી સારી.”

“હે દુઃખી થઈ પડેલાં ભાઈ ખડેનો! જ્યારે જ્યારે મનુષ્યો પર કોઈ પણ જાતનાં સંકટો આવે ત્યારે ત્યારે તેમણે ખાત્રીથી જાણવું કે, તેની ઇશ્વર પ્રતિ આસ્થામાં કયાંય, કાયાપણું, ને કાચપ છે. વ્યહવારમાં લગ્યાં પચ્યાં મનુષ્યો નિત્ય દેવ દર્શન કરે છે, ઘરમાં કે બહાર જઈને ઇશ્વર સેવન કરે છે, રાત ને દહાડો હરિ ભજન કરે છે, તાળીઓ પાડીને હરીનું કીર્તન કરે છે; પણ જ્યારે તેમના ઉપર સંકટો આવે છે ત્યારે તેઓ પોતે અને બીજા ત્રાહિત મનુષ્યો પણ એમજ માને છે કે, અહો! આ તો મોટો સાધુ છે, ને આના ઉપર આવાં સંકટ શું? પ્રત્યક્ષ તે માણસમાં સાધુનાં સર્વ લક્ષણ છે, પણ તેની ટેક, ઇશ્વરી ટેક શિથિલ હોવાથીજ તે દુઃખનો ભોગી થાય છે તેન્હોણુ જાણેછે? તે જાતેજ જાણતો નથી, તો બીજા કોણુ જાણે?” ભકતજનો તો કાયર થઈ પડે છે, અને આવા સંતાપના વખતમાં હારી બેસે છે, અને દુષ્ટજનો તો વાઘરીને સાડ આખી લેંશને મારી નાંખે છે. એ જંગલી અને દુન્યાંથી રદ બાતલ માણસોનાં કામ છે. હાથીના માત્ર થોડી કિંમતના દંતુશળ યાને દાંતો મેળવવા માટે જંગલી લોકો લાખો રૂપિયાની કિંમતના હાથીઓના પ્રાણ લે છે. તેવીજ દશા દુશ્મનોએ તમારી કરી છે. તમે તમારી ભલાઈ છોડતાં ના. તમે પણ તેમના જેવા દરજ્જા ઉપર ઉતરી પડતાં ના. શત્રુ થાય ગરમ, તો આપણે થઈએ નરમ. તેમાંજ ભલી વાર છે. જ્યારે બેહુદ આકૃત આવી પડે ત્યારે તમે તમારા મહાન ખાપની બેવડી બંદગી કરજો. તે તમને મારેલાં મારેલાં પડી રહેવા નહીં દે.

રામ નામ નિત સમરો ભાઈ, સુખ સંસાર સ્વપ્નું રે;
જૂઠી કાયા માયા ખસ છે, ખપનું જપ તપ જપનું રે.
લોભ મોહ મદ મત્સર છોડી, પ્રીત દાતા સત માનો રે;
અંત કાળે સશું નહીં કાઈનું, સાચો સાહેબ જાણો રે.

તમારું સાચું છે, એમ જગત્ જાણે છે, તો પછી તે સચ્ચાઈ ઉપર અસ્તાક રહેા. તમારી ખડેન ઉપર તેણીના પતિએ ગુજરેલા જુલમ દુન્યાંથી ઢંકાઈ

રહેલા નથી. સત્ય સર્વદા ખુલ્લુંજ રહે છે. સત્યથી પૃથિવ રહેલી છે. સત્યથીજ સૂર્ય તપે છે. સત્યથીજ વાયુ વાય છે. સત્યથીજ સર્વ વસ્તુઓ સ્થિર રહે છે. સામાવાળા ગમે એવા બચાવ કરશે તે સારાં લોકો કેમ ખરાં માનશે ?

હે દુઃખચારાં લાઇ ખડેનો ! આવાં દુર્જનોનો સંગ તણ દઇને સાધુ પુરૂષોનો અને નેક માણસોનો સમાગમ સેવન કરો. રાત દિવસ પુન્ય કર્મો કર્યા કરો, અને સંસારની નાશવંત વસ્તુઓને બદલે અવિનાશી પરમાત્માનું સ્મરણ કરો. તે પરવરદેગાર તમારા ઉપર શાથી રાણ રહેશે ? તે બાપ સામેવાળાઓની તરફેણદારી તણને તમારી પક્ષ શાથી પકડશે ? આવાં મહાભારત દુઃખોમાં પણ તમે શત્રુઓ તરફ ક્ષમા દ્રષ્ટિથી જોશો તેથીજ. બગદાદના પાદશાહ મામુન ખલીફાનું કહેવું એમ છે, કે કોઈ મને પૂછે કે, સ્વાદ શામાં છે ? તો તેને એવો જવાબ આપું કે, ક્ષમા કરવામાં. અને તે એમ પૂછે કે, પ્રસન્તા શામાં છે ? તો તેને હું એમ કહું કે, અપરાધ કરનાર કાલાવાલા કરે તેને અમે જતો મૂકીએ તેમાં. સિકંદરે આરિસ્ટોટલને પૂછ્યું કે, ફલાણા અપરાધી વિષે તમે શો અભિપ્રાય આપો છો ? તે વિદ્વાને ઉત્તર આપ્યું કે, અય માલેક ! જો અપરાધ કરનારા જગતમાં હોત નહિ તો ક્ષમા કરવાનો સર્વોત્તમ ગુણ છે તે પ્રસિધ્ધિમાં શી રીતે આવત ? ક્ષમારૂપી આરસીમાં અપરાધી પોતાના અપરાધની છાયા બતાવે છે, ત્યારે ક્ષમાનું પ્રતિબિંબ તેમાં પ્રકટ થાય છે; માટે આપ એ અપરાધી વિષે એમજ વર્તો.

જો તુમારામાં આવી બાબતમાં પાકી શ્રદ્ધા હશે, અને શંકા નહિ હોય, તો ઉપર જણાવેલું બધું તુમે કરી શકશો. એટલુંજ નહિ પણ જો તમે પર્વતને કહેશો કે અહિંથી ચાલ્યો જ અને દરિયામાં પડ, તો તેમ પણ થશે. તમે વેરસી બનશો તો શત્રુઓ બેવડાં વેરી ને ખારીલાં થશે.

When all is known, and all is understood,
Mankind will see, whatever is, is good.

“એ એક સિદ્ધ થયેલું સત્ય છે, કે જેટલી ખારીકીથી કુદ્રતી બનાવોની બાબતોને તપાસીશું, કે જે આપણી સમજ શક્તિને અઘરી માલમ પડતી નથી, તો આપણને માલમ પડશે, કે જે છે તે નિયમસર અને ભલાંને કાળેજ છે, ને જે હજારો દાખલાઓનો પૂરેપૂરો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે, અને પાકી તપાસ લેવામાં આવી છે, ત્યાં એજ મુજબ સાબિત થયું છે. જો આપણે એ સિદ્ધ કાયદાઓ અને નિયમોની હુસ્તી સ્વિકાર્યે, તો તેના વિચારને મુનાશય થવા વાસ્તે, આપણે વધુ અપરંપાર ભલાંમાં પણ માનવું જોઈએ, અને એવાં અનુમાનો પર આવવું જોઈએ કે જે અપવાદો દેખાય છે તે પણ ખરેખરા નથી.”

તમારી પાકળદ ખડેનના જેવીજ મૂર્તિ નામે સતી સ્ત્રી, દક્ષરાજેન્દ્રની પુત્રી, અને ધર્મરૂપિની પત્નિ, તથા નર અને નારાયણ જેવા વિષ્ણુસ્વરૂપ પુત્રોની માતા થતી હતી. તે ધ્યાન ધર્મમાં ને ઇશ્વર પ્રાર્થનામાં અહોનિશ મંડેલી રહેતી હતી

છતાં, તેને પુછી પુછીને દુઃખો પડતાં, આફતોના વરસાદ વરસ્યા, ને ખડેનપણીઓ તેણીને દિલાસો દેવા આવતી ત્યારે ઉઘટી આ સતી દેવી તેઓનેજ દિલાસા દેતી કે:-
 “પુત્રીઓ! આ સંસાર તરવામાં સહેલા માર્ગ નીતિ અને શિયળ એ તમારે માટે બેજ છે. સહનશીલતા એજ મોટો ગુણ છે. સંસારના અડચણ રૂપ ખાડા ટેકરા સુગમ થઈ જાય એમ કરવા માટે પેટ મોટું રાખવું જોઈએ. ધૈર્યથી સર્વ હલકું લાગે છે.” હે ભાઈ ખડેનો! તમારા ઉપર આ સીતમ ગુજરતો જોઈ તમારી બહાદુરી ખડેનવું ફરોહર પણ તમોને એજ બોધ દે છે એમ સત જણો. કાંકે તેણીએ મોટું દિલ રાખી મરતાં સુધી સર્વ સહન કર્યું હતું, માટે તમારાં ભક્તો માટે પણ તેણીની ગુપ્ત ઇચ્છા એજ હોવી જોઈએ. હોનારત આગળ પદાર્થ મિથ્યા છે. તમારી ખડેને પોતાના પુરા ધણીથી દુઃખ વેડયું, પણ તે ક્યાં કાયમ રહેવાનો? આજે જેમનાથી તમે સંકટમાં આવી પડ્યા છો તેઓ પણ કાંઈ અમર પટ્ટો લઈને આવ્યાં નથી.

વે કાંડાં જીતે રહે જો બેવકાઈ કર ગએ.

મર ગએ આખર ન કીશે આશનાઈ કર ગએ.

ઉમર બે પાએઆંપે અપની ઇશ કદર નાજાં ન હો,

મર્ગને ઉનકુ ન છોડા જો ખુદાઈ કર ગએ.

આરશીમે અકશ અપનાં દેખ કર લાએ ગર,

આર દીનકી જીદગીમે ખુદનુમાઈ કર ગએ.

એખ જોઈ કરકે અકશર વેજો ખસતે થે કેશે,

હાતશે અપને વે અપની જગ હસાઈ કર ગએ.

આયે દુલ્લં દયે દુલ્લં ધિગર્થોઃ કષ્ટ સંશ્રયા:

“ધન, દોલત, ને માલમીકત મેળવતી વેળા પણ દુઃખ પડે છે, અને જ્યારે અર્થ થાય છે કે નાશ થાય છે ત્યારે પણ ખેદ થાય છે. એ રીતે સંસાર વગડામાં સુખ, દુઃખ, રાગ, દ્વેષ, લય, આશા, તૃષ્ણા, ઇર્ષ્યા, અકુંતા, પ્રમાદ, ક્રોધ, કામ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, આધિ વ્યાધિ, ઉપાધિ વગેરે, જન્મથી તે જરા સુધી જીવને દુઃખી કરે છે; અને માયાના કોમળ હાથના આલિંગનથી હરખાઈ જઈ વિવેક રહિત થઈને વિહાર વૈભવ ભોગવવાને આતુર થાય છે.” જેઓ પાસે ધન દોલત ને માલ ખજાના ભરપૂર હોય તેઓજ જો સુખી ઇનશાન કહેવાતા હોય, તે આત્મીઆની મોટી શહેનશાતના શહેનશાહ તપ વરસના ખુદા ક્રાંસીસ જોશફ જેવા દુન્યામાં ભારે દુઃખી આદમી કહેવાતજ કેમ? અરેરે! તેના ઉપર પડેલી અને પડતી જફાકારીનો ઇતિહાસ વાંચો ને જીવ ઠેરવો.

ઓત્તીયા—હંગેરીના તાજેતખતના વારસ આર્ચકયુક ક્રાંસીસ ફર્ડીનાંડ અને તેવણનાં ધણીઆણીના ખુન થવાની ખખર ઓત્તીયાના શહેનશાહ ક્રાંસીસ જોશફ જેવણ તપ વરસની ઉમરે પુગ્યા-છે તેવણે સાંભળી, ત્યારે તેવણ બોલ્યા હતા કે; “ત્રાસદાયક! મ્હારી ઉપર કાંઈએ પડવાનું બાકી રહ્યું નથી.” ૧૭ વરસની

વાત ઉપર શહેનશાહખાનું એલીઝાબેથનું ખુન કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારે પણ શહેનશાહ ક્રાંસીસ જોસફ લગલગ આ પ્રમાણેજ બોલ્યા હતા. જ્યારે શહેનશાહ તરફની પ્રીત દેખાડીને સઘળી યુરોપિયન દરબારો ખરેખર ફલગીર થઈ. શહેનશાહ ઉપર કેવી આક્રમક એકેક પછી વરસી છે તેની વિગત નીચે મુજબ છે:—તેવણના ભાઈ તે મેક્સીકોના શહેનશાહ મેક્સીમીલીન બળવાખોરોને હાથે ગોળીથી માર્યા ગયા હતા. તેવણના એકપુરા બેટા અને વારસ આર્યડ્યુક ફ્રેડેરિક વાયના આગળ મરણ પામ્યા હતા, અને દેખીતી રીતે તેમણે આપઘાત કર્યો હતો. તેવણના પિત્રાઈ ૧૮૮૬ ના વરસમાં ટેમ્સ નદીમાંથી રવાના થયા હતા, અને તેવણનું શું થયું તે આજ લગણુ જણાયું નથી. પેરીસ બજારની મોટી આગમાં શહેનશાહના બહેન બળીને મરણ પામ્યાં હતાં. તેવણનાં ધણીઆણીનું ખુન એક એનારકીસ્તને હાથે થયું હતું. અને હમણું તેવણનાં લત્રીજા અને તેની ધણીઆણીનાં ખુન થયાં છે.

આર્યડ્યુક અને તેવણના ધણીઆણી ઉચેસ ઓફ હોલેનબર્ગ એક લડાયક કવાયદ જોવાને સારૂ સારાજોવો ખાતે ગયા હતાં, અને તે પ્રસંગની ખુશાલીમાં આખા શહેરમાં તહેવાર પાળવામાં આવ્યો હતો. તેવણની જીંદગી સામે કાવત્રું રચાયાની તેમને ચેતવણી મળી હતી, પણ ગેરહાજર રહીને બીકણપણું દેખાડવાની તેમણે ના પાડી હતી. તે કાવત્રાંના વિસ્તારનો તેવણને ખ્યાલ હતો નહીં. હજી ઓછું હોય તેમ આજની દુન્યાની મહાન લડાઈ જગાડવાનું આજ તેમનેજ માથે છે. તેમની શહેનશાત હાલ તારાજ થતી જાય છે. રશિયાએ તેમના મુલકો લઈ લીધા છે. તેવણની પ્રજા તેમના ઉપર ધસી જઈ કહે છે, કે આ અવર પગલેનો પાદશાહ ક્યારે મરે! આટલું આટલું પડે છે તોએ તે નિરાશ થઈ નખાઈ ગયો નથી. જે આદમી સુસ્તી, બીકનો, અધીરો અને નજીવો હોય તેજ નિરાશી પામે છે. જેનામાં સારા ગુણો હોય તે ગમે એવા ગજબથી નિરાશ થતો નથી. હે દુઃખી ભાઈ ખજેનો ! તમારી ખ્યારી ખજેનનો નાપાક ખાવિંદ તેણીને હેરાન કરીને પરવાર્યો, હવે તમને હેરાન કરે છે ! ભલે. આવા ભુંડા કુર ધણીઓથીજ સંસાર મોજો થઈ પડે છે. આવા સીતમગર ખાવિંદથીજ ચોરતોને આ જગત્ જેહાનમ જેવી લાગે છે. ખુદા એવા ખાવિંદનો અને તેના મદદગારોનો ખારીક વખત લાવશે ત્યારે તેમને કોણ છોડવશે ?

ખાવિંદ નેક સમાન સુખ, સંસારમાં બીજું નહીં,

ખાવિંદ બદ સમાન દુઃખ, સંસારમાં બીજું નહીં. ખાવિંદ.

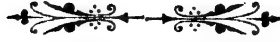
ધણી જે નારનો ભુંડો, ભવ તેનો ધુળ મળે,

જીવ જેરી સુખ વેરી, દુઃખ સંસારમાં બીજું નહીં. ખાવિંદ.

ફરજ છે નર નારીની, સંપે સુખ દુઃખ લોગવે,

સંપ જેવો મિઠો મેવો, સુખ સંસારમાં બીજું નહીં. ખાવિંદ.

દિલાસા પત્ર ૬૯ મો.

“ I pray thee, cease thy counsel,
Which falls into mine ears as profitless
As water in a sieve : give not me counsel,
Nor let no comforter delight mine ear,
But such a one, whose wrongs do suit with mine.”

દુઃખી ઇનશાનનું દિલ ઉદાર હોતું નથી. દુઃખી ઇનશાનને ગમે એવી સારી સલાહ, ગમે એવા દિલાસા, અને ગમે એવી સમજવટની એકાએક અસર થતી નથી. હાતમના જેવું ઉદાર દિલ રાખવાનું તો રહ્યું, પણ દુઃખની આગળ તે ઘણાજ સ્વાર્થિ બની જાય છે. જેની મા મરી ગઈ, તે પાડોશની મા મરી ગયેલી જાણીને જરા જીવ ઠેરવે છે. જેના પૈસા જતા રહ્યા, તે આસપાસ કોણ કોણ પાયમાલ થઈ ગયા છે તે શોધતો ફરી પોતાના જીવને શાંત પાડે છે. સરકારથી દંડ થયેલાઓ અગર કેદમાં જઈ આવેલાઓ પોતાની ખેબલત દૂર કરી જીવ બેહલાવવા સાડૂ ખીજાં કયાં સારાં માણસો કેદમાં ગયાં હતાં તેની ટીપ જાણીને, તથા તુર્તાતુર્ત જો કોઈ આજરૂદારને કેદમાં જવાનો વખત આવે તો તેમાંથીજે જરા સંતોષ પકડે છે. દુઃખી જીગરની આવી આવી કુદ્રતી ખાસ્યતો છે. તે દુઃખના આવેશમાં ઉદાર રહેતો નથી. હાતમ તાઈ પોતાના જમાનામાં વગર દુઃખનો આદમી એટલાજ કારણથી ગણાઈ ગયો છે, કે પોતાના ઉપર ગમે તેવું મહા દુઃખ કે ધર્મસંકટ આવી પડે તોજે તે પોતાનું દુઃખ છુપાવતો, ને ખીજાં કોઈ પણ માણસનું દુઃખ દુર કરવા સાડૂ પોતાનો જીવ પણ આપવાની ઉદારતા ધરાવતો હતો. તેજ કારણથી સખી અને સુખી હાતમ કહેવાતો હતો.

તે એટલે સુખી કે જ્યારે અરખરતાનના ટાપુથી તે યમન સુખી હાતમની, ઉદારતાની વાયકા પહોંચી અને શામ (સીરિયા) તથા રૂમ સુખી કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ ત્યારે શામ, રૂમ અને યમનના બાદશાહોના મનમાં દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થયો. કારણ કે, તેઓ પણ ઉદારતાનો દાવો કરતા હતા, ને તે વિષેની શેખી મારતા હતા. પણ ગમે એવાં સંકટ વેળાએ ઉદાર દિલ રાખવા વીશે હાતમનાં વખાણ સૌની જીભ પર વધારે પસરતાં જતાં હતાં, અને તેની ઉદારતા ચારે તરફ ચાલતીજ હતી. સાગર મનમાં વાહલ, લાજે તેની ઉદારતા ન્યાળી; દાતારી કર આગળ, જગનું ધન કાંઈ ઘડા વગર ખાલી. પછી તે પાદશાહોએ તેની સાથે મૈત્રી કરી, તેમાં પ્રથમ શામના પાદશાહે તેની પરીક્ષા કરવા માટે એક જણને તેની પાસે મોકલ્યો. તેણે તેની પાસે એક સો ઉંટ રાતા વાળવાળાં, કાળી આંખોવાળાં, અને પહાડ જેવાં ઉંચાં માથાં.

આવાં ઉંટો **અરબ** દેશમાં અલબ્ય હોય છે. કદાચિત્ મળી આવે તો ઘણાંજ મોઘાં મળે. દૈવયોગે તે પ્રસંગે હાતમના ટોળામાં તેવાં ઉંટો નોતાં. જ્યારે **શામના** પાદશાહનો એલચી હાતમ પાસે પહોંચ્યો ને કાગળ આપ્યો ત્યારે તે વાંચીને પ્રકુલિત મને રાજી થઈને બોલ્યો કે, જે કંઈ આજ્ઞા થઈ છે તે પ્રમાણે આપવાને હું સેવક હાજર છું. પછી એલચીને સારી જગામાં ઉતારે આપ્યો અને તેની પરોણાગત કરવા માંડી. તેણે આરબોનાં કુટુંબોમાં સાદ ફેરવાવ્યો કે જે કંઈ આવાં ઉંટ લાવે તેનું મ્હોં માગ્યું મૂલ આપું; અને તે બે મહિનાને વાયદે પહોંચાડી દઉં. સારાંશ એ, કે આ રીતે એકસો ઉંટ ઉધાર લઈને પોતે સંકટામણ વેડીને **શામના** સુલતાનને મોકલ્યાં. જ્યારે **શામનો** પાદશાહ આ વાતથી જાણીતો થયો, ત્યારે આશ્ચર્યની આંગળી હેરતરૂપી દાંતમાં કરડીને તેણે ફરમાવ્યું કે, મેં એ આરબની પરીક્ષા તો કરી, પણ તેણે દેવું કરીને તેનો ન્યાયનો ભાર મારા ઉપર નાંખ્યો. પછી તેજ ઉંટોને મિસર તથા **શામના** દેશના માલથી લાદીને તેજ એલચીની સાથે પાછાં મોકલ્યાં. જ્યારે ઉંટોને હાતમ પાસે લાવ્યા, ત્યારે તેણે પાછો સાદ ફેરવાવ્યો કે, જેમણે મને ઉંટ આપેલાં છે તે આવે, ને પોતપોતાનાં ઉંટ તે ઉપરના માલ સહિત લઈ જાય ! પછી તે એકસો ઉંટ તેના ઘણિયેને માલ સહિત આપી દીધાં ! પોતે કંઈપણ રાખ્યું નહિ. આ સમાચાર **શામના** સુલતાને જાણ્યા, ત્યારે બોલ્યો કે, આ બધી વાતો કંઈ માણસથી ન બની શકે, એ તો હાતમની ઉદારતાથીજ બની શકે. હાતમની ઉદારતાનાં આટલાં બધાં વખાણ થાય છે, તે યોગ્યજ થાય છે. બીજો રૂમનો પાદ શાહ જે **હેરેકલ** નામનો હતો, તેણે જ્યારે હાતમની ગમે એવાં દુઃખમાં ઉદારતાની વાતો સાંભળી ત્યારે હાતમના વૃત્તાંતની પુછપરછ કરવા માંડી. લોકોએ તેને કહ્યું કે “હાતમ પાસે એક ઘોડો છે. તે પવનવેગી, અમૂલ્ય, આયુષ્ય જેવો તીવ્ર, દેખાવડો, અને ચાલવાની લેહેકથી આનંદ ઉપજાવે એવો, તથા વીજળી પ્રમાણે સત્તર ધસારો કરનાર છે. કૈસરે પોતાના વજીરને કહ્યું કે, હાતમની ઉદારતા **અરબ** ને **અજમ** (ઇરાન)માં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે, અને તેની કીર્તિ જગતમાં વ્યાપી રહી છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, ઉપર કલા ગુણવાળો ઘોડો તેની પાસે છે તે મોકલી દેવાની માગણી કરીને તેની પરીક્ષા કરું; અને એક જણને એ ઘોડા વાસ્તે મોકલું. તે ઘોડો જો કૃપા કરી આપશે તો હું જાણીશ કે, તેમાં મ્હોટાઈનો ગુણ છે. ને જો નહિ આપે તો, ખાલી તબલની પેઠે આવાજ કરનાર છે એમ સમજીશ.” પછી તે ઘોડો લેવા એક એલચીને યોગ્ય ભેટ સાથે મોકલ્યો. થોડી વારમાં તે રૂમનો વકીલ ત્યાં આવી પોહોંચ્યો. દૈવજોગે તે વકીલ આવ્યો તેવામાં વર્ષાદ ને બરફ વરસવા માંડ્યો. હાતમે તેને સારો ઉતારો આપી પરોણાગત ઉલટથી કરી, અને તેની તબિયત સુધારવા માટે આજ્ઞા થતાં પેલા ઘોડાને નોકરોએ કાપ્યો, ને ખાણું તૈયાર કરી અતિથિ પાસે લાવ્યા. તે જમી રહ્યા પછી તેના આરામ વાસ્તે સામાન તૈયાર કર્યો, ને હાતમ તે તંબુમાંથી બહાર ગયો. તે રાત્રે કંઈ રીતની વાતચીત ન થઈ. સવારે હાતમ ક્ષમા માંગવા આવ્યો. એલચીએ રૂમના કૈસરે જે ભેટ મોકલી હતી તે નજર કરી કાગળ આપ્યો.

તે વાંચવાથી જ્યારે હાતમ ઘણાજ ચિંતાતુર થઈ વિચારમાં પડ્યો, ત્યારે એલચી તેના ચેહરાની ચિંતા હાપણથી પારખી બોલ્યો કે; “અહો ભાઈ ! જો ઘોડો આપવા અડચણ હોય તો અમારો ઘણો આગ્રહ નથી.” હાતમે ઉત્તર આપ્યું કે; “એવી જાતના ઘોડા કદિ હજાર હોય, ને કોઈ અદના માણસ મારી પાસે માંગે તોપણ હું ચિંતામાં ન પડું. ગમે એવું મહા સંકટ કાં નહીં આવી પડે તોએ હું ડરી નહીં જાવું; ગમે એવાં સંકટામણમાં મારું દિલ દુઃખી નહીં કરું, તો પછી આવા મોટા માન મરતબાવાળા પાદશાહ એવા એક ઘોડાની માંગણી કરીને આવી નહાની ચાકરી માટે આવો ડાહ્યો વકીલ મોકલે ને હું ચિંતામાં પડું એમ થાય નહિ; પણ આ તો એ ચિંતા છે કે, આ વાતની પ્રથમથીજ ખબર પડી હોત તો, તે ઘોડાને મારી ન નાંખત. મેં તે પવનવેગી ઘોડાના આપને વાસ્તે ગઈ રાત્રે કષાળ કરાવ્યા. મારી પાસે ખીજો ઘોડો નોહોતો અને આપ ભૂખ્યા હતા, તો મહેમાન ભૂખ્યા સૂએ એ મને ઠીક લાગ્યું નહિ. ઘોડો એવો ન હોય તો ભલે ન હો, પછી તાઝી (અરખી) ઘોડા તથા ભેટો રૂમના સુલતાનને વાસ્તે મોકલીને એલચીને પણ પોષાક આપી વિદાય કર્યો. તે વકીલ આવતાં કેસરે વાત સાંભળીને વખાણ કરી કહ્યું કે, આવી ઉદારતાનું માન હાતમનેજ ઘટે છે. ગમે એવાં સંકટમાં ઉદાર મનવાળાને કદિએ દુઃખ થાયજ નહીં. જેણે આવું મોટું દિલ રાખ્યું તેને આથી તે મોટું દુઃખ શું આવી પડવાનું હતું? એક દમડી શુભાવતાં આદમી હેરાન થઈ પરિતાપ અને સંતાપમાં પડે છે, જ્યારે માનીતામાં માનીતું એક નંગ શુભાવતાં જેને નાખુશીનો એક છાંટો જણાતો નથી, તો પછી તેના ઉપર પરમેશ્વરના આશિર્વાદ કાં ન ઉતરે? સાધારણ માણસોમાં તો એવીજ ખોડ હોય છે, કે પોતાને ત્યાં મરકીથી ઘર ધોવાઈ ગયું હોય, તો ખીજાંઓના ઘરોમાં પણ આવી જાતની ટાડયા રોડ પડી રહેલી જાણીને જરા તેના જીવને કરાર વળે છે. જાણે દુઃખ ભોગવવામાં એકલો પડી જવાને આદમી નારાજ જણાય છે. અને સુખ ભોગવવામાં એકલો પડી જવાને તે રાજ જણાઈ એકલપેટા વિચાર અને ઇચ્છાવાળો હોય છે. તે હમેશાં પોતાનાં દુઃખનેજ મહાન ગણી કહે છે, કે આવું દુઃખ તો કોઈની વહુ દીકરી ઉપર પણ ના પડતું. વળી તે એમજ કહેવાનો, કે મ્હારા ઘરમાં જેટલો શું ચવાડો છે તેટલો તો કોઈના ઘરમાં નહીં હશે. જ્યાં સાંકડાં મન ત્યાં સંકટામણ ભારી.

એક મોટે ઘરની ધનબાઈને ભરતકામનાં પ્રદર્શનમાં ૩ જ નંબરનું ઇનામ મળ્યું, ત્યારે તેના માતાજી કહેવા લાગ્યાં; “બિચારી ધનબાઈનાં કમનસીબ ત્યારે કેનીં! એ બિચારી હિણાયેલીને ૧ લા નંબરનું ઇનામ કોણ આપતું તું!” આમ કહી મા દીકરી બન્ને જાણે શુંજ આકૃત પડી હોય એમ દુઃખી થઈ પડ્યાં હતાં! એ રામા! આવાં દુઃખીઓને માટે ખુદ રામ પણ શું ઇલાજ કરવાનો હતો? આ કેટલું સાંકડું દિલ! આવાં સાંકડાં મનને લીધે તુચ્છ વાતને કેવું મહા સંકટ આવી પડેલું માનવામાં આવ્યું! આનું મુખ્ય કારણ એજ છે, કે દરેક ઇનશાન સુખને

શોધતું કરે છે, અને જરા નખમાં દુઃખ થાય તો તે તેનાથી સહન થતું નથી. સ્ત્રી લંપટી, દારૂડિયો, બુગારી, ચોર, અને ગુણીકા કે જેઓ શારીરિક મજામાં રમ્યા કરે છે, તેઓ પણ સુખને માટેજ તે કૃત્યો કરે છે. પસા કે કીર્તિ માટે મરી ક્ષીટો માણસ કે જે દરેક ચીજ કરતાં એ ચીજને વધારે ગણે છે, તે પણ સુખને માટેજ તેમ કરે છે. અને ધાર્મિક ક્રિયામાં દિલાસો શોધનાર પણ સુખને માટેજ તે ક્રિયા કરે છે. હે રામા ! ત્હાડું દિલ એટલું તો ઉદાર જોઈએ, કે તું જે સુખ મળવાની ઇચ્છા રાખે છે, તે સુખના સાધનો ઉદાર દિલથી ઇશ્વરનેજ અર્પણ કરતો જા, જેથી તને દુઃખને બદલે સુખનીજ પ્રાપ્તિ થશે. તે એવી રીતે કે:—

“ તું જે કરે છે, જે ખાય છે, જે તપ કરે છે તે સર્વે ઇશ્વરનેજ અર્પણ કર. એમ કરવાથી શુભ અને અશુભ ફળ આપનારાં કર્મ રૂપી બંધનથી તું છુટો થશે. તે પેટ ભરીને અન્નને એકકું કરી બગાડ્યું. જે કાઢ લરાયજ નહીં એવું પેટ, તે ભરી આનંદ પામવાની તે મિથ્યા કેશેશ કીધી, પણ એથી કાંઈ પુરૂષાર્થ સધાયો નહીં, કે નહીં ત્હાડું ચાહ્યું સુખ તને મળ્યું. જેમ ત્હારા પુર્વજો નાશ પામ્યા તેમ તું પણ નાશ પામીશ એ નિશ્ચય છે, માટે ખુદાને ભજ. ત્હારા જનક બાપ પણ પ્રથમ બાળક હતા તે પારણામાં બુદ્ધ્યા હતા, તથા જીવાનીમાં ફેલત પ્રૂદ્યા હતા, ને અનુક્રમે તેવણુ ઘરડા થઈ મરણ પામીને અટવાઈ ગયા છે. હે હરાંમી ! તું પણ તેજ રીતે હાય હાયમાં પડ્યો છે, અને જોળીમાં બાળક થઈ રમે છે, પારણુ બુલે છે, તન મન ધન વડે ભૂલીને જીવાનીમાં ફેલકતો કુલ્યો છે. પણ યાદ રાખ, કે ત્હારા બાપની માફકજ વૃદ્ધ થઈ મરણ પામીશ. ”

શું થયું જો સંપતિ ઘણી મળી, મળ્યાં મોટાં ઘરખાર;

નિશ્ચિત થઈને હરિ નવ ભજ્યા, ધિકક પડ્યો અવતાર !

ધિક્ક તાડું જીવ્યું રે, હરિએ તને શાને ઘડ્યો ?

પુલ્યો શું કરે છે રે, ભુલ્યો ભવ કૂપમાં પડ્યો.

ન્યારે રાણી મેરીને તેણીની ભય ભરેલી માંદગી વિષે ચેતાવવામાં આવી ત્યારે તેણીએ મોટું ઉદાર દિલ બતાવી શાંતપણે જવાબ દીધો કે; “ ખરો પસ્તાવો જીવગી ખતમ થવાની આખેરીએ કરીશું એવો ભરોસો રાખવો કેટલો ખોટો અને જોખમદાર છે, એ હું સારી પેઠે સમજું છું. તે જેહાન માટે તૈયાર થવાનું મોટું કામ હું કાંઈ હમણાજ શરૂ કરતી નથી; અને હું ખુદાની ઉપકારી છું, કે ત્હારા નજદીક આવતા અત્તથી મને કાંઈ ધારતી ઉપજતી નથી. ” ન્યારે તેણીની જીવગીની જોત છેક ખતમ થવા આવી, ત્યારે તેણીના મોંમાંથી નીચલા શબ્દો નિકળતા સંભળાયા, “આહ! એક ખાલેસ ઉદાર અંતઃકરણની ખુશાલીનો ખરો અનુભવ હું હમણાંજ મેળવું છું, અને ખરા ધર્મની અસરથી મરતી વેળા જે ટેકો મળે છે, તે છેલ્લી વેદના અને ટળવળાટને હાંકી કાઢે છે. ” આ પ્રમાણે તેણીની જીવગીનું વૃત્તાંત લખનાર ઉમેરે છે કે; આ ઉદાર દિલની શાહબદીની સર્વેથી ઉત્તમ જીવ-

ગીનો છેડો આવ્યો, અને ખેશક આ દુન્યવી જાનજોમાંથી છુટીને મીનોઈ જેહાનનું હમેશગીનું સુખ મેળવવાને તેણી અહીંથી કુચ કરી ગઈ છે.”

આ ઉપરથી રામા ! ત્હારી ખાત્રી થશે, કે જીવતી જીંદગીમાં સુખ કિંવા દુઃખ વખતે રાખેલું મોકળું મન, ખુલ્લું હૈડું, અને ઉદાર દિલ મરતી વખતના પ્રસંગે તો શું, પણ ગમે એવી આકૃતમાં પણ શાંતિ આપે છે. માણસો ઘણે ભાગે મોટા સમુદ્ધના અભિપ્રાયની વિરુદ્ધ મત ઉચ્ચારવાનું બહુ પસંદ કરે છે; અને દૈવ યોગે જો તેનું કહેલું છેવટે ખરું પડી જાય છે, તો તે લાગલો પોતે દુઃખી થઈને બીજાઓને કહેવા મંડી જાય છે, કે “મેં અગાઉથી તમને નહીં કહેલું ?” આમ કહી પડ્યા પર પાટું મારી દુઃખ વધારે છે. પરંતુ જે મહા ઉદાર દિલના માણસો આવે છે તેઓનું કહેલું પાંચે દહાડે ખરું પડે છે તોએ તેઓ કોઈને ટાણો મારી બીજાનું દિલ દુઃખવતા નથી, તેમ પોતે દુઃખી થતા નથી. મરહુમ લોર્ડ રોબર્ટ્સ ઇંગ્લંડના લોકોને હમેશાં ચેતવતા હતા, કે જરમની લડાયક તૈયારી પૂર નેશથી કરે છે, તો ઇંગ્લંડે ફરજિયાત લશકરી કચ્છો કરવો જોઈએ. પરંતુ બીજા રાજદ્વારિઓએ તેમનું કહેલું માન્ય ન રાખ્યું. આખરે જરમનીએ લડાઈ જાહેર કરી ઇંગ્લંડ ઉપર હુમલો લાવવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે પોતાના દેશ માટે મુગે મોંઠે લોર્ડ રોબર્ટ્સ ઘરડે ઘડપણ પોતાની સેવા બજાવવા લાગ્યા, અને એક પણ ટાણો માર્યો નહીં, અથવા કદિ પણ એમ નહીં બોલ્યા કે; Did I not tell you ? “મેં તમને અગાઉ નહીં કહેલું ? મારું માન્યું નહીં ત્યારે કેની ?” વિગેરે જરા પણ નહિ બોલતાં આવી પડેલી આકૃતનોજ ઉપાય કરવા મંડી ગયા.

લલી કરન લાગે વિલંબ, વિલંબ ન ખુરે વિચાર;

લવન બનાવત દિન લગે, ઢાહત લગે ન વાર.

પારકો હોવા છતાં જો ઉદાર દિલનો અને હિત કરનારો હોય તો તે પોતાનો છે. બંધુ છે. અને બંધુ છતાં અહિત કરતો હોય અને સાંકડાં મનનો હોય તો તે પરાયો છે. રોગ એ આપણા પોતાના દેહથી ઉપજેલો છે, છતાં પણ તે નિર્દય દિલનો હોવાથી અહિત કરે છે, અને ઔષધની જડી ખુટી અરણ્ય કે જંગલમાં થતી હોવાં છતાં પણ તે હિતકારક છે, કેમકે કોઈનું દર્દ સાફ કરવું એજ તેનું કર્તવ્ય કરવાનું ઉદાર દિલ છે. હે રામા ! આ સંસારને તું સ્વપ્ના સરખો વિચારે તોજ ત્હાડું મન મોકળું અને દિલ ખુલ્લું રહી શકે. મહા સાધુ રાબ્દ જનક અને અષ્ટાવક રૂપિની વાર્તાથી તો સર્વ કોઈ હવે અબણુ નથી. જેજે ચોપડીઓ વેદાન્તને વિષય સમજાવે છે, તે તે સર્વમાં તેમની વાર્તા આવ્યા વગર રહી નથી. માટે અત્રે હુંકમાંજ ચંદ્રકાંતમાંથી સાર કહીશું. જનક રાજાને એક રાત્રે ઘણું બયંકર સ્પર્શનું આવ્યું. તેની પડતી આવી ગઈ, તે સ્વડતો રજળતો થઈ પડ્યો, અને તેને ખાવાનું પણ મળ્યું નહીં. જેમ તેમ બિખ માગીને ચોખા દાળ લાવી ખીચડી રાંધી, અને બારે બુખ લાગેલી હતી તેથી ઉત્સાહ અને ઉમંગથી ખીચડી

ખાવા જાય છે તો ગોધાએ આવી હાંદલું ફેાડી નાંખ્યું. એટલે દુઃખની ચીસ પાડી જનક જાગી ઉઠ્યો. તેનું હૈયું થરથર ધ્રુજતું હતું, અને આ સ્વપ્નાનો ખનાવ ખરો હશે, કેાઈ દિવસ ખરો પાડવાનો હશે, કે કેમ હશે તેના વિચાર અને વમળમાં સર્વ રૂચિસ્ત્રીઓને ચગડાળવા લાગ્યો, કે મહારા આટલા મોઘમ સવાલનો જવાબ દો, કે “તે ખરૂં ? કે આ ખરૂં ?” આ ગુપ્ત પ્રશ્નનો જવાબ કેાઈથી દેવાયો નહીં, પણ જાણકાર અપ્તાવક-કે જેના આઠે અંગ યોડાયેલ હતાં- તેણે જવાબ દીધો, કે ‘જેવું તે, તેવુંજ આ. તેમાં ને આમાં કંઈ પણ લિન્નતા નથી. જેવું તે હતું, દેખાતું હતું, ને નથી તેવુંજ આ પણ છે-દેખાય છે અને નથી.’ રૂચિ બોલ્યા કે; “હે રાજા ! તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ લેવો હોય તો વિચાર કરી જો, કે જે દિવસે તને એ સ્વપ્ન આવ્યું હતું તે દિવસના સ્વપ્નામાં ભોગવેલું દુઃખ, અને જાગૃત અવસ્થામાં અનુભવેલું સુખ, એ બેમાંથી આ વખતે ત્હારી પાસે શું છે ? તે સમયના ત્રાસથી આ વખતે તને જરાએ પીડા થાય છે ? અથવા તે સમયના રાજ વૈભવથી આ વખતે તને કિંચિત પણ આનંદ કે સુખ થાય છે ? કંઈજ નહિ. જો સ્વપ્નમાં માત્ર જીહું અને સાંસારિક સુખ સાચું હોય તો, તે નિરંતર જેવું ને તેવુંજ રહેવું જોઈએ, પણ તેમ કંઈ નથી. સ્વપ્નની પેઠેજ આ સંસારનો પણ નાશ થતો જાય છે. ફરક માત્ર એટલોજ છે, કે નિંદ્રાવસ્થામાં દેખાતું એ નાનું સ્વપ્ન જેમ અસત્ય છે, તેમ જાગૃત અવસ્થામાં દેખાતું આ મોટું સ્વપ્ન પણ અસત્ય છે. શેર અન્ન એકજ દિવસ ખાવા ચાલે, ને મણુ અનાજ ચાલીશ દહાડા પહોંચે, પણ એ શેર ખાઈ રહ્યા પછી કંઈ રહેશે નહિ. તેમજ હે રાજા ! પરમાત્માએ જ્ઞાનીજનોને સમજવાને જેવું રાત્રિ સ્વપ્ન રચ્યું છે, તેવુંજ સંસાર સ્વપ્ન બનાવ્યું છે, અને જ્ઞાન થવાને અર્થેજ ઉદાહરણ રૂપેજ એ સ્વપ્ન નિર્માન કીધું છે. જેમ અમુક દેશ અથવા નગરનું ચિત્ર કે નમૂનો કિંવા બનાવેલો ઘાટ જોવાથી તે દેશ કે નગરનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે, તેમ સ્વપ્ન જોવામાંજ માત્ર સત્ય છે, પણ પરિણામે તે નાશવંત છે. તેમજ સંસાર પણ અનિત્ય છે, એવો ખરેખરા નિશ્ચય થાય છે. માટે ફરીથી પણ હું કહું છું કે, જેવું તે, તેવુંજ આ છે, તેમાં ને આમાં કંઈ પણ ભેદ નથી. પણ હે નૃપ ! માત્ર સારાસાર વિચાર કરનારનેજ આ સત્ય વસ્તુની ઘટનાની રમજણ પડે છે. તને જ્યારે સ્વપ્ન ને સંસાર, એ બેમાંથી સાડું રૂપ કિયું ? તથા અસાર રૂપ કિયું ? એમ જાણવાની ખરી જુજાસા થઈ ત્યારેજ તને આજે માલુમ પડ્યું કે, બેમાંથી એકે સાર રૂપ નથી. બેમાંથી એકે ખરૂં નથી. માટે હે રામા ! જાણ, કે સારા વિચાર કરનાર પુરૂષજ કાળે કરીને કલ્યાણને પામે છે,” હે રામા ! આવા સપના જેવા સંસારમાં પણ જેટલી જીંદગી હોય તેટલી જુશાલ પસાર થવા માટે ત્હારે ચઢતીના વખતમાં એટલું તો ઉદાર દીલ રાખવું, કે પરતીમાં આવી પરેલાં દુઃખીઓને તેં કાંઈક રાહત આપી હોય, નથી તને પોતાનેજ રાહત દેખાય.

બ રૂઝગારે સલામત શેકસ્તંગાન દર યાબ;
 કે જબરે ખાતરે મીસકીન બલા બેગરદાંનદ.
 ચુ સાયલ અઝ તુ બ ઝારી તલબ કુનદ ચીઝી;
 બેદેહ. વગરનેહ સીતમગર બ ઝોર બેસતાનદ.

સુખના વખતમાં દુઃખીને સહાય થાવ. કારણ કે ગરીબનાં દિલને રાહત કરવાથી દરેક બલા દૂર થાય છે. જ્યારે પણ કોઈ લિલ્લુક રડીને ત્હારી આગળ હાથ ઓળે છે ત્યારે તે માગે તે ચીજ તેને ઉદાર દિલથી આપ; નહીં તો સીતમગર ત્હારી ઉપર બુલમ કરીને પણ તે લઈ જશે.

વૃદ્ધિ, આબાદી, અને સુખને સાફ લિખારી, લાચાર, કે નાવારેસ યતીમે તરફ ઉદાર વૃત્તિ વાપરવાની બાહદુરી કરતાં આપણા પોતાના ધંધા વહેવારના હરીફા, આપણી લાયકીના દુશમનો, અને હેરાનગતી પહોંચાડનારા શત્રુઓ તરફ જો આપણે ઉદાર મન રાખી કામ લઈએ છિયે, તો જરૂર તેજ વહેવાર ધંધામાં ધંધર બરકત મુકે છે. તે ધંધામાંજ પ્રભુ સુખ બતાવે છે. હેડન જેવા જગ પ્રસિદ્ધ ગાનારે એક વાર ટીકા કર્યા હતા, કે મ્યુઝીક યાને ગાયનના ઉસ્તાદ— પ્રોફેસર શિવાય આખી દુન્યાં મને આહો છે. કારણ? હેડન પોતે જરાએ અદેખો ન હતો, પણ મહા ઉદાર દિલ ધરાવતો હતો. તે એટલાં સુધી, કે પોરપોરા જેવા ગવૈયાના ફાસ, ખવાસ, અને દાસ તરીકે તેની આગળ રહીને તેની ખીદમત મોકળે મને ઉઠાવવા તે તંપર રહેતો, કે જેથી તે મહાન ગવૈયાની તેના ઉપર માયા ઉતરે. પોરપોરા પોતાનો હુન્નર એકાએક કોઈને પણ બતાવતો નોતો. પણ તેનો ડગલો સાફ કરતો, ખુટ લુંછતો, ઝાટક ઝુટક કરતો, અને તમામ ખીદમતગારનું કામ કરતાં જ્યારે હેડનને દીઠો, ત્યારે પ્રથમ તો પોરપોરા ઉશકેરાઈને સાંકડું મન રાખી તેના ઉપર ખિજવાવા લાગ્યો, કે વગર બોલાવવે તે શા થકી ઘરમાં ઘુસીને દરરોજ વગર પૈસેની નોકરી ઉઠાવે છે? પણ પાછળથી તેના ઉપર ખ્યાર કરી તેને ગાયન વિદ્યાથી ઉત્પન્ન થતાં સુખનું શિક્ષણ તેણે આપ્યું. હેડન આ હુન્નરથી પોતાના જીવથી તો આનંદ પામ્યો, પણ પ્રખ્યાતિ અને પૈસો બન્ને મેળવી લીધાં. છતાં તેના બરોબરી આ ગાયનકાર હેન્ડલની જ્યારે પણ વાત નિકળતી ત્યારે પણ હેડન હમેશાં બોલતો કે; “હેન્ડલ તો આપણું સર્વ ગાનારાઓના પિતાજી છે!” જ્યારે તેને આનંદમાં અને સુખમાં રમતો, ગાતો, ને વળડતો જોઈ કોઈ પુછતું, કે તું આટલો બધો સુખી, ને ખીજ બધા ગાનારાઓ દુઃખી અવસ્થા ભોગવે છે તેનું શું કારણ? ત્યારે તે એટલુંજ કહેતો, કે “ખીજાઓ દુઃખી શા કારણે છે તે તો હું કહી શકતો નથી, પણ હું સુખી શા થકી છું તે તો કહી શકું છું; કે માફ મન મોકળું રાખી, હૈડાંમાં ખીલકુલ પાપ રાખ્યા વગર, ખુલ્લાં દિલથી હું ઉદાર વૃત્તિ રાખતો આવ્યો છું; તેથીજ મને આનંદ અને સુખ થાય છે.”

જ્યાં ખરી શ્રદ્ધા અને નિષ્કલંક પવિત્રતા હૃદયમાં જામી રહેલાં હોય છે, ત્યાં તનદુરસ્તી છે, ત્યાં વિજય છે, ત્યાં સામર્થ્ય અથવા શક્તિ છે. આવા હૃદયમાં રોગ,

હુભાગ્ય કે ચિંતા પ્રવેશ કરી શકે નહિ; કારણ કે ત્યાં તેના ખોરાક કે પાલનને વાસ્તે કાંઈપણ જગ્યા નથી, ત્યાં તો ઉદારપણુંજ સર્વ જગા રોકી બેઠેલું હોય છે. તે હૃદયમાં તો દયાલાવ એવો વસી ગયેલો હોય છે, કે દુષ્ટ વાસનાના કંઈ પણ ખોરાકને રહેવાની બીલકુલ જગાજ હોતી નથી. લકનોના ઘેરા વખતે ને હિંદના બળવા વખતે સર આઉટરામના તાબાના અમલદારોની જ્યારે ફતેહ થવા લાગી, ત્યારે પોતાના તાબાના જેનરલ હેવલોક વિગેરેની જીતની કીર્તિમાં ભાગ ન પડે એવાં ઉદાર દિલથી, આઉટરામ પોતાના તાબાના એજ અમલદારના તાબામાં વોલંટીઅર થઈને લડ્યો હતો! તેથી કાંઈ તેની કીર્તિ કમી થઈ નોતી, આર તેથી તેની કીર્તિ એવડાઈ હતી. અને તે કહેતો હતો, કે હેવલોકને કીર્તિ મળી તે જોઈને તેને એટલી તો ખુશાલી લાગી હતી, કે જેટલો આનંદ હેવલોકને નહીં થયો હોય એટલો મને થયો હતો. ઉદાર દિલના આદમીઓને ત્યારે દુઃખ જોવાનું રહેજ કયાંથી? જે મહાન અમલદાર પોતે પોતાના તાબાના અમલદારના હાથ નીચે કામ કરવા જેવું મોટું દિલ બતાવી તાબાના નોકરને કીર્તિ ખાટવા દે, તેને માનથી ખટાવે, તે પોતે સામાની કીર્તિનો અદેખો કે દુઃખી કેમ બને?

નાઝનીન બુલમે નાઝનીન બીનદ, મા બઆઈને રૂબરૂ ગુફતમ;

અઈબ પુશી બેહ અઝ નમદ પુશીસ્ત, નઝરે પાક ઇન ચીની બીનદ.

શાયર કહે છે કે, હે નાઝની! જે કે.ઇ લલુ માણસ હોય છે તેજ સર્વ સારી ચીજને બુએ છે, કાંકે એ વાત મેં આરસીમાં જોઈને કહી છે; કે જે મીસાલે આરસી ખાલેસ છે તેથી તેમાં જેવું જોઈએ છે તેવુંજ માલમ પડે છે, તેમ ઉદાર દિલનાં સારાં માણસોથી સારુંજ થાય છે, અને તેઓ સર્વે કોઈનું સારુંજ ચાહે છે, અને જોય છે. પરહેઝગાર ફકીર લોકો નમદ નામનો એક પોશાક પહેરે છે, તે નમદ પહેરીને ફકીર થવા કરતાં હરેક કોઈની એબ ઢાંકવી બેહતર છે. માટે હે શમા! આ સંસારને તું સ્વપ્નું માને તો આગળ કહ્યા પ્રમાણે સુખ દુઃખની હસ્તિજ નથી. વળી તું આ દુન્યાને નાટક તખ્તો સમજે તો ત્યારે પણ તને સુખ દુઃખની લાગણી થવાની નથી. માત્ર પેલી જેહાંનનો આ સ્વપના સરખો ખોટો ખેલ છે એમજ માનીને મોજ લે, અમથો બળાપો કર નહીં.

જીવ જો તું વિચારી આજ પડદો પડવાનો,

નથી ફરીથી તે કોઈ કાળ, ચક્ષુ ચડવાનો.

નાટક સ્થાને નાટક રમશે, મળશે જોવા લોકરે;

પણ જાવે તેને જોવાનું, નાટક નામે ફોક.

પડદો પડવાનો

પાત્ર હજારો લાખો કોટિ, લજવે નિજ નિજ ભાગરે,

ઉઠીજવું અધવચથી સૌને, કરી આ ભવનો ત્યાગ. પડદો પડવાનો

દિલાસા પત્ર ૭૦ મો.

“ 'Tis only from the belief of the goodness and wisdom of a Supreme Being, that our calamities can be borne in that manner which becomes a man.”
Mackenzie.

હે ભાઈ ! દુનિયામાં દુઃખી કોણ નથી ? હે માનવી ! પૃથ્વિમાં સંપુર્ણ સુખ કોઈને પણ છે ? દુઃખી બધા છે. સુખી કોઈ નથી. ત્હારા પૈસા જતા રહ્યાથી તું દુઃખી હોય, તો ત્હારા ભાઈબંધનાં વહાલાંઓ ગુજરી ગયાથી તે દુઃખી છે. તું નિર્દોષ છતાં તને સતામણી થવાથી તું દુઃખી છે, તો ત્હારા ભાઈબંધને અનેક પ્રકારના શારીરિક વ્યાધિઓ થવાથી તે દુઃખી છે. કોઈએ ઓછાં દુઃખને મોટું માની લેવાથી તે જેટલો દુઃખી છે, તેટલોજ બીજો પોતાની ખ્યારી પરણેતરની બુદ્ધિથી દુઃખી છે. એક આદમી પોતાના શત્રુને સુખી જોઈ પોતે દુઃખી થાય છે, તેટલુંજ દુઃખ એક ઘરડો બાપ પોતાના એકપૂરા રળનાર કમાનાર સપુતના મરણથી પામે છે. પોતાનું દુઃખ મોટું લાગે છે, જ્યારે પારકાનું દુઃખ ન્હાનું અને ખમી શકાય એવું જણાય છે. પરંતુ જ્યારે પારકાનું દુઃખ અદલ બદલ કરવાની કલ્પિત વાતો તે સાંભળે છે ત્યારે તેને પોતાનુંજ દુઃખ હલકું લાગે છે.

રે ઇનશાન ! આવી રીતે ત્હારા ઉપર આવી પડેલાં દુઃખ, આફત, આપદા, અને વિપત્તિનું કારણ માત્ર પરમેશ્વર ઉપરનો ત્હારો અવિશ્વાસ છે. “બુદ્ધા ઉપર મ્હારો વિશ્વાસ છે” આ વાક્ય જોકે આપણું સર્વ મનુષ્યો હમેશાં ઉચ્ચાર્યે છિયે, તથાપિ તે માલેકે પાક ઉપર, તે કીરતારની કરામત ઉપર, અને તે મહા દયાળુ પરમાત્મા ઉપર આપણો જરાએ વિશ્વાસ ન હોવાને લીધેજ આપણે દુઃખી થઈએ છિયે, બાકી વસ્તુતઃ એ જોતાં દુઃખ છેજ નહીં.

ખ્યારા દોસ્ત ! એક ગમે એવા અબ્જણા હુબમને ત્હારી હુબમત કરવા તું બોલાવે છે. તે ઘણુંજ તીક્ષ્ણ ધારદાર હથિયાર ત્હારી સમક્ષ ધરે છે. અને આવા એક તદન અબ્જણા બેગાંના શખસની આગળ તું ત્હાડું ડોકું રજુ કરવાને જરાએ ડરતો નથી. તેનો અસ્ત્રો કેવળ વેંહતો છે, અને ત્હારા ગળાંની જગા ઘણી નાનુક છે. જો તે શસ્ત્રનો એક અપઘોજ ગળાંની ઘાંટી ઉપર મુકી દે, તો ત્હારો પ્રાણ લેવાને તેટલુંજ બસ છે. છતાં હે મિત્ર ! તું તે અબ્જણા શખસ ઉપર બેઘડક વિશ્વાસ રાખે છે, અને અચાનક આવી પડનારી જીવલેણ આફત કે દુઃખની તું તો કાંઈએ તમા કે તથા રાખતો નથી; તો શું તને પેદા કરનાર-ત્હાડું રક્ષણ કરનાર-અને ત્હારો વાલી જે પરવરદેગાર, તે કાંઈ અબ્જણા હુબમથીએ ઉતરતો છે, કે હુબમ જેટલો પણ ભરોસો તે દાદગર ઉપર તું રાખતો નથી.

હે સખી ! અજણા સોની આગળ કાન વિંધાવા જવ છે, તેની ઉપર તમારો વિશ્વાસ છે, કે ચોકડાં અને એરીંગ પહેરવાની ભવિષ્યની ખુશાલીમાં તમે શરીરને નાજુક ભાગ હથિયાર ધરાવનારા બેગાના પુરૂષ હજુર રજુ કરવાને ડરતાં નથી. નાકમાં નથ પહેરવાની ખુશાલીમાં આંખ આગળ શસ્ત્ર પકડેલા એક અજણા મરદ ઉપર તમારો જ્યારે વિશ્વાસ છે, તો કાં નહીં પરમકૃપાળુ ઉપર તમારો એતખાર રહેવો જોઈએ ? કે જે કાંઈ દુઃખ અને વિપત્તિ આપણા ઉપર પડતી જણાય છે, તે સર્વ તે સાહેબના હુકમથી પડે છે. ત્યારે તે જે કાંઈ કરે છે તે આપણુ તેનાં બંદાંઓએ વિશ્વાસથી ખમવું જોઈએ કે નહીં ? ખુદા જે કરે છે તે સારાંનેજ માટે કરે છે, માટે હે સજ્જનો ! ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખો.

યાદ રાખજો કે દુઃખ વિના સુખ મળતું નથી, અને કષ્ટ વિના ફળ જડતું નથી. પ્રકાશને જોવા સારૂ પ્રથમ અંધકારનો અનુભવ થવોજ જોઈએ. “ગમ રહા જમ તક કે દમમે દમ રહા, દીલકે બનેકા નેહાયત ગમ રહા” જ્યાં સુધી તું જીવશે ત્યાં સુધી સુખ અને દુઃખની ઉથલપાથલ તો ત્હારે જોયાજ કરવાની છે. ત્યારે માત્ર એક દુઃખ આવી પડયું એટલામાં ગમરાઈ ગયાથી વળવાનું કાંઈ નથી. વચમાં વચમાં સુખનો પાહરો આવ્યા પછી પાછું ને પાછું નવી નવી જાતનું દુઃખ તો આવવાનુંજ. પણ હે અધીરા ! અકળાઈ જશો નહીં. એક દુઃખ પછાડીજ ત્હારાં આંસુ ખરચી ના નાંખ ! એક આપદા પાછળ ત્હારી દેહ લથડાવી નહીં મેળ ! હજુ તો ક્યાં ? એ તો એકઠે એકથી ગણાય છે, માટે સાવધ રહે ! ત્હારા જેવા દુઃખી ઘણા છે. જેનું તને દુઃખ છે તેનું ખીજને સુખ છે. નીરો જેવો પાદશાહ પોતાની માવતરનું ખુન કરવામાં પોતાને મનથી સુખ માની ગયો, અને તું તો ત્હારી માતાનાં મરણનું દુઃખ માને છે. આરેસ્ટીસે ખુશીથી પોતાની માયને મારી નાંખી, જ્યારે પ્રભુએ ત્હારી માને મારી નાંખી તેથી તું દુઃખી છે. આદમચેને પોતાની જનેતાનો પ્રાણ લીધો, અને સુખી થયેલો પોતાને માન્યો, ત્યારે તું તો ત્હારી માયના કુદ્રતી મોતથી મુઝાય છે.

જે લીલી સુકી પીથાગોરસ, પ્લેટો, અને સોક્રેટીસ જેવા ડાહ્યા પુરૂષો ઉપર પડી છે, તેટલી વેદના તો હજી ત્હારા ઉપર પડી નથી; માટે ઇશ્વરનો તું આભાર માન. અરે ભાઈ ! વિચાર કર કે ખુદાતાલાનાજ પ્યારમાં અને તેનીજ શોધમાં ગુલતાન બની ગયેલા ઇશ્વર શોધકો અપીક્રેટસ, માર્કસ આરેલ્પસ, સ્ત્રોનેકા દુન્યાનાં દરેક દુઃખો ખમીને પરવાર્યા. તેઓ અનુભવ મેળવવા દુઃખની ને દુઃખનીજ ખાહેશ કરી ગયા ! તો હે રંજીદા થયેલા મિત્ર, ત્હારા ખાપ ગુજરી ગયા તેટલામાં તું હેખતાઈ શાને જાય છે ? હિંમત રાખ. ત્હારા કરતાં વધારે દુઃખીઓ, સો અને હજાર ગણા દુઃખીઓ, રકમખંધ દુઃખો ખમ્યાં જાય છે, અને એક વરાળ પણ બહાર કાઢતાં નથી.

તુલસીદાસ કહી ગયો છે, કે —

તુલશી સુખપે શીલ પડો, હરી હૃદયસે જાય;
બલિહારી હય દુઃખકી, કે પળ પળ રામ કહાય.

કહે છે, કે સુખની ઉપર તો શીલજ પડજો, કાંકે સુખને લીધે પરમેશ્વરની ખીલકુત્ર યાદ આવતી નથી. પણ બલિહારી તો દુઃખનીજ છે. કે ઘડી ઘડી પરવરદેગારની યાદ થતીજ રહે છે. કખીરની માય હમેશાં ભગવાન પાસે એજ માંગતી, કે “હે ભગવાન ! મ્હારા કખીરાને દુઃખના સોટાથી ચમકાવતોજ રહેજે !”

કખીરના ઉપર પુછી પુછીને દુઃખો પડ્યાં, પરંતુ તેને પરમાત્માનો પરમ ભક્ત થયલો. જોઈ કખીરની ખાયડી સાસુના કરતાં આગળ વધીને એજ વ્રત માંગતી, કે “હે પ્રભુ ! આકાશ ઉપરથી ઉતરી આવનારી દરેક આફતો, દુઃખો અને પીડાઓને તું કડી મોકલજે, કે પહેલે કમાનનું ઘર પુછતાં જાય !”

એમ ના કર ! એ ભાઈ ! આંખપાણી કરતાં કરતાં આંસુઓનો દરિયાવ કાં નહીં થાય, પણ જે દુઃખ ત્હારા ઉપર પડ્યું, તે નહીં-પડ્યું થવાનું નથી. ખુદની આગળ શુક્રાંના કરી એટલુંજ માંગ, કે એથી વધારે દુઃખ ત્હારા ઉપર નહીં આવી પડે ! ઘણાં શ્રીમંતો પૈસે ટકે, તંદરાસ્તી અને મોજ મજકથી સુખી દેખાય છે, તેવાઓને પેટે ફરજંદ નહીં હોવાનું મિત્તરનું દુઃખ એકું હોય છે, કે તેઓ જગતમાં સર્વથી દુઃખી પોતાનેજ માને છે. વાંઝિયાપણાના દુઃખથી પીડાતાં મિત્રો અને સખીઓ ! જરમેનીકસને પુછીનેજ વાંઝિત્વનું દુઃખ માનજો. તમારી માફકજ દોલતથી દેવાનો બનેલો જરમેનીકસ અને તેની સુખ્યારી ઠકરાણી એથી-ખીના પોતાના દોસ્તો અને સહીમિત્રીઓ આમળ હમેશાં દુઃખો રડતાં, કે ગમે એવાં બધાં સુખો છે, પરંતુ ફરજંદ વગર તેઓ જેવાં દુઃખી છે, તેવું કોઈ પણ દુઃખી જગતમાં નહીં હશે. તેઓ ગાંડાં ઘેઝાં એક પણ બેટા કે બેટીની કાંક્ષા કર્યા કરતાં હતાં, પરંતુ ઇશ્વરના અચળ નિયમની ખરકતથી એ ઘણી ઘણી આણીની માગી મોરાદ જ્યારે ખર આવી, ત્યારે એકેક ઉપર છ છોડરાં તેમને પેટે પેટા પડ્યાં. જરમેનીકસ સર્વથી બાહદુર અને જયવંત જોધો હતો. તે પોતાના કાળમાં સર્વથી ડાબો, સર્વોચ્ચમ નેકીવાળો, અને સત્ પુરૂષ હતો. તેની સ્ત્રી એથીખીના ચતિવ્રતા, શીલ સાચવનારી, નીમકહલાલ, સખીવલુદ, મોટા દીલની, એક નમુનેદાર રોમન-સીતા હતી. અરે ! તે છ જૈયામાં એકે પાધરું નહીં ? કાયુસ સીઝર અને તેની ખેડેન ન્હાની એથીખીના કુછંદી અને દુરાચારવાળાં નફત નિવડ્યાં ! વડા દીકરાઓ નીરો અને દુસસ રૈયના શત્રુ નિવડ્યા ! એકને કતલ કરવામાં આવ્યો અને ખીજને કેદખાને સખડવું પડ્યું. કેલીગ્યુલા નામના છોકરાને અનીતિ અને કુકર્મ કરવા માટે ટ્રૅપરીઅસે જન્મ સુધીનો કેદમાં પૂર્યો ! ત્યારે ને ત્યારેજ પેઢાં ઘણી ઘણી આણી ભરભર રૂદન કરવા લાગ્યાં, કે વાંઝ્યાં રહ્યાં હોત, તો પૃથિવમાં તેઓના જેવાં સુખી કોઈ નહીં હોત. હાલ તો તેઓના જેવાં દુઃખી કોઈ નહીં હશે !

હે રંજલ થયેલા ખેરાદર ! તું સુખ માગે છે તે તને લાંબે વખતે જ્યારે

મળશે ત્યારે તેની અર્ધી અસરની કસર તો હુરિલાલ સાઉકાર કાપી લઇનેજ આપશે; અગર વટાવ એવો કાપી લેશે, કે જે કરજ તું કાઢવા માગે છે, તે નહીંજ કઢાવ્યું હોત તો સાફ થાત, એમજ ત્યારે કહેવું પડશે. જેમ દુઃખ ઓછું કરવા હું અધીરો થવા લાગ્યો, તેમ તેમ તે મને એમર ફેલાયલુંજ જણાયા કર્યું છે.

“કસરા નળીનમ એરો ગમ જીઝ સાયે દર પેહેલુએ ખુદ,
આં હમચુ ખીનમ સુએ ઊ ગરદાંનદ અઝ મન રૂએ ખુદ.”

દુઃખને સમયે મ્હારા પોતાના પડછાયા શિવાય મ્હારી ખાનુએ ઉભો રહેલો હું તો કોઇને પણ જોતો નથી. અને વળી જ્યારે મ્હારા તે પડછાયા તરફ ફરીને જોવા જાઉં છું, ત્યારે તે પડછાયા પણ મ્હારી આગળથી પોતાનો મુખડો ફેરવી દે છે !

વાંચક બહાલા ! જો તું દેહથી દુઃખી હોય તો હજારો અપંગોના દાખલા આપો દહાડો ગણ્યાજ કરજે ! પ્રખ્યાત કલમખાજ ડૉ. જોનસન કરતાં તો તું અધિક દુઃખી નહીં હશેની ? માળવ્યથીજ આપડાએ શારીરિક ઊંઝા-આંઆં કરી કરી જન્મ કાઢ્યો, તોએ તેણે દુઃખને દુઃખ નોતું ગણ્યું. તે તો ઉલટો આમ કહેતો, કે A man's being in a good or bad humour very much depends upon his will. કહેવત છે, કે દુઃખના દહાડા ત્રણ. દુઃખનું એસડ દહાડા, દુઃખ્યારા ! તું માત્ર ૩ દહાડાજ દુઃખ ખમ ! જો તે પહેલા ૩ દહાડા ગણુગોઆરીમાં કાઢ્યા, તો પાછળ આવતા ૩ મહિના તને દુઃખ ઓછું લાગશે. અને ૩ મહિનાનું દુઃખ વિસરામણ તને ૩ વરસ સુધી કાંઈએ ઝુરાપામાં નાંખશે નહીં. કાળી રાત પછી ચંદ્રમા પોતાનો મુખડો ત્રીજે દહાડે ખતાવ્યા વિના રહેતો નથી. માટે ત્યારા ઉપર કાળું વાદળ ચઢી આવ્યું હશે, તો ૩ દહાડા પછી તને રાહત થશેજ. ૩ દહાડામાં દર્દીને અપધની અસર થતી નથી, ત્યારે વૈદ પોતાની દવા ખદલે છે. તું દુઃખીને ૩ દહાડામાં શાંતિ નહીં થશે, તો મોટો ભગવાન વૈદ જરૂર કાંઈ રાહતનો ઇલાજ ખતાવશેજ. જીવવું અને મરવું, માન કિંવા અપમાન, દુઃખ કે સુખ, એ સર્વ ચીજો જેમ સારાં માણસની સજ્જતમાં છે, તેમ નકારાં માણસની સજ્જતમાં છે. પાપી અને પુણ્યવાન સર્વને દુઃખ ને સુખના દહાડા જોવાની સજ્જત છે.

હીરોપ્પેક્રેટસ અને ધનવંતરી, લુકમાન અને અફલાતુન હજારો લોકોનાં દુઃખ દરદો સાબ કરનારાઓ હતા, તેઓ પણ દુઃખો દેખીને આખરે તો મુવા. ખાદ્દીઅન લોકો જોશ જોવામાં સર્વોત્તમ હતા, તેઓ જેવા ખરેખર પારખનારા જોશીઓ ખીજ નોતા કહેવાતા, તેઓ પણ દુઃખો પામીનેજ મરી ગયા.

એલેકઝાંદર, ચામ્પી, અને સીઝર લાખો લોકોને દુઃખ દેનારા અને હજારોના પ્રાણ લેનારા હતા, તેઓ પણ ખાટલો વેઠીને મરી ગયા.

“ હિંદી-ગ્રાફીક ”ના અભિપ્રાય.

જાનેવારી, ૧૯૧૫.

“ દુઃખીને દિલાસો ”

મીં સો. મં. દેશાઈની જાણીતી કૃતિમથી ઉપલાં મથાળાં હેઠલ એક ચાલુ વિષય ઘણાં વર્ષપર “ હિંદી-ગ્રાફીક ”માં લખાયો હતો, અને હાલમાં જુદા જુદા ભાગમાં એક નાના ચોપાન્યા-રૂપમાં પ્રગટ થાય છે. મીં દેશાઈની આ કોશેશને અમો ખરા મનથી આવકાર આપીએ છીએ. વિદ્વાનો, ફિલસુફો, પંડિતો, અને નામીયા લેખકોનાં કિમતી વિચારો તારવી કહાડી પોતાની તરફનાં થોડાંક વધારા સાથે આમ ગુજરાતી ભાષામાં રચી પ્રકટ કરવાથી જે દુઃખી જીવો ઇંગ્રેજી વાંચી ન જાણતાં હોય તે બાપડાંઓ માટે આવાં ખરેખરાં મોઘ આપતાં દિલાસા-પત્રના વાંચણો ઘણાંજ આવકારદાયક ગણાશે. આ નાનાં પુસ્તકો ૩૫ જુદા જુદા ભાગમાં થશે અને તે સઘળો સંગ્રહ ઉપજાવવા માટે મીં દેશાઈને ૩૫ ઉત્તમ પુસ્તકોની મદદ લેવી પડી છે. દરેક પત્રની ગોઠવણ અને રચનાં બહુજ સંભાળથી કરી છે. આ દિલાસાપત્રો જેમ દુઃખ્યાંનાં દોસ્ત જેવાં છે તેમ સુખ્યાંનાં સલાહકારક જેવાં પણ છે. પોતાની સ્પીકી સરજતને તાબે થઈ દુઃખમાં દિવસો ગુજારતાં કમનસીબો માટે અકેક પત્ર ખચીતજ ઘણો સંતોષ અને હિમત આપનારાં છે. ધર્મ, ફિલસુફી, નીતિ અને આત્મ-જ્ઞાનને આધારે, સુખ દુઃખનું તોલ કરી, કવિતા વિષયો, અને દુઃકી વાર્તા રૂપે ગોઠવેલાં આ પત્રો વાંચવાથી ઘણાકોને ઘણું નવું જાણવા-શીખવાનું મળે એટલાં રસીલાં છે. એક દુઃખીને દિલાસો મળે, તેના અકળાતા જીવને રહાત અને ડિયાંતિ થાય, એવી ઉમદા દલીલો દુઃખમાં બતાવી છે, અને દુઃખ કમતી કરી મતાપુખ કેમ મેળવી શકાય છે તે એવી તો ઉત્તમ રીતે દરશાવ્યું છે કે ખરેખર આ જે દિલાસા-પત્રોનો કિંમતી સંગ્રહ એકેકે એક-સુખી કે દુઃખી-ઘરમાં સાચવી રાખવા જોગ છે એમ કહેવું આ સંગ્રહ સંબંધી જરા પણ સહરાગાતભર્યું ગણાશે નહિ. એક ગરીબને પણ આણું ઉમદા વાંચન વાંચવું પાલવી શકે એટલા માટે દરેક ભાગની કિમત માત્ર ૪ આના રાખી છે. એવાજ કિમતી વાંચનો પ્રકટ થવાં અમો જરૂર વિચારીએ છીએ. અમે ઇચ્છીશું કે મીં સોરાખજી દેશાઈએ પોતાના આ હાથ ધર્યા કામમાં અત્યાર સુધી જે ફત્તેહ મેળવી છે, તેમ હવે પછી પ્રગટ થનારાં આ ઉકેલો લાગો પણ એટલાજ લોકપ્રીય થઈ પડે, અને અમારા આ જાણનાં મેહરબાન લેખિકો બનવા ધારેલી સાહિત્યની ખરેખરી કિમતી સેવામાં એમને સંપૂર્ણ જશ મળે.

